

***socialno
delo***

Prispevki za
**SOCIALNI PROGRAM
PREŽIVETJA**

LETNIK XXVIII — 1989

št. 2

časopis za teorijo in prakso

Leto 28 Ljubljana 1989 St. 1
UDK 304 + 36 UDC 304 + 36

VSEBINA

PRISPEVKI ZA

SOCIALNI PROGRAM PREŽIVETJA

POMISEL NAMESTO PREGOVORA	105
ČLANKI	
- Bernard Stritih Iskanje možnosti za prestrukturiranje socialnih pomoči	107
- Ciril Klajnšček Moderni socialni politiki naproti	125
- Pavla Rapoša-Tajnšek Socialno skrbstvo je podlaga razvojne socialne politike	145
- Andreja Kavár-Vidmar Socialni program preživetja	156
- Srečo Dragoš Zakaj ni socialnih programov?	161
- Gabi Čačinovič-Vogrinčič Socialni program preživetja: družina v času krize	189
- Vito Flaker Dezinstitucionalizacija kot program preživetja	197
- Marija Ovsenik Organizaciološki pogled na temo "Socialni program preživetja"	203
- Blaž Mesec Individualni in družinski scenariji preživetja	212

POROČILA

- Življenjske razmere prejemnikov denarnih pomoči
(Nada Rebolj, Miranda Vrh, Jožica Lukan, Blaž Mesec) 240

NOVE KNJIGE

- Delitev družbe
(Vjeron Katunarić, Dioba društva, Sociološko
društvo Hrvatske, Zagreb 1988)
Srečo Dragoš 244

IZ TUJEGA TISKA

- Otroci krize - otroci brezposelnih (Blaž Mesec) 251

DOKUMENTACIJA 255

Signalne informacije o tuji periodiki

Beseda "preživetje" ni nič preveč velika. Ob tej besedi se počutim kot bi padel v Ljubljano in se hotel in moral preživeti mokri padec in priti iz vode, priti ven iz vsake cene...

NAVODILO SODELAVCEM

Imam rad in moram ga imeti rad, saj je to edini čas, v

Sodelavce prosimo, naj svoje prispevke pošiljajo v dveh izvodih na naslov: Uredništvo Socialnega dela, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61 000 Ljubljana.

Kaj... Kaj je kaj? Kaj je to kaj, ali pa preživeti ali

Obseg člankov, teoretičnih razprav in poročil o raziskavah naj ne presega 15 tipkanih strani. Obseg ostalih prispevkov, to je poročil, vesti, ocen, prikazov idr. naj ne presega 5 tipkanih strani, če ni drugače dogovorjeno. Člankom priložite povzetek do 15 vrstic.

Vsako besedilo naj bo napisano z dvojnimi razmakom, to je do 36 vrstic na stran, ker sicer ni mogoče besedila popravljati.

Opombe in navajanje virov: (1) V opombah podrobneje pojasnujemo besedilo ter navajamo vire. Opombe potekajo po zaporednih številkah, ki jih v besedilu pišemo za en razmik nad besedo, na katero se nanašajo (npr. pomoč¹). Vsebino opomb navedemo na koncu besedila pred seznamom literature in ne pod črto vsake strani. (2) Literaturo navajamo tako, da med besedilom navedemo v oklepajih ime avtorja, letnico izida dela, iz katerega je vzeta navedba, in stran (npr. Fromm, 1963, 21). Na koncu besedila dodamo seznam uporabljenih literature, urejen po abecedi priimkov in imen avtorjev.

Grafikone, sheme in druge slike priložite na posebnem listu, v besedilu pa označite, kam sodijo.

Besedilu priložite na posebnem listu svoje osebne podatke: ime in priimek, strokovni in znanstveni naslov, ustanovo, kjer ste zaposleni in funkcijo, natančen domači naslov z navedbo občine in krajevne skupnosti, telefonsko številko in številko Ziro računa.

Ne rad počutim kot kralj na Betajnovi, kot petelin na kročkan dvorščaku!

Kakšno sveto ima vse to s preživetjem? Ne morem se sprizniti s tem, da bi bil ta moj čas, ki pozna le odščevanje, mogoč za preživetje. Živeti hočem polno, svobodnega človeka vredno življenje!

Jože Urbanija

Beseda "preživetje" mi ni prav nič všeč. Ob tej besedi se počutim kot bi padel v Ljubljano in si želel le eno: preživeti mokri padec in priti iz vode, priti ven za vsako ceno... Ta beseda je odraz časa, v katerem živim. Ta čas pa imam rad in moram ga imeti rad, saj je to edini čas, v katerem sem, ki v njem živim. Tega časa ne želim preživeti kot riba v mlakuži usihajoče vode, ki samo čaka... Kaj le čaka? Čaka in se boji, ali bo preživela ali ne, vode pa je vse manj... Vse manj pa je tudi časa. Izginjanje vode je še opazljivo, čas pa mineva takorekoč neopazno.

Gospodarske statistike nas natančno obveščajo o zalogah bogastev in dobrin. Časa kot najosnovnejše dobrine na teh seznamih ni. Zdi se, da čas kot dobrina za množico, za družbo, ni tako pomemben. Prav pretresljivo pomemben pa je za človeka kot posameznika. Večina dobrin, celo denar, najbolj iskana med njimi, je obnovljivih, čas pa je dokončno neobnovljiv.

Vzemimo svinčnik in napravimo preprost račun. Povprečen Slovenec doživi 65 let. Jaz jih imam 48. Torej mi je kruta statistika odmerila še 17 let. Od tega bom eno tretjino prespal. Ostane mi še 11 let in pol za življenje v budnem stanju. Služba mi bo vzela dobro tretjino, morda še kako uro več. Če še to odštejem, ostane pet let in pol. Za biološke potrebe in podobno bo šlo približno dve leti in pol. Na koncu mi ostanejo - tri leta. To ni veliko, a ta tri leta bi se rad počutil kot kralj na Betajnovi, kot petelin na kmečkem dvorišču!

Kakšno zvezo ima vse to s preživetjem? Ne morem se sprijazniti s tem, da bi bil ta moj čas, ki pozna le odštevanje, samo boj za preživetje. Živeti hočem polno, svobodnega človeka vredno življenje!

Jože Urbanija

ISKANJE MOŽNOSTI ZA PRESTRUKTURIRANJE SOCIALNIH POMOČI

BERNARD STRITIH

Povzetek

Prestrukturiranje družbenih dejavnosti pri nas je del svetovnega procesa spreminjanja iz razvite industrijske družbe v nov način življenja človeštva. Pri tem je pomembno spreminjanje "mikropolitike želje" (Guattari), komunikacijskih načinov med institucijami in skupnostmi, nova podoba družbene kritike z uvajanjem alternativnih modelov. Kot konceptualni model prestrukturiranja je povzeta tipologija socialnih pomoči na osnovi dveh dimenzij: solidarnost-marginalizacija in kolektivizem-individualizem. Po kritiki države blaginje in njenega načina zagotavljanja socialne varnosti so predlagana načela za novo oblikovanje teh dejavnosti: upoštevanje individualnosti in ustvarjanje možnosti za individuacijo, preglednost sistema, možnost artikulacije lastnih potreb, kot spoznavna osnova pa estetsko-etična paradigma z zavedanjem meja znanosti.

Summary

The restructuring of social services in our country is part of a world process of change from developed industrial society toward a new way of life of mankind. In this process not only change on macro level is important but also the "micropolitics of wish" (Guattari), the restructuring of communications and a dialogue between state institutions and community, the new approach of critique through establishing of alternative models. As a conceptual framework of the restructuring, a typology of social help is cited, containing two dimensions: solidarity-marginalisation and collectivism-individualism. On the basis of critique of the welfare state model, principles for a new development of these services are proposed: appreciation of individuality, creating of possibilities for individuation, transparency of the system, possibilities for the expression of one's own needs. The esthetic-ethical paradigm with the awareness of the limits of science should be the knowledge base of the new approach.

Kritičnost do vsega, kar je še včeraj predstavljalo osnovna načela države socialne blaginje, je le del širšega gibanja, ki naj bi vodilo iz slepe ulice razvite industrij-

ske družbe v nekaj novega, v nekaj, kar nam je še neznano. Vendar v ta "nekaj", kar prihaja, človeštvo stavi svoje upe za preživetje. Ko se je pred leti mudil v Ljubljani francoski psihiater Felix Guattari, eden izmed tistih strokovnjakov, ki utirajo nova pota, ni govoril o kakih specialnih metodah terapevtskega dela, ampak je govoril o potrebi po temeljnih spremembah odnosov med vsemi dejavniki, ki skrbijo za človeka, ko se ta znajde v položaju, v katerem ni sposoben za samostojno "nastopanje na trgu delovne sile" in za lastno reprodukcijo v danih družbenih razmerah. Govoril je o institucijah socialnega varstva in zdravstva, ki predstavljajo uresničevanje temeljnih načel industrijske proizvodnje, in govoril o nujnosti preseganja teh oblik dela oziroma organiziranosti, ki nas sili v reprodukcijo nečesa, čemur niti tisti v "razvitem svetu" ne verjamejo več, tisti narodi, ki pripadajo nerazviti polovici sveta, pa temu še nikoli niso zares verjeli.

Kadar govorimo o neindustrijskem načinu produkcije zdravstvenih, socialnovarstvenih in vzgojnoizobraževalnih storitev, mislimo na razvijanje novih oblik skrbi za človeka, ki bi jih opravljali v takih organizacijskih sestavih, kjer bi kritično pretehtali nekatere vidike, ki so danes videti samoumevni, neproblematični in že vnaprej odločeni. Največ se govori o naslednjih vidikih:

- Katere oblike delitve dela so nujne?
- Vpliv dela na uporabnike in izvajalce.
- Ekonomika posebnih področij družbenih dejavnosti v odnosu do procesov v globalni družbi.
- Spreminjanje vrednotne orientacije ter vrednotnih predstav in sistemov vrednot kot ena od funkcij rasti in samohranitve družbenih struktur.

F. Guattari je napisal: "Različne družbene oblike, ki služijo izvajanju moči, se med seboj dopolnjujejo in podpirajo, zato ne moremo izhajati iz predpostavke, da posplošena menjava pripada ekonomski sferi. Iz enakih razlogov lahko rečemo isto za lingvistiko, sociologijo, urbanizem (in tudi

za socialno delo, pedagogiko, psihiatrijo itd.). V resnici so vse ravni med seboj prepletene in nov stil družbenega boja želje nam kaže vsak dan jasneje, da danes ne gre več za to, da bi artikulirali neko "mikroekonomijo", ampak za to, da se lotimo "mikropolitike želje", kot poskusa sprostiti energijo, ki bi bila končno sposobna zaobrniti družbene in politične strukture; strukturam, ki se - kakor je videti paradoksalno - krepijo tem bolj, kolikor bolj se razkriva njihova disfunkcionalnost, njihova skleroza in njihova absurdnost."

Ob tem navedku je še obsežna opomba: Če proučujemo inflacijo, se ne moremo več zadovoljiti s tem, da rečemo, da je inflacija globalni ekonomski proces. Inflacija ni odvisna samo od razrednega boja in kapitalističnega izkoriščanja ampak prav tako tudi od individualne, družinske, šolske in drugih mikropolitik, ki vodijo v pasivno sprejemanje družbenega raka, ki nastaja iz temeljnih družbenih mehanizmov "proizvodnje zaradi proizvodnje". Boja proti inflaciji prav tako kot boja proti kateremukoli družbenemu pojavu, ki doseže tak obseg, ne bi smeli omejiti na ekonomske ali politične intervencije v običajnem smislu. V tem, kako osrednji nosilci družbene moči ravnaajo z denarjem, je nekaj smešnega: delajo vtis, da se poslužujejo denarja kot magičnega olja, ki povzroča inflacijo, če je preveč redek, če pa je bolj viskozen, povzroča brezposlenost in vpliva na recesijo. Če danes govorimo o zmanjševanju stroškov za socialno politiko in za socialno skrbstvo, to pomeni, da se ne bi smeli omejiti le na razmišljanje o spremembah dejavnosti, s katerimi se vzdržuje socialna varnost.

Našo pozornost moramo usmeriti na tista področja vsakdanjega življenja, ki niso in nikoli ne bodo mogla postati predmet dela družbenih služb, ki pa so povezana s problemi, ki so predmet družbenih služb. Gre za to, da s spremenjenimi načini komuniciranja med družbenimi ustanovami in skupnostnimi strukturami dosežemo premike v samopodobi posameznih sestavin skupnosti, to pa lahko vodi do novih sprememb v komuniciranju in v interakcijah med posameznimi podsistemi

družbe. Na primer: Policija kot sistem za represivno obravnavanje kršitev zakonov, sistem, katerega področje sega od prometa, prestopkov zoper telesno varnost, do zaščite lastnine in varnosti države, ne bo mogla nikoli prodreti v sfero družin in prijateljskih skupin, pa naj še tako pogosto ugotavljamo, da se prav v teh sferah vsakdanjega življenja dogaja marsikaj, kar vpliva na spoštovanje zakonov ali njihovo kršitev. Ravno s tem, da bi se policija odpovedala možnostim prikritega poseganja na ta področja, bi policijske službe izpolnile prvi pogoj za to, da bi stopile v dialog s posameznimi strukturami. V tem dialogu bo zelo verjetno prišlo do sprememb v enem ali drugem podsistemu, do novih oblik komunikacije in morda do takih sprememb v medsebojnih interakcijah, ki jih nismo mogli niti slutiti. Na kratko bi lahko rekli: kakor hitro se odpovemo starim pogledom na "želje ljudi po kršitvi zakonov", se odpre nov, še neznan prostor medsebojne komunikacije, s čimer pa nastanejo možnosti sprememb "mikropolitike želje". Ljudje v socialno zapostavljenih naseljih se morda zavejo problemov skupne varnosti in za tem obzorjem odkrijejo nove pozitivne skupne cilje.

V novejši literaturi o socialni politiki se veliko piše o potrebi po novih oblikah dela na področju načrtovanja družine. Lahko bi navedli dolgo vrsto primerov, ko so strokovni posegi na to področje ostali povsem neučinkoviti ali pa so imeli celo obratne posledice od zaželenih. Vedno bolj postaja jasno, da mora država oziroma družba iskati povsem nove poti; da morajo družbene službe najprej odkriti partnerje v komunikacijskem procesu, priznati tem partnerjem njihovo imanentno pravico do obstoja in do pozitivne samopodobe, potem pa lahko pride do interakcije, ki bo vodila do večanja prostora za svobodno odločanje ljudi v njihovih odnosnih sistemih.

S tem v zvezi prihaja tudi do sprememb v institucijah in strokovnih službah. Strokovnjaki in delavci v administraciji se vse pogostejše sprašujejo o mejah uspešnosti oziroma o dosegu običajnih delovnih postopkov. Strokovne službe in

birokratska hierarhična struktura upravljanja se vse bolj neizogibno srečujejo s posledicami svojega delovanja v daljših časovnih razdobjih in na različnih ravneh, nič več se ni mogoče izogniti vprašanjem odgovornosti za negativne stranske učinke, ki nastajajo povsod tam, kjer povečevanje strokovnih in družbenih intervencij vpliva na zmanjševanje občutka skupne odgovornosti v družinah in v lokalnih skupnostih ter na ukinjanje različnih oblik medsebojne pomoči in konstruktivne socialne kontrole. Poleg teh problemov se odpirajo vprašanja negativnih vzvratnih učinkov neproduktivnega dela na ustanove same: nebrzdana rast birokratskih struktur; razvijanje novih strokovnih jezikov, ki služijo predvsem zapiranju strokovnjakov v lastni krog; psihosocialni patološki pojavi in nove oblike kriminala med delavci strokovnih služb itd. Vzratni učinek novih iskanj na strokovne službe lahko vidimo v prizadevanjih po razvijanju takih oblik skrbi za ljudi (za otroke; za odrasle osebe, ki niso sposobne za samostojno življenje in delo; za družine v kritičnih obdobjih in za družine, kjer se pokažejo notranja protislovja, ki ogrožajo njihove člane; za stare ljudi itd.), ki bi omogočile preseganje vseh nepotrebnih oblik delitve dela; ki bi omogočile čim večjo stopnjo samopomoči in medsebojne pomoči uporabnikov socialnovarstvenih storitev, ki bi blažile negativne posledice stigmatizacije in marginalizacije. Poseben poudarek pripisujejo vplivu določenih dejavnosti na atomizacijo določenih skupnostnih podsistemov - nove oblike dela naj bi omogočale nastajanje novih oblik medčloveške povezanosti in nastajanje dialoga med ljudmi in med sestavnimi deli skupnosti, za katere se je doslej mislilo, da dialog ni možen, ker so eni na višji izobrazbeni, civilizacijski in psihološki ravni kot drugi (npr. dialog s skupinami Romov, z duševno manjrazvitimi ljudmi pod skrbništvom, z duševnimi bolniki, z družbami mladostnikov, s starimi ljudmi itd.).

V zadnjih dvajsetih letih je prišlo do velikih sprememb v sami naravi kritičnega odnosa do obstoječih ustanov in do

učinkovitosti raznih oblik strokovnega dela in tudi do sprememb v vizijah o možnih ciljnih iskanjih. T.im. "kritična generacija" leta 1968 se je postavljala na stališče marksizma in zanikovala obstoječa politična razmerja, vključno s privatno lastnino proizvodnih sredstev. Socialni problemi, problemi duševno bolnih, problemi mladine in drugi naj bi predstavljali le obliko razrednega konflikta. Kritika strokovnih dejavnosti in ustanov je bila zato usmerjena predvsem na ukinjanje teh ustanov. Odločilnega pomena za današnje razmere in iskanje v svetu je dejstvo, da kritična generacija ni bila uničena ali radikalno zatrta, ampak da so posamezne skupine in posamezni avtorji dobili možnost razvijanja alternativnih modelov. Ko so včerajšnji kritiki dobili možnost ustanavljanja alternativnih vzgojnoizobraževalnih, psihiatričnih in socialnovarstvenih dejavnosti, so izgubili možnost kritike družbenega sistema iz umišljene zunajsistemske pozicije. O miselnem obratu, ki so ga doživeli mnogi kritiki, govori npr. Basaglia, ko meni, naj se v psihiatrični dejavnosti ustvarijo take razmere, v katerih bo lahko vsaka skupina artikulirala svoje potrebe in kjer bo vsak človek imel besedo pri uveljavljanju lastnih človeških pravic. Se pravi, da avtor odreka katerikoli skupini osebja, da bi se postavljala kot zastopnik potreb in pravic duševnih bolnikov, hkrati pa omalovažuje potrebo po artikuliranju lastnih potreb, zlasti potrebe po kreativnem delu, ki ustreza humanim vrednotam. Izkušnje alternativnih dejavnosti so omogočile oblikovanje novih kriterijev za kritiko in za ugotavljanje kvalitete storitev. Poleg vpliva dejavnosti na uporabnike je vse pomembnejši kriterij vpliv dejavnosti na izvajalce same. Poleg kriterija ekonomičnosti se pojavlja vrsta ekoloških in delovnih učinkov, poseben pomen pa se pripisuje odkrivanju novih virov. V slepi ulici, v kateri so se znašle mnoge stroke in družbene službe, nihče več ne pričakuje novih delovnih načinov ali "receptov" z univerzalno uporabnostjo. Danes so iskanja usmerjena v to, kako namesto

množične produkcije socialnovarstvenih storitev, ki je ustrezala industrijskemu načinu mišljenja, najti nove načine, ki bi bolje ustrezali zahtevam našega časa. V našem času se večkrat zadovoljujemo z eksemplaričnimi primeri drugačnega delovanja oziroma drugačne produkcije uslug socialnega varstva. Verjetno bodo tako v blagovni produkciji kot v produkciji zdravstvenih, zdravstvenih, vzgojnoizobraževalnih in socialnoskrbatvenih storitev še dolgo vztrajali t.im. industrijski delovni postopki, vendar je pomembno, da se na "skupnem tržišču" pojavijo tudi nove alternativne oblike dela. Nova gibanja opuščajo dualistično gledanje na postopke in sredstva socialnega varstva na eni strani ter na cilje, to je socialno blaginjo na drugi. Gre za iskanje novih virov pri samih ljudeh, ki so potrebni pomoči, vendar se hkrati goji kritičnost do skritih oblik izkoriščanja, ki je lahko ekonomsko, kulturno, politično-ekološko itd. Medtem ko se s t.im. industrijskimi oblikami socialnega varstva dogajajo usodni paradoksalni preobrati (npr.: veliko denarja omogoča skromno preživljanje množice, hkrati pa ustvarja neobvladljive vzgojne, urbanistične, ekološke in druge probleme), kaže, da novi pristopi pogosto sprožijo obratne procese: izboljšanje socialne varnosti pomeni tudi izboljšanje kulturne ravni, nastanek novih oblik proizvodnje itd. Zanimivo je tudi, da novi načini socialnih pomoči sploh niso tako novi in se pojavljajo tudi v nerazvitih predelih sveta.

Nove oblike socialne pomoči se večinoma razvijajo precej drugače, kot so nastajale socialne dejavnosti v preteklosti. Dosedanji način je bil večinoma tak, da so izjemni posamezniki, ki so prihajali v stik z množičnimi boleznimi, umiranjem in bedo, ustvarjali nove ideje in predstave o bratstvu, o potrebi po vseobsegajoči humanistični etiki, o ekonomskih in političnih koristih, ki bi nastale iz večje socialne blaginje zapostavljenih ljudi itd. Iz takih pobud so nastajala gibanja, ki so večinoma zajela nižje sloje bogatih, ki so omogočila zbiranje znatnih sredstev in ustanavljanje raznih oblik pomoči. Socialno skrbstvo v razvitih deželah se

je razvijalo kakih dvesto let v procesu, ki je bil vseskozi protisloven in ki je imel značilnosti dialoga med vsemi nosilci družbene moči. Rezultat tega procesa niso le številne ustanove socialnega skrbstva ter doktrina države socialne blaginje, dosežek tega procesa je tudi socialno-politična kultura, ki predstavlja poseben moment politične kohezivnosti. Zato ni čudno, da danes niti desno niti levo usmerjene vlade zahodnih držav ne upajo resneje ogroziti obstoječega sistema socialne varnosti, kljub mnogim kritikam, ki jih je bil deležen.

Kot primer navajam stališča, ki jih je leta 1988 izdelala posebna delovna skupina holandske vlade kot osnovo za razpravo o novih strateških usmeritvah socialne politike.

- Država socialne blaginje s svojimi mehanizmi za zagotavljanje socialne varnosti pospešuje atomizacijo družbe.

- Ljudje zanemarjajo tiste sposobnosti in tiste kulturne vrednote, ki bi jim omogočale medsebojno solidarno pomoč.

- Država kot glavni vir socialne varnosti širi svoje funkcije in kontrolo na vsa področja življenja.

- Zanemarjeni so nekateri viri za zagotavljanje socialne varnosti, državni izdatki za to področje stalno rastejo.

- Negativni vplivi na trg delovne sile. Množice delavcev iz nižjih dohodkovnih kategorij izstopajo iz konkurenčnega boja na trgu delovne sile in iz boja za izboljšanje delovnih razmer ter se zatekajo v navidez ugodnejši status breposelnih oziroma socialnih podpirancev. S tem se ustvarja praznina, ki jo zapolnjujejo delavci iz drugih dežel, ki pa po drugi strani povečujejo izdatke za socialno varstvo. Masovni odliv delavstva iz dežel v razvoju ni koristen niti za dežele v razvoju same niti za razvite države. Nasprotno, v enih so priča odhajanju najbolj mobilnih posameznikov in družin, medtem ko se v razvitih deželah-sprejemnicah tuje delovne sile ustvarjajo številni konflikti, ki jih konzervativne politične sile izrabljajo kot povod za krepitve represije.

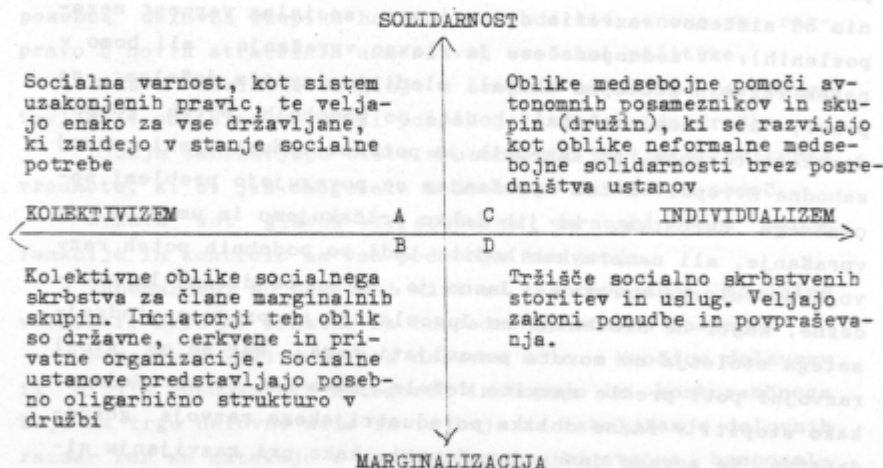
- Rastoči izdatki za socialno varnost bremenijo davkopla-

čevalce in iz proizvodne sfere družbe odtegujejo kapital, ki bi sicer lahko omogočil inovativne projekte.

Gotovo je, da se niti Slovenija niti Jugoslavija ne moreta primerjati s sistemi socialne varnosti razvitih zahodnih držav. Menim, da so naše dileme v sedanjosti bistveno drugačne, kot so problemi socialne varnosti razvitih držav Evrope in Amerike. Čeprav so pri nas nekateri segmenti socialnega skrbstva tako razviti, da se lahko primerjamo z najrazvitejšimi deželami (npr. domsko varstvo ostarelih), pa drugi segmenti zaenkrat še temeljijo na povsem drugačnih družbenopolitičnih predpostavkah in nikakor niso primerljivi z nobenim od sistemov razvitih držav (npr. socialna varnost nezaposlenih). V sedanjem času je glavno vprašanje, ali bomo v našem razvoju postopno skušali slediti razvitim deželam; se pravi, ali bomo skušali hoditi po podobnih poteh gospodarskega razvoja, po kakršnih je potekal industrijski razvoj zahodne Evrope. S tem vprašanjem se povezujejo problemi socialnega skrbstva, ki jih lahko pričakujemo in umestno je vprašanje, ali nameravamo hoditi tudi po podobnih poteh razvoja socialnega varstva. Jasno je, da so te dileme le navidezne, kajti ne Slovenija ne Jugoslavija na pragu enaindvajsetega stoletja ne moreta ponavljati tega, kar so na svoji razvojni poti prešle razvite dežele. Tako kot se sprašujemo, kako stopiti v razne oblike poindustrijskega razvoja gospodarstva, se moramo danes spraševati, kako pri razvijanju sistema socialne varnosti v čimvečji meri upoštevati izkušnje in načine mišljenja najbolj razvitih držav. Pri tem ni problem le materialna revščina in nerazvitost, ampak je problem tudi zaostala miselnost in preprosta logika naših ljudi, ko razmišljajo o posameznikih in skupinah ljudi, ki potrebujejo socialno pomoč.

Holandska delovna skupina je iskala način, kako postaviti različne oblike socialnega skrbstva v prostorsko matriko, z jasnimi logično-jezikovnimi oznakami. Tak poskus lahko pomeni približanje možnosti razlikovanja med različnimi oblikami socialnega skrbstva in hkrati nudi možnost neizključujočega

govora o različnih oblikah, ki jih srečujemo v današnjem svetu. Taka matrika ima lahko velik praktičen pomen tako za celovito prikazovanje stanja kot za oblikovanje razvojnih konceptov. Različne obstoječe oblike socialnoskrbstvenih pomoči lahko razmestimo v prostoru, ki ga označujeta osnovni dve dimenziji oziroma kontinuuma, ki se razprostirata med zamišljenimi poli: solidarnost-marginalizacija in kolektivizem-individualizacija. Če prikažemo en kontinuum na abscisni osi in drugega na ordinatni, dobimo naslednjo prostorsko shemo:

Ko primerjamo zgornjo shemo s političnimi programi in koncepti razvitih držav Evrope in Amerike, potem vidimo, da tiste oblike socialnega skrbstva, ki smo jih razvrstili v prostor C, bolj ustrezajo klerikalnim pogledom na svet. Kaže, kot da je preko dobrodelnih ustanov možno uresničevati ideale krščanske skupnosti v okvirih razvite kapitalistične države. Prostor D v večji meri ustreza ideologiji liberalne politike, za katero razne oblike kolektivizma predstavljajo

predvsem oviro pri uveljavljanju principa svobodne konkurence na različnih tržiščih. Člani omenjene holandske komisije menijo, da je ideologija in praksa t.i.m. držav socialne blaginje tisto, kar ustreza prostoru A. Po njihovem mnenju se ta politična doktrina ni razvila kot pozitiven dosežek katere od političnih strank, npr. socialistov ali sindikalno organiziranih delavcev, ampak se je uveljavila kot edino možen političen kompromis v svetovni gospodarski krizi tridesetih let tega stoletja. Posledica tega je bila, da so se v polpretekli dobi najbolj uveljavila ravno tista pojmovanja in tiste prakse, ki bi jih lahko umestili v prostor A. Zaradi navedenih "problematičnih učinkov" tega danes prevladujočega tipa socialne politike se kaže nuja po ponovni spremembi temeljnih strateških usmeritev. Smeri iskanj so na naslednji shemi onačene s puščicami, ki iz prostora A kažejo v vse tri ostale prostore.

Avtorji osnutka novih strateških usmeritev so dejavnosti socialnega skrbstva v vseh štirih sferah opredelili glede na sledeče bistvene kategorije:

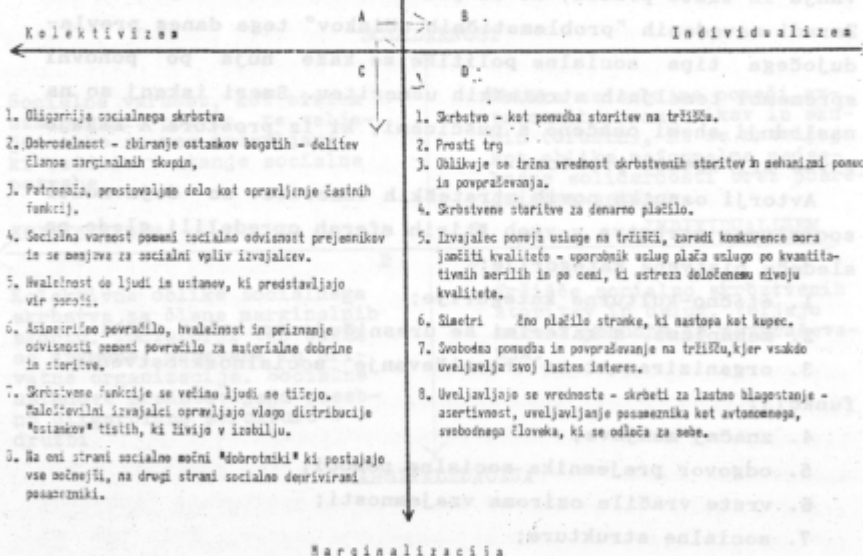
1. etično-kulturne kategorije;
2. mehanizmi, s katerimi se uresničuje socialna skrb;
3. organiziranost za uresničevanje socialnoskrbstvenih funkcij;
4. značaj menjave;
5. odgovor prejemnika socialne pomoči;
6. vrste vračila oziroma vzajemnosti;
7. socialne strukture;
8. vpliv na človeški karakter izvajalcev in prejemnikov pomoči.

Gornja shema je lahko koristna pri razmišljanjih o različnih možnih konceptih socialnih pomoči; avtorjem je uspelo ustvariti dovolj širok okvir, v katerega lahko umestimo zelo različne oblike socialnovarstvenih dejavnosti. Notranja struktura štirih polj nas sili v celovito razmišljanje o pristopiti k oblikovanju konceptov, ki bodo upoštevali vse

Solidarnost

1. Ideali države socialnega blagostanja
2. Pravice za zakonsko zagotovljene
3. Institucije socialnega skrbstva
4. Socialna varnost kot pravica, ki je sprejeljena pretežno konstitucionalno.
5. Pravice izid do določenih dejstev
6. Ž izvajalce pomoči sem v sinistričnem odnosu - sinistrij je nadzirane - vračilo je lojalnost do državne kontrole.
7. Enost vseh prebivalcev
8. Pravičnost brezinsnega sistema vzbija nlepo lojalnost.

1. Skrbstvo kot sestavina skupnega življenja
2. Medsebojna človeška skrb - izmenjava v prevzemanju skrbstvenih funkcij s človeškim značkom.
3. Izmenjava storitev in materialnih dobrin
4. Prevzem skrbstvene funkcije v odnosu do druge družine ali sočloveka in 2 gotovostjo lahko predvidia, da ni bo skrb vrnjena po svojih potebah.
5. Če boš ti potreboval pomoč, ti bom povrnil, ker si ni posajal.
6. Sinistrično povračilo - povračilo je ekvivalentno.
7. Vsak član skupnosti skrbi za sebe in za druge.
8. Skrbstvena lojalnost drug do drugega, kot kultivirana oblika individualne avtonomnosti.

temeljnih moralno-etičnih, ekosocialnih, ekonomskih in socialnopolitičnih predpostavkah. Pri tem razmišljanju je pomembno, da ne dajemo prednosti katerikoli od navedenih vidikov pred drugimi. Če zanemarimo katerikoli vidik, lahko zanesljivo pričakujemo, da se bodo negativni povratni učinki pokazali ravno na področju, ki je bilo navidez precenjeno. Npr.: Če ne upoštevamo realne porazdelitve politične moči in interesov, morda s kakim manevrom lahko uveljavimo koncept z največjimi etično-humanističnimi aspiracijami. A ravno realna razporeditev politične moči bo pri izvajanju takega koncepta po vsej verjetnosti vplivala na tako izkrivljeno upoštevaje etičnih kategorij, da se bo koncept lahko spremenil v nekaj zlaganega, kar se prav lahko pokaže kot sistem, ki ne le, da ne deluje v skladu s predpostavljenimi etičnimi normami, ampak hkrati tudi onemogoča dialog o potrebi po minimalnih etičnih standardih.

Pri konceptualnem odločanju, ki naj bi predstavljalo izhodišče pravnega urejanja področja socialnega varstva, bi morali najprej temeljito kritično oceniti vsak poseben vidik predlaganih rešitev. Odločitev pa ne moremo sprejemati na osnovi tehtanja različnih vidikov, ampak tako da dobljene informacije uporabimo na višji, se pravi abstraktnejši ravni. To je možno izvesti tako, da izdelamo poskusne scenarije ali sheme sistemskih mehanizmov, ki jih je možno oceniti glede na to, kako se vključujejo v globalne scenarije razvoja. Na tej ravni proučevanja konceptualnih odločitev se bo praviloma pokazalo, da so potrebne dodatne korekture glede na scenarije gospodarskega, kulturnega in političnega razvoja; hkrati pa bodo scenariji zdravstva, vzgoje in izobraževanja zelo verjetno zahtevali določene preureditve drugih scenarijev. Medtem ko je v polpretekli dobi нареkovala temeljne usmeritve predvsem politična avantgarda s sklicevanjem na oddaljene cilje prehoda v "družbo svobodnih proizvajalcev", morajo danes vodilne politične sile v sodelovanju s strokovnimi institucijami in nosilci državnih funkcij pristopiti k oblikovanju konceptov, ki bodo upoštevali vse

obstoječe potenciale naše družbe in bodo delovali v smislu sistemske integracije na vseh ravneh.

Pri tem se sklicujem zlasti na teoretska razmišljanja M. Mead in G. Batesona, ki sta v takratnih metodah razvojnega načrtovanja v industrijsko razvitem svetu, zlasti pa v ZDA videla zlasti tele pomanjkljivosti:

- Ločevanje sredstev in ciljev kaj lahko pripelje do zamenjavanja enega z drugim; možno je razlikovati med obojim, vendar je to vedno le hipotetično; sredstva so vedno del ciljev in cilji so vedno del sredstev.

- Ločevanje med načrtovalcem in načrtom prav tako ni možno; načrtovalec si mora vedno znova postavljati vprašanje, kako je on sam udeležen v načrtu.

- Kadarkoli skušamo z načrtovanjem maksimizirati eno spremenljivko, bodo na različnih ravneh sistema verjetno nastopile spremembe, ki jih ne bo možno kontrolirati.

- Pri načrtovanju za bodočnost naj bi razmišljali v pojmih sedanjosti. Nevarno je, da z novoskovanimi pojmi zgubimo pregled nad dogajanjem in da v imenu "bodočnosti", v kateri bodo zavladale nove razmere, kakršne že danes "naznanjajo novi pojmi", zanemarimo negovanje in vzdrževanje sestavin ali podsistemov, ki so vitalnega pomena za obstoj ekosistemov.

Če se z upoštevanjem navedenih premislekov ponovno ozremo na gornjo shemo socialnih pomoči, lahko izvedemo tele zaključke:

- Vse dejavnosti socialnega varstva lahko poskusno umerimo v gornjo shemo. Ta postopek omogoča jasnejše postavljanje hipotez o sistemskih vplivih posamezne dejavnosti.

- Podatke o pomanjkljivostih v dosedanjem delovanju posameznih služb lahko vzporejamo s hipotezami o sistemskih - ekosocialnih vplivih dejavnosti v posameznih delih matrike.

- V zvezi z nezadovoljivimi rešitvami določenih potreb ljudi oziroma posameznih skupin lahko predvidimo uvajanje novih dejavnosti, ki bi v bodočnosti lahko razbremenile obstoječe oblike delovanja in organiziranosti ustanov in ne-

formalnih nosilcev socialnovarstvenih funkcij.

- Pri prestrukturiranju delovanja ustanov so možne različne strategije: največkrat se govori o deregulaciji obstoječega sistema; o privatizaciji in prenašanju določenih dejavnosti iz institucij, o krčenju programov in o racionalizaciji delovanja mreže socialnih služb ter o privatizaciji, kar zlasti pomeni prenašanje določenih funkcij z državnih ustanov na različne organizacije pa tudi na privatna podjetja, ki opravljajo različne dejavnosti od nege bolnih in onemoglih do nudenja možnosti nastanitve v stanovanjskih skupnostih; največ teh funkcij pa se dotika družine in otrok.

- Čeprav navedene strategije težijo k temu, da se reformirajo velike in drage državne ustanove, država v nobenem primeru ne more izpustiti iz rok funkcij zagotavljanja življenjskega minimuma. Minimalne življenjske pogoje zagotavlja na tehnično čimbolj enostaven način in v tako skromnem obsegu, da so te oblike pomoči večinoma neprivlačne.

- Država ohranja nadzorne in kontrolne funkcije; humanitarne organizacije in društva pa praviloma nastopajo kot nosilci iniciativ za boljše in učinkovitejše programe, ki se praviloma uresničujejo s tem, da se angažirajo tudi privatna sredstva in pobude za prostovoljno delo. Na ta način nastaja mreža izvajalcev socialnega varstva, ki jo sestavljajo številne majhne celote z različnimi kulturnimi in strokovnimi obeležji. V središčih teh celot so praviloma ljudje, ki imajo nekaj značilnosti karizmatičnih vodij. Meje teh sistemov so večkrat zelo fleksibilne (ni težko priti niti noter niti ven - komunikacija z okoljem je dobra) vendar so meje vedno jasne.

- Verjetno se tudi mi ne bomo mogli izogniti nujnosti prestrukturiranja mnogih socialnih dejavnosti in pri tem bomo morda lahko koristno uporabili tudi kakšne tuje izkušnje. Verjetno je v sedanjem trenutku glavna ovira strah pred negotovostjo. Družba naj bi zato jasno opredelila tiste standarde, ki naj bi zagotavljali možnost preživetja vsakemu

človeku. Na ta način bi se zmanjšal strah pri uporabnikih socialnega varstva. Potem bi bilo možno v ustanovah začeti z iskanjem inovativnih idej za nove dejavnosti, s katerimi bi lahko pridobili sredstva občanov in ki bi nudile morda tudi nova delovna mesta. Obstoječe službe bi se morale verjetno preoblikovati tako, da bi lahko v večji meri prevzemale funkcije organizatorjev, pospeševalcev usposabljanja občanov in supervizijskega nadzora nad različnimi dejavnostmi, ki se bodo morda pričele razvijati.

Če se vrnem na izhodišče razmišljanja, bi celoto lahko povzel v nekaj mislih. Današnje kritike očitaajo modelu države blaginje naslednje: 1. da je to drag in razsipen model zagotavljanja socialne varnosti, 2. da se je serijska produkcija storitev socialnega varstva uveljavila s pomočjo državnega financiranja, 3. da model države socialne blaginje predstavlja nekakšno obliko zgodovinskega kompromisa, ki je nastal v krizi tridesetih let in dejansko ne ustreza vizijam nobene politične sile, 4. da je birokratizacija socialnih dejavnosti imanentna značilnost sistema, 5. da so storitve ustanov socialnega varstva za posameznike sicer cenene a nekvolitetne, 6. da uveljavljanje načel države socialne blaginje vpliva na atomizacijo družbe, poamezni ljudje postajajo delci brezimne množice brez možnosti razvijanja lastne identitete in brez možnosti vplivanja na lastno usodo.

Poudarjanje ekonomskega vidika največkrat pomeni, da se politiki zatekajo v jezik, za katerega so volilci dovzetni. Dejansko krčenje stroškov največkrat ne pomeni zmanjševanja tistih sredstev, ki jih pri nas imenujemo skupna poraba. Gre za to, da bi ustvarili razmere, v katerih ljudje ne bi trošili denarja le za tehnične dobrine in t.im. standard, ampak bodo imeli možnost trošiti večji del sredstev kot doslej za kvalitetne storitve socialnega varstva. V zvezi z zagotavljanjem kvalitetnih uslug socialnega varstva srečujemo številne nejasnosti in protislovja; pa vendar se vse bolj jasno kažejo nekatere značilnosti: 1. Te dejavnosti naj ne bi zapostavljale človekove individualnosti, ampak naj bi omogo-

čale procese notranje rasti posameznika in njegovo individualizacijo, 2. dejavnosti naj bi se dogajale v družbenem prostoru, ki je organiziran na tak način, da se ukinja prostor za hierarhično manipulacijo; namesto tega pa se vzpostavljajo pregledni sistemi, ki živijo in delujejo v skladu z načeli, ki jih je M. Mead imenovala "kibernetika kibernetike", ali ki jih F. Guattari opisuje pod principom "singularizacije" ali G. Ammon kot skupine s konstruktivnim socialnoenergetskim potencialom. 3. Pojem kvalitete življenja se povezuje z možnostmi artikulacije lastnih potreb vsakega človeka in z delom za odkrivanje ter oblikovanje kreativnih oblik socialnega življenja. 4. Vsa navedena iskanja niso pomembna le kot oblika humanizacije družbenih služb, ampak naj bi pomenila korak k humanizaciji družbe. 5. Pogosto srečamo mišljenje, naj bi dosedanje znanstveno paradigmo nadomestila estetsko-etična paradigma, naj bi odpirali možnosti za epistemološki premik. V zvezi s temi stališči je treba poudariti, da to ne pomeni opuščanja prizadevanj po znanstvenem spoznanju; gre le za to, da vsaka znanost jasno in odgovorno opredeli svoje meje in si ponovno pridobimo spoštljiv odnos do celot, ki jih ne moremo niti doumeti in še manj obvladati z orodji redukcionistične znanosti. Celoto lahko vidimo v njeni bogati kompleksnosti in enkratnosti le skozi prizmo estetsko-etične paradigme, ki omogoča ustvarjalno afirmacijo bivanjskih kvalitete.

Vprašanje je, kako se bomo soočili z izzivi in zahtevami novega sveta, ki se rojeva.

LITERATURA

- Ammon, G., Handbuch der dynamischen Psychiatrie, Ernst Reinhardt Verl., München 1979
- Bateson, G., Steps to an ecology of mind, Ballantine Books, New York 1985
- Braunschweig, H.-J., Was gehen europäische Sozialcharta und EG uns Sozialarbeiterinnen an, Sozialarbeit, 1988, 7-8

Guattari, F., Shizoanalyse und Wunschenergie, Verlag Impuls Bielefeld

M. Ueli, Auf dem Wege für Selbsthilfegesellschaft, Sozialarbeit, 1988, 7-8

Bernard Stritih, diplomirani psiholog, višji predavatelj,
Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000
Ljubljana.

MODERNI SOCIALNI POLITIKI NAPROTI

CIRIL KLAJNSČEK

Povzetek

Na osnovi refleksije lastnega izkustva skuša avtor pokazati na prehod iz revolucionarnega v postrevolucionarni tip družbenosti kot nujni predpogoj za vzpostavitev socialne politike v modernem pomenu besede. Sleherni revolucionarno konstruirani tip družbe ima vgrajeno konstrukcijsko napako, ki je v našem primeru ohranjanje monopola partijske oblasti, zaradi katerega nimamo izgrajenega modernega političnega telesa, ki ga tvorijo civilna družba, pravna država in legitimna oblast, telesa, ki je predpogoj moderni socialni politiki. Predpogoj modernizacije družbenega razvoja v tem smislu je preraščanje nedoletnosti in prehod k osebnostni zrelosti, osvobodjeni logike "dobrega in zlega" (revolucije in kontrarevolucije).

Summary

On the basis of his own experience the author tries to call attention to the transition from the revolutionary to the postrevolutionary type of society as a necessary precondition for the establishment of the social policy in the modern sense of the word. Every revolutionary type of society has a built-in construction failure: in our case the political monopoly of communist party. The structural consequence of it is the deconstruction of modern political body of the society with its basic constitutive parts: civil society, legal state and legitimate authority. Such a political body is the precondition of a modern social policy. The psychological precondition of modernization of social development in this sense is the overcoming of immaturity and the transition to the mature functioning of the personality, freed of the logics of "good and evil" (ie. revolution and counterrevolution).

Ni moč govoriti o transformacijah societalnega tipa, marveč o prehodu skupnosti iz enega področja historičnosti v drugega, iz ene oblike institucionalnega sistema v drugega.

Alain Touraine

Tisto, kar je moč normativno izpostaviti, so nujni, vendar splošni pogoji za komunikativno vsakodnevno prakso in za proces diskurzivnega oblikovanja volje, ki bi lahko same udeležence postavili v situacijo uresničevanja konkretnih možnosti boljšega in manj ogroženega življenja, v skladu z njihovimi lastnimi potrebami in uvidi ter na osnovi lastne iniciative

Jürgen Habermas

Uvod

Pričujoči tekst je pisan v skladu z maksimo, da mi je tuje tisto, kar mi je izkustveno nedostopno. Je strnjen poskus elaboracije izkustveno-refleksivnega pogleda na dejanskost naše socialne politike, kakršnega sem si postopoma izoblikoval ob skorajda desetletnem delu na projektu vzpostavljanja in družbenega uveljavljanja neke "marginalne" družbene dejavnosti.¹

V prvem poglavju poskušam opredeliti lastno pot do optike, skozi katero poskušam v nadaljevanju pokazati na prehod iz revolucionarnega v post-revolucionarni tip družbenosti, kot družbeno nujni predpogoj za vzpostavljanje socialne politike v pravem (modernem) pomenu besede.

Pri tem zastopam tezo o nujnosti konstrukcijske napake slehernega revolucionarno skonstruiranega tipa družbe na tisti točki revolucionarnega gibanja, v kateri je komunistična partija po prevzemu oblasti prestopila iz ilegalnosti v ilegitalnost na način, da je ohranila svoj onto(teo)loško privilegirani status oz. monopol oblasti. Strukturna posledica takšne metafizike oblasti je totalna dekonstrukcija modernega političnega telesa družbe, poseben tip segmentarizacije politične kulture, parcializacija in institucionalizacija interesov ter odsotnost širših družbenih konsenzov. Zategadelj je socialna politika v socializmu paradokсна aktivnost.² Svoja lastna izkustvena spoznanja poskušam v tretjem delu teksta dodatno podkrepiti še s spoznanji nekaterih drugih avtorjev.

Iz primerjave teh spoznanj je namreč razvidno, da problemi, ki jih navajamo neodvisno drug od drugega, generirajo iz globalne družbene strukture oz. iz povsem konkretno opredeljive systemske matrice političnega delovanja ljudi - tiste, ki je produkt političnega konstruktivizma monopolno vladajoče partije.

Izhod iz takšnega stanja stvari vidim v prehodu iz revolucionarnega v postrevolucionarni tip družbenosti. Ta prehod pa zahteva modernizacijski pristop k družbenemu razvoju.³

1. Sprememba optike - zapuščanje strukture celega

Delo, ki sem se ga lotil v času, ko je globalna družbena kriza začela prihajati v akutno fazo, je bilo po vsebinski plati večdimenzionalno: čisto konceptualno, akcijskora-ziskovalno, analitično, systemsko-organizacijsko in politično. Kot spiritus movens legitimnega, formalno-politično in finančno podprtega družbenega projekta sem deloval na vseh navedenih nivojih, opirajoč se pri tem na znanje o povezanosti posameznih procesov, na sproti se izgrajujočo teorijo in razvojno strategijo (strategijo razvoja lastnega tima, izgrajujoče se institucije in spreminjanja sistema). Vsak praktičen korak pri tem projektu sem poskušal teoretično in praktično-politično utemeljiti, naknadno pa mu je vedno sledila (samo)refleksija in nenehno vračanje k lastnim predpostavkam in lastnim izhodiščem. Na ta način sem, ob faktičnem konstituiranju in družbenem uveljavljanju (konsolidiranju) novonastale storitvene dejavnosti, ki je obsegla tri izvajalske delovne organizacije, postopoma začel spoznavati funkcioniranje "sistema" družbenih dejavnosti "in vivo", oziroma od znotraj.

Ob tem pa sem šel tudi skozi lastni intelektualni oz. profesionalni razvoj. Ta razvoj, ki bi ga na kratko lahko opisal kot prehod iz marksističnega (historično-materialističnega) na postmarksistično stališče, je potekal na način postopnega spreminjanja percepcije/interpercepcije družbenega sveta in moje vloge v njem. In to na način, da danes skorajda

nič več ni tam, kjer je bilo in takšno, kot je bilo.

Glede na to, da sem bil marksist in da mi je bil osebno(stno) tuj način dela po principu "jaz sem eno, moja dejavnost (delovanje) pa nekaj povsem drugega", sem partijsko skonstruiran samoupravnosocialistični družbeni sistem in z njim opredeljena pravila družbenega vedenja akterjev vzel kot zaresno (pred)postavko našega lastnega projektnega delovanja. Ne le da sem dosledno vztrajal pri sistemsko legitimnih vlogah in pravilih vedenja, marveč sem iz pragmatičnih razlogov celo skonstruiral revolucionarno-teleološki koncept vzpostavljaljoče se dejavnosti.⁴ Toda (samo)refleksija reakcij na moje dosledno vztrajanje pri praktični realizaciji (igranju) sistemsko opredeljenih vlog in deklariranih pravil vedenja institucij in posameznikov ter potreba po nadaljnjih praktičnih korakih v okviru projekta, sta me vodila v zakulisje vsakdanjosti, to je k prepoznavanju logike neformalnega delovanja (funkcioniranja) sistema, od tam pa k soočenju z mojim lastnim početjem, hotenjem in dinamiko.⁵

Postopen spregled zveze med mojim lastnim hotenjem po vsestranski, totalni samorealizaciji sebe kot "konstitutivno nerazcepljenega" bitja ter eshatološko-teleološkim tipom družbenosti kot "konstitutivno totalnim", me je preko spoznanja o nujnosti dete(le)ologizacije družbenosti vodil h konceptu necelosti, nezaključenosti in nezaključljivosti človeka in družbe. Tisto, kar sem po eni stani spoznaval kot sociologično, sem po drugi strani spoznaval kot psiho-logično in osebno sprejemljivo.⁶

Predstava o družbi kot zaključeni celoti je na ta način postopoma izginila in pred menoj se je začelo kazati zgolj še "odprto" polje družbenih delovanj in njim lastna produkcija različnih form družbenosti. Produkcija družbe (kot nezaključljive celote) je v mojih predstavah postala kontingentna, sam pa sem kot oseba (individueum) pristal na gibkih tleh vsakdanjosti, prepuščen spoznanju o svoji enkratnosti in neponovljivosti, samostojni uporabi lastnega uma, etiki javne besede in avtonomno aktivnemu družbenemu samovmeščanju.

Pristal sem na tleh, kjer se nujno srečujejo med seboj nadaljevanje tradicije in inovacija ter zavest o aktualnosti, v kateri se, kakor pravi Habermas, historično in utopično mišljenje prežemata med seboj.

2. Socialna politika kot del (moderne) politike

Socialno politiko lahko razumemo kot akcijsko usmerjeno konceptualizacijo določene spoznavnovrednostne orientacije, ki je referenčni okvir za specifično javno intervencijo oz. za vnašanje premišljenih sprememb v družbeno okolje (Ružica 1987). Socialna politika je torej koncept in institucionalizirana politična praksa urejanja položaja ljudi v družbi v skladu z določeno zamisljo (miselnim konstruktom) o:

- družbeni enakosti,
- družbeni (socialni) varnosti,
- družbeni (socialni) pravičnosti,
- družbeni integraciji,
- potrebah ljudi in kvaliteti življenja.

Kot politična praksa je del politike kot igre moči, znotraj konkretnih družbeno-strukturnih pogojev družbene reprodukcije. Kot del politike pa je del kompletnega političnega telesa, ki ga tvorijo (civilna) družba, (pravna) država in (legitimna) oblast.

Kot taka socialna politika ne pomeni nujno koherentnega in sistematičnega koncepta, marveč sestoji iz spleta parcialnih pristopov, strategij in praks, njena koherentnost in integralnost pa se lahko vzpostavlja le na (parlamentarni) državni ravni. To pomeni, da je pogoj njenega obstoja institucionalno zagotovljena možnost izražanja in realizacije potreb, zahtev, strategij in programov. Ta institucionalno zagotovljena možnost pa predpostavlja enakost pred zakonom in demokracijo, ki pa obstaja samo tam, kjer ima ljudstvo pravico do svobodnih in neposrednih volitev, katerih rezultat je reprezentativni parlament in iz njega izhajajoča parlamentarna oz. pravna država. Ta je pravna v dveh pomenih: po svojem pravnem (ustavnem) nastanku oz. ustanovitvi in po uveljavljanju

skupščinskih znakov (zakonov parlamenta). Torej:

- politični pluralizem oz. pluralnost skupin z različnimi političnimi programi (programi o izvajanju oblasti) je predpostavka svobodnih in neposrednih volitev,

- svobodne/neposredne volitve so pogoj demokratičnosti oz. legitimnosti oblasti (oblast namreč vedno izhaja iz ljudstva),

- legitimna (reprezentativna, parlamentarna, na svobodnih volitvah izvoljena) oblast pa je predpogoj pravne države, kot funkcije parlamenta (in izvrševalke zakonodajne oblasti).

To je temelj moderne politične teorije in prakse, ki se kot taka pojavlja samo v družbi, kjer so ljudje osvobojeni tradicionalnih (kastnih, stanovskih, religioznih itd.) vrednostnih orientacij, legitimacijskih simbolov, komunikacijskih kodov in tradicionalnih vzorcev individualne in kolektivne identitete (kot npr. patriarhalnost, domačijskost, submisivna avtoritarnost ipd.). Pojavlja se v družbi, v kateri so vzpostavljeni strukturni pogoji za delitev in kontrolo oblasti, v kateri obstajata ekonomski in politični trg (konkurenca) ter enakost pred zakonom, ki zagotavlja avtonomijo in pravno varnost človeka - posameznika kot privatne osebe, podjetnika in državljana. Pojavlja se v družbi, kjer obstaja tudi možnost samoorganizacije in samo(re)produkcije civilne družbe kot od države (relativno) neodvisne sfere zasebnosti podjetništva in politične javnosti.

In obratno: kjer teh družbeno-strukturnih pogojev ni, tj. kjer ni legitimne oblasti, pravne države in civilne družbe, tam je socialna politika paradokсна aktivnost, ki se izčrpava v nenehnih poskusih realizacije nelegitimne, nedemokratične oz. totalitarne oblasti in njenih zamisli o družbeni enakosti, socialni varnosti, socialni pravičnosti, družbeni integraciji in potrebah ljudi. In prav to se dogaja v socialističnih, semitradicionalnih družbah, v katerih je komunistična partija z nasilnim zavzetjem oblasti prestopila iz ilegalnosti v ilegitalnost, se konstituirala kot samozvana avantgarda in to avantgardnost "legitimirala" z vzposta-

vitvijo organske povezanosti z družbeno "bazo" (delavskim razredom kot tostranim odrešiteljem/osvoboditeljem človeštva izpod vseh oblik tiranije). Rezultat revolucionarne te(le)ologije pa je takšna supstancialna (ideološko-utopična) sistemizacija družbe, v kateri je država bodisi povzela vase civilno družbo (državni socializem) ali pa je sama začela "odmirati" na način integralnega samopodrejanja ljudi monopolno vladajoči vlogi partije (samoupravni socializem). Rezultat te, z "nujnostjo uresničevanja objektivne zgodovinske resnice (volje)" utemeljevane (legitimirane) instrumentalizacije "države" pa je takšno monopolno podrejanje in obvladovanje družbe, ki ne dopušča nikakršnega samoorganiziranja in samo(re)produciranja civilne družbe oz. njene institucionalizacije. Ker ni delitve oblasti, ker je vladanje dojeto kot oblast ene in edine partije, je vlada avtoritarna, oblast nedemokratska, nelegitimska oz. totalitarna, država ideološko-supstancialna oz. nepravna (partijska, ideološka).

Zategadelj trdim, da v pogojih, kjer niso vzpostavljeni družbeno strukturni pogoji za moderno politično teorijo in prakso tudi nimamo opravka s socialno politiko v smislu moderne politične teorije in prakse, marveč imamo opravka zgolj s kvazi socialno politiko, ki je del vladajoče politične liturgije in ritualizma ideološko in institucionalno samozablockiranega tipa družbenosti, ki v pogojih integralnega samoupravljanja (kot oblike "neposredne demokracije") poskuša združiti nemogoče: avtonomijo baze in monopolno vladajočo vlogo partije.

Kot akcijsko usmerjena konceptualizacija ideološko-utopične revolucionarne spoznavno-vrednotne orientacije je "socialna politika" pri nas formalno-pravno oziroma institucionalno operacionalizirana na ta način, da dejansko ni v službi zagotavljanja, izboljšanja oziroma napredka blaginje ljudi (kvalitete življenja, zadovoljenosti potreb) in njihove socialne mobilnosti ter se ne ravna po načelih učinkovitosti.

Ker ne obstojijo temeljni družbeno strukturni pogoji za

izražanje in realizacijo različnih pobud, interesov, zahtev in političnih programov, to je - ker mesto oblasti ni strukturno izpraznjeno za način njegove programske tekmujoče zasedbe (s svobodnimi volitvami), tudi ni mogoče govoriti o možnosti artikulacije in realizacije različnih socialno-političnih idej, pobud, zahtev in programov in o njihovi državno(u)pravni integraciji in regulaciji.

3. Nekaj aktualnih problemov naše "socialne politike"

Kot ilustracija aktualnosti naše socialne politike, kakršna je rezultat revolucionarno-partijskega tipa družbenosti (sistema), nam lahko služi podobnost oziroma komplementarnost naslednjih nekaj med seboj popolnoma neodvisno nastalih spoznanj in ugotovitev različnih avtorjev. Gre za prikaz problemov na področju invalidskega varstva, zdravstva, upravljanja na področju družbenih dejavnosti in socialne politike kot celote.

a) Invalidsko varstvo⁷

Moje osnovno izkustveno-refleksivno spoznanje, izvirajoče iz dela na omenjenem projektu, je spoznanje o nizki zmožnosti funkcionalno racionalnega vedenja posameznih akterjev invalidskega varstva. To je tako zaradi funkcionalno nizko diferenciranega, popolnoma segmentiranega, nekoordiniranega oz. dezintegriranega subsistema invalidskega varstva, ki nima ne ustreznega strokovnega, ne upravnega nadzora, v katerem primanjkuje ustrezno usposobljenih strokovnjakov, sistematičnega raziskovalnega dela in v katerem imamo, namesto strateško razvojnega delovanja, oprava le z ad hoc-kratsko voluntaristično politiko kratkega diha.

Diagnoza stanja znotraj delovnih organizacij, kjer je formalno-pravno temelj samoupravnega invalidskega varstva, je naslednja: podjetje je politizirano, kolektiv je kaotiziran, vodstvo je znevrotizirano, poslovanje zimprovizirano, delavci demotivirani, sindikat pa zdevalviran. Kar z drugimi besedami pomeni, da predpostavljene nosilca invalidskega varstva

empirično oz. čutno konkretno pravzaprav sploh nimamo.

Obseg problemov invalidnosti pa nam ob tem vztrajno narašča.

b) Zdravstveno varstvo⁸

Naš sistem zdravstvenega varstva je rigiden, stereotipen in neučinkovit. Nosilci sistema delujejo neusklajeno, ohranjajoč vsak svoj monopol. V zdravstvu vlada samoupravna organiziranost po vzorcu industrijskih delovnih organizacij, vodenje in upravljanje zdravstvenih delovnih organizacij je voluntaristično, planiranje zdravstva pa nestrokovno. Način financiranja je kvaziproračunski, saj se namesto programov financirajo zmogljivosti in fakturirajo storitve, strokovni nadzor pa je slab oziroma pomanjkljiv. Medicina ostaja tradicionalno kurativna, prevecino imamo le v deklaracijah, oprema je zastarela, primanjkovati začena zdravil, naraščajoče zahteve po spreminjanju zdravstva pa spremlja vse manj denarja, namenjenega zanj.

Vzporedno s kriznimi razmerami se zdravstveno stanje prebivalstva vse bolj slabša, znižuje se kvaliteta življenja, slabšajo se higienske razmere, naraščajo bolezni revščine, alkoholizem in samomorilnost, invalidnost in prezgodnja umrljivost, absentizem itd...

Ker naše zdravstvo ne sledi temeljnem trendom in priporočilom SZO in ker ne upošteva temeljnih zakonitosti ekonomike zdravstva, na tem področju vidno zaostajamo za večino modernih držav.

c) Upravljanje na področju družbenih dejavnosti⁹

Nepoznavanje in neupoštevanje temeljnih sistemskih in organizacijskih zakonitosti (s strani kreatorjev sistema) je rezultiralo v neizpolnjevanje standardov sodobne države. Samoupravljanje je proizvedlo nekontrolirano širjenje upravljalskih ravni, nastanek novih subjektov, širjenje normativizma, upravljanje brez feed-backa, neprilagodljivost sistema in vsesplošno neodgovornost. Posledica je sistem državne

ureditve brez faktično kompetentne in odgovorne vlade in brez kreativne in koordinativne vloge proračuna.

Državne oz. republiške (socialne) politike pravzaprav sploh ni. SIS-i so države v državi, od katerih vodi vsaka svojo politiko (to jim omogoča njihov visoko postavljeni položaj v sistemu, ki praktično eliminira vlogo skupščine in vlade na ustreznih področjih) in med katerimi ni nobenega usklajevanja. Razen tega pa nimamo ustreznega instrumentarija za arbitriranje in odločanje, oziroma centra za uravnoteženje nacionalnih potreb in nacionalnih zmogljivosti. Naši državni organi na področju družbenih dejavnosti stvari nimajo "v svojih rokah". Država ima dejansko v rokah le zakon, ki ga lahko spreminja, v njegovo izvajanje pa ne more posegati in na terenu ne more storiti nič konkretnega, da bi se eventualne pomanjkljivosti odpravile in stvari premaknile z mesta.

Glede naše ureditve lahko postavimo paradoksalno trditev, da je naša javnost z obstoječo realizacijo samoupravne urejenosti na področju družbenih dejavnosti izgubila skoraj vse možnosti nadzora in vpliva na izvajanje teh dejavnosti.

d) Socialna politika kot celota¹⁰

Mi nimamo zanesljivega in sistematičnega okvira za razumevanje socialističnega projekta v njegovem uresničevanju, ne za razumevanje socialne politike, ki deluje v tem kontekstu. Splošna situacija je taka, da je njena praksa prepuščena nestrokovnim pragmatičnim razpravam in izmenjavam izkušenj, v katerih prevladuje voluntaristično in intuitivno zavzemanje stališč. Razprav o vrednostni orientaciji in razmišljanj o strateških smereh sprememb primanjkuje, fundamentalnih razvojnih raziskovanj ni, ker primanjkuje strokovnih institucij in kadrov, ki bi se celoviteje ukvarjali s socialno politiko. Prav tako ni evaluacije programov, ne pretoka informacij o raziskovanjih, projektih, novih programih in razprav o njih.

Po drugi strani pa je sploh zelo težko govoriti o socialni

politiki te dežele kot celote, saj je večina regulacije v rokah republik, kjer se kažejo vsi znani procesi zapiranja, decentralizacije, fragmentacije in komunikacijskih blokad. Znotraj teh meja je vsaka družbena dejavnost postala zaprt sistem, ki ga posebej ne zanima, kaj se dogaja zunaj njegovih okvirov.

4. Odraslost kot predpostavka in pogoj moderne socialne politike

V kontekstu našega problematiziranja socialne politike je potemtakem aktualno spoznanje, da moderne, učinkovite in državno integrirane socialne politike pri nas pravzaprav ni, ker nimamo ne svobodnih volitev, ne legitimne (demokratske) oblasti, ne pravne (parlamentarne) države in ne civilne družbe, ki jo ta država šele garantira.¹¹ Vsega tega pa nimamo zato, ker pravo ni ločeno od ideologije, ne država od partije in ker partija svoje legalnosti (pravnosti) ni združila z legitimnostjo, ker svojo legalizacijo (po nasilnem prevzemu oblasti) ni legitimirala z uveljavljanjem dejanskega političnega pluralizma, tj. z dopustitvijo (legalizacijo) skupin z alternativnim oziroma konkurenčnimi političnimi programi. Ali, z drugimi besedami: moderne socialne politike nimamo, ker po zaslugi monopolno vladajoče partije nimamo izgrajenega modernega političnega telesa, ki ga tvorijo: civilna družba, pravna država in legitimna oblast.

Iz tega pa sledi en sam praktičen nasledek: pogoj konstituiranja moderne socialne politike je konstituiranje modernega političnega telesa družbe v zgoraj navedenem smislu.

Osnovni spoznavnovrednostni orientacijski okvir za vzpostavljanje družbeno strukturnih pogojev za moderno socialno politiko predstavlja modernizacijski pristop k družbenemu razvoju, ki pomeni vzpostavljanje osebno in družbeno strukturnih zmožnosti dinamičnega razvijanja družbe.

Predpogoj takšnega pristopa (ki implicira nenehno kritično oceno socialnih odnosov, v katere je človek vključen ter

samorefleksivno demaskiranje mask navidezne individualnosti, identifikacij in lažne lojalnosti) je tista stopnja osebnostne zrelosti, ki se kaže v odrasli hotenjski sestavi in dinamiki subjekta. Odraslost (hotenjske sestave in dinamike subjekta) pa se kaže skozi človekovo osvobojenost od logike "dobrega in zla" (revolucije in kontrarevolucije), skozi samostojno uporabo lastnega uma in skozi etiko javne besede. In v kolikor je ta predpogoj izpolnjen, potem ni razlogov, da se v vsem našem razmišljanju, govorjenju, poslušanju, koncipiranju, snovanju, ustvarjanju, pisanju in javnem nastopanju v zvezi s socialno-razvojno politiko in načrtovanjem razvoja ne bi obnašali racionalno do te mere:

- da se poskušamo držati nekaterih osnovnih načel formalne logike,
- da se ne prepuščamo zgolj asociacijam in nezavednim povezavam misli (da torej poskušamo zavestno voditi svoje mišljenje),
- da poskušamo v svojih argumentacijah razločevati predpostavke in premise od argumentiranih trditev (konstatacij),
- da se ne bojimo (ustrašimo) konsekvenc tega, kar trdimo, verjamemo in mislimo,
- da javno izražamo in zastopamo tisto, kar je rezultat našega konsekventnega (strokovnega, umnega) delovanja,
- da se v svojem delu nenehno vračamo k lastnim predpostavkam, k lastnim izhodiščem, k lastnemu stališču (ki nam omogoča, da vidimo pač to, kar je s tega stališča/pozicije možno videti) in jih skupaj z rezultati lastnega početja izpostavljamo dialogu in kritični presoji,
- da ne pristajamo na dvojno precepcijo/interpretacijo družbe (eno za zasebno, drugo pa za javno rabo) in s tem povezano brezvestno (navidezno nevtralno) lastno dnevno-politično instrumentalizacijo,
- da se kot tako opredelimo za timsko delo in tudi začnemo timsko delovati (upoštevajoč pravila in zakonitosti tega dela kot specifične organizacijske oblike dela znotraj vedno konkretnih institucionalnih pogojev),

- da naše skupno (timsko, projektno) delo izpostavimo strokovnim kriterijem presoje (ocene, kritike), izpostavlja-
joč kritiki seveda tudi same kriterije te strokovne presoje,

- da tako pri našem individualnem kot pri skupnem (tim-
skem) delu ne ostajamo na ravni zdravorazumskega zapopadenja
problema/predmeta, marveč da naredimo obrat h kritično-anali-
tični paradigmi mišljenja,

- da ne težimo k celovitemu pojasnjevanju družbe z enim
samim teoretskim konceptom ter da v skladu s tem tudi sprej-
memo tezo o necelosti, nezaključenosti in nezaključljivosti
družbe,

- da ne pristajamo na nekakšno samoumevno objektivnost
naših videnj in spoznanj ter v skladu s tem razmišljanje o
problemih (družbe) zaobrnemo v razmišljanje o našem lastnem
razmerju do problemov,

- da se kot taki pri vsem svojem planersko-načrtovalnem
delu dosledno zavzemamo za pluralizacijo družbe in razvojno
paradigmo, ki je s tem povezana (paradigmo, ki temelji in
gradi na predpostavki človeka-posameznika kot realnega (nece-
lega, nezaključenega, nazaključljivega) bitja),

- da se kot taki implicitno in eksplicitno, javno in
zasebno zavzemamo za demokratično oblast, pravno državo in
civilno družbo,

- da poskušamo in se trudimo biti brezobzirni na področju
teoretične kritike, sicer pa obzirni v politiki kot skupni
igri moči, ki rezultira v urejanje, regulacijo in usmerjanje
(vedenja, ljudi, razvoja).

Kaj iz doslej povedanega sledi? V vsakem primeru vsaj to,
da ni nikakršnih racionalnih (umnih) razlogov zoper opisano
razmerje med socialno politiko, civilno družbo in državo
oziroma zoper modernizacijski pristop k družbenemu razvoju v
navedenem smislu, ampak, da obstajajo zgolj osebnostno-
strukturni, emocionalni, ideološko-religiozni in politikant-
ski pomisleki, odpori, ugovori in nasprotovanja. Ti pa ne ob-
stajajo v obliki nekakšnih objektivnih omejitev, marveč - se-
veda s stališča človekovega delovanja - zgolj v obliki

njegovih subjektivnih lastnosti (značilnosti) in v obliki "naše" lastne samozablokiranosti.

Kot da je mogoče imeti koncept/predstavo o samem sebi neodvisno od koncepta/predstav o družbi oz. kot da je mogoče imeti odnos do družbenih problemov in njihovega razreševanja neodvisno od predstave o nas samih v svetu/družbi! Kot da je tržno gospodarstvo in strukturalno prilagajanje družbe zakonitostim mednarodne delitve dela in svetovnega trga sploh možno izven modernega (funkcionalno diferenciranega in uravnoveženega) makrostrukturnega razmerja med (sub)sistemom denarja, znanja in moči! Kot da je to makrostrukturno razmerje možno brez hkratnega vzpostavljanja razmerij konkurence na političnem, ekonomskem in socialnem področju (področju družbenih dejavnosti)! Kot da je možno tržno (z zakonitostmi trga opredeljeno) gospodarstvo, brez siceršnje pluralizacije družbe, ki se kaže tako na nivoju čistega političnega pluralizma kot v obliki welfare pluralizma! Kot da je mogoča učinkovita ekonomska politika, brez učinkovite in učinkovitostne socialne politike! Kot da je vse to možno izven modernizirajoče paradigme, vzorca oziroma koncepta družbenosti oziroma modernizacije kot tistega nujnega in ireverzibilnega procesa družbenega razvoja, brez katerega je prehod iz industrijske v postindustrijsko družbo čista iluzija, "socializem" pa kot nekakšna čakalnica, v kateri se samozablokirano in samopodrejajoče gnetejo ljudje, žrtvovani za "svetlo" bodočnost! Kot da je to možno ob še nadaljnjem permanentnem revolucioniranju tiste forme družbenosti, ki rezultira iz eshatološko-utopičnega ideološkega projekta monopolno vladajoče vloge partije! In nenazadnje, kot da se modernizacijska smer razvoja uresničuje že kar sama po sebi, neodvisno od ljudi!

Gledano z današnje perspektive je povsem evidentno, da je modernizacija družbe in socialne politike odvisna od konkretnih razmerij moči in da je vsaj za določen čas možen tudi civilizacijski regres, vključujoč seveda temu primerno "ceno" oz. posledice.

PRIKAZ MODERNIZACIJSKE SMERI RAZVOJA SOCIALNE POLITIKE

bili smo
NIČ

PARTIJA KOT AVANTGARDA
NASILNO PREVZAME OBLAST
(monopolizacija oblasti)

PRESLIKAVA SMOTRNOSTNEGA
PRINCIPA DELA NA DRUŽBO
(teologizacija dela)

totalna

samovolja

šodimo
VSE

POLITIČNI KONSTRUKTIVIZEM ENE IN EDINE PARTIJE
- totalna prekinitev zveze z dosežki moderne
- neupoštevanje sistemskih in organiz. zakonitosti

nujnost konstrukcijske napeke

REVOLUCIONARNO - TE(LE)OLOŠKA SISTEMIZACIJA DRUŽBE
(ideološka integracija)

monopolizacija

POLITIČNI
SISTEM

kvaliteta
življenja

GCSPODARSTVO

DRUŽBENE
DEJAVNOSTI

FRAGMENTARNA
SOCIALNA POLITIKA

politizacija

te(le)ologizacija

PERMANENTNO REVOLUCIONARNI
TIP DRUŽBENOSTI

"DRUŽBA Z IDEOLOŠKIM OBRAZOM"
(totalnost družbe in človeka)

tukaj in sedaj

RAZVOJNO-STRATEŠKO VZPOSTAVLJANJE POGOJEV ZA
MODERNIZIRAJOČE PRESTRUKTURIRANJE OBSTOJEČE DRUŽBE

deblokiranje blokad

FUNKCIONALNO DIFERENCIRANA STRUKTURACIJA DRUŽBE
(funkcionalna integracija)

de-monopolizacija

POLITIČNI
PLURALIZEM

kvaliteta
življenja

TRŽNE ZA-
KONITOSTI

WELFARE
PLURALIZEM

INTEGRALNA
SOCIALNA POLITIKA

de-politizacija

de-te(le)ologizacija

POST-REVOLUCIONARNI TIP
DRUŽBENOSTI

"DRUŽBA S ČLOVEŠKIM OBRAZOM"
(necelost človeka in družbe)

PREHOD IZ INDUSTRIJSKE V POSTINDUSTRIJSKO DRUŽBO
(mondializacija orientacija)

Zategadelj vsako konkretno praktično zavzemanje za moderno socialno politiko nujno zahteva tudi oslonitev na lastno teorijo akcije in na politično paradigmo,¹² ki akterjem omogoča realnost orientacije v današnjih skrajno anomičnih pogojih življenja in dela. In v tem kontekstu podajam na koncu še lastni shematski prikaz poti konstituiranja moderne socialne politike. Le-ta temelji na predpostavki opuščanja revolucionarnega narcizma in postopnega izhoda ljudstva iz nedoletnosti. Kajti, brez odpovedi vsem posebnostim naše družbe, ki povzročajo omenjene težave in brez vrnitve k moderni družbeni organizaciji, kakršno pozna razviti svet, učinkovita (socialna) politika preprosto ni možna, brez nje pa tudi ne siceršnji družbeni razvoj.

Opombe:

1. Leta 1979 sem se v Zavodu za rehabilitacijo invalidov vključil v projekt konstituiranja profesionalne rehabilitacije. Na projektu, ki je bil iniciran s strani izvršnega sveta in finančno ter formalno podprt s strani vseh SIS med katere je porazdeljeno invalidsko varstvo, je delala skupina petih delavcev različnih profilov. Moja zmožnost interdisciplinarnega povezovanja ter nekatere osebne lastnosti pa so botrovale temu, da sem kljub svoji mladosti postal njegova vodilna gonilna sila. Projekt je po treh letih rezultiral v faktično konstituiranje treh profesionalno-rehabilitacijskih institucij (Ljubljana, Celje, Maribor), ki danes bolj ali manj uspešno funkcionirajo.

2. Veljko Rus vidi razloge paradoksnosti socialne politike v deželah realnega socializma v njihovi reviziji Marxa v dveh bistvenih točkah: a) diktature proletariata niso razumele kot ukinjanje privilegiranega in deprivilegiranega razreda, ampak kot dominacijo (deprivilegiranega!) delavskega razreda in b) ukinitve privatne lastnine niso povezovale z ukinjanjem obstoječe delitve dela, ampak z generalizacijo te delitve iz ekonomske v politično sfero (Rus, 1988).

3. Modernizacijski pristop k družbenemu razvoju pojmem kot vrednostno-orientacijski okvir, ki služi vzpostavljanju funkcionalno diferencirane družbe z modernim političnim telesom in z diferenciranim vključevanjem in aktivnim medsebojnim prežemanjem različnih področij družbenega življenja. Tak vrednostno-orientacijski okvir pa implicira tudi določeno osvobajanje od tradicije, spreminjanje socialnih značajev ljudi, medčloveških (medosebnih) odnosov, stilov življenja, spreminjanje načinov političnega delovanja, spreminjanje struktur vplivanja in moči, spreminjanje ideologij, norm, vrednot ipd.

4. Najpoprej sem sociologično interpretiral invalidnost kot posebno obliko družbeno-strukturne neenakosti. Za tem sem, opirajoč se na nekatere samoumevne postulate marksistične teorije družbe in revolucionarno-teleološki način prehoda iz enega (vsestransko razodtujočega) tipa družbe v drugi (kjer bo vsestranski razvoj posameznika pogoj razvoja vseh in vice versa), konceptualiziral rehabilitacijo kot teleološki moment revolucionarne preobrazbe družbe. Legitimni vrednostno-orientacijski okvir za takšno konceptualizacijo je ponujal obstoječi koncept, projekt in sistem integralnega samoupravljanja. Vkolikor naj bi samoupravljanje pomenilo tudi odpravljanje vseh oblik družbeno-strukturnih neenakosti je v takšnem njegovem bistvu namreč že zajet proces deinvalidizacije. In zagradel rehabilitacija, ki naj ne bi bila obstoječe invalidizirajoče (kapitalske) družbe, potrebuje povsem določen vrednostno-orientacijski okvir za svoje razvojno-strateško in humanizirajoče samospreminjanje (na katerega se sama nenehno sklicuje). Na takšen način sem poskušal sociološko elaborirati enega izmed temeljnih rehabilitacijskih načel, to je "celovitost".

5. Tisto pri čemer sem vztrajal, je predpostavljeno funkcionalno diferencirano opravljanje vlog/funkcij: država naj (u)pravno nadzira in arbitrira, SIS naj so zgolj mesto srečevanja in dogovarjanja, rehabilitacijsko-izvajalske in-

stitucije (ki smo jih vzpostavljali) naj opravljajo strokovne storitve, rehabilitacijski timi naj te storitve opravljajo spet na funkcionalno diferenciran način (različni profili delavcev naj opravljajo delo v skladu s svojo strokovno vlogo/identiteto) itd. Vztrajal sem pri diferenciranem vključevanju v razvojno spreminjevalna prizadevanja, opirajoč se na obstoječa samoupravna pravila družbene integracije, ki predpostavljajo tudi, na interesni različnosti temelječ konsenz. Toda bolj ko sem pri tem vztrajal, agresivnejše so bile reakcije, dokler nisem začel spoznavati, da s takšnim svojim početjem zadiram v neko travmatično, realno nemogoče jedro vsakodnevnega delovanja ljudi in institucij. Dejansko sem bil nemogoč, ker sem zahteval neposredno realizacijo sistemsko legitimnih pravil vedenja.

6. Ob tem, ko sem se sociološko spoznaval z idejami o ne celosti in nezaključljivosti družbe, sem se psihološko srečeval z notranjo decentriranostjo subjekta in z idejo o ne celosti in nezaključljivosti posameznika. Skozi izkustven edukativni proces iz skupinske dinamike in (geštalt) psihoterapije, sem se s tem soočal na način najbolj neposredne eksistencialne, "tukaj in sedaj" zavesti o sebi, svojem početju in svojem hotenju.

7. Ciril Klajnsčček, 1987 (glej tudi zaključke "simpozija o možnostih razvoja profesionalne rehabilitacije v kriznih družbenih razmerah", ki sem ga organiziral novembra 1977 v UZRI, Ljubljana).

8. Dominik Komadina, 1988

9. Janez Šmidovnik, 1989

10. Miroslav Ružica, 1987

11. Osebnost soglašam s Franetom Adamom, da pri nas civilna družba v prvi vrsti fungira kot eksistencialna kategorija, torej kot še nedefiniran simboličen izraz družbeno reformističnih pričakovanj in prizadevanj, ne pa toliko kot sankcijski subjekt politične oblasti, kot nasprotje eshatološki, po meri ideologije ukrojeni družbi, kot nasprotje militaristični (uniformirani) družbi oz. kot civilizirana po drugač-

nosti tolerantna družba. (O treh pristopih k pojmu "civilna družba", Sociološke razprave šte. 5)

12. Politična paradigma se nanaša na vseobsegajoči model tega, ker politika je. Claus Offe, ki si je ta pojem sposodil od Joachima Raschkeja jo (re)definira na sledeč način: "Politična paradigma ponuja odgovore na medsebojno povezana vprašanja, kot so: 1. katere so osnovne vrednote in teme kolektivne akcije? 2. Kdo so akterji in na kakšen način postajajo kolektivni akterji? 3. Katere so ustrezne procedure taktike in institucionalne oblike skozi katere se odvijajo konflikti? (Obnova utopijskih energija, str 127)

Literatura

1. P.L. Berger, Th. Luckmann: Družbena konstrukcija realnosti, CZ, Ljubljana 1988
2. France Bučar: Upravljanje, CZ, Ljubljana 1981
3. Civilna družba in država, Družboslovne razprave šte. 5/1988
4. Jürgen Habermas: Filozofski diskurz moderne, Globus, Zagreb 1988
5. Tine Hribar: Kopernikanski obrat, Slovenska matica, Ljubljana 1984
6. Ciril Klajnšček: Aktualni problemi in razvojne možnosti profesionalne rehabilitacije v kriznih družbenih razmerah (referat), UZRI, Ljubljana 1987
7. Ciril Klajnšček: Kriza in racionalnost timskega dela, UZRI, Ljubljana 1988
8. Ciril Klajnšček: Od odraslega otroka k otroku v odraslem - onkraj adultizma, Referat na poletni Šoli Društva psihologov Slovenije 1988
9. Ciril Klajnšček: Modernizacijski pristop k družbenemu razvoju, Revija za planiranje št. 3/1989
10. Dominik Komadina: Kako zdraviti zdravstvo, Zdravstveno varstvo, šte. 6-8/1988
11. Obnova utopijskih energija - zbornik, SSO Srbije, Beograd 1987

12. Milan Podunavac: Politički legitimitet, Rad, Beograd 1988

13. Veljo Rus: Socialna politika in enakost, Inštitut za sociologijo, Ljubljana 1988

14. Miroslav Ružica: Socialna politika - kritika teorijskih osnova, VŠSR, Beograd 1985

15. Miroslav Ružica: Sistem socialne politike u Jugoslaviji - razvoj i otvorena pitanja, Inštitut za sociologijo, Ljubljana 1987

16. Socialistična civilna družba, zbornik, RK ZSMS, Ljubljana 1985

17. Socialna situacija i vrednostna opredeljenja u socialnoj politici, Socialna politika, Beograd 1987

18. Janez Šmidovnik: Problemi upravljanja na področju družbenih dejavnosti, Inštitut za sociologijo, Ljubljana 1988

19. Alain Touraine: Postindustrijsko društvo, Globus, Zagreb 1980

Ciril Klajnšček, diplomirani sociolog, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, Gregorčičeva 35, 61000 Ljubljana

SOCIALNO SKRBTSTVO JE PODLAGA RAZVOJNE SOCIALNE POLITIKE

PAVLA RAPOŠA-TAJNSEK

Povzetek

Pretirano poudarjanje družbenih služb kot najustreznejšega okvira za zadovoljevanje kolektivnih potreb ima poleg finančnih vrsto negativnih posledic, med drugimi odvisnost in nemoč uporabnikov. Iz tega izvira geslo opiranja na lastne moči, ki pa ima negativne in pozitivne implikacije. Po eni strani vodi do rezidualnega in selektivnega pristopa v socialni politiki in do fetišiziranja liberalne tržne usmerjenosti, po drugi pa spodbuja interes za samoorganiziranje, angažiranje lastnih sredstev in samoprodukcijo. Za socialno politiko je bistveno, kako izkoristiti prednosti formalnega in neformalnega sektorja, da bi omogočila ne le zagotavljanje preživetja, ampak da bi spodbujala delo in razvoj, dopuščala diferenciacijo in preprečevala marginalizacijo. Da bi dosegli te cilje, bi moralo biti socialno skrbstvo vključeno v enoten sistem socialne varnosti.

Summary

The overemphasizing of social services as the most suitable framework for the satisfying of collective needs has many negative consequences besides financial ones', among others the dependency and powerlessness of users. It is the real source of the slogan of selfreliance, which has positive and negative implications as well. On the one hand it leads toward the residual and selective approach in social policy and toward the fetishization of liberal market economy, on the other hand it stimulates the interest for selforganization, investment of private money and self-production. The essential point for the social policy is how to use the advantages of both, formal and informal sector not only to make possible survival but to stimulate work and development, to allow for differentiation and to prevent marginalization. To reach these goals social care system should be integrated into the unitary system of social welfare.

Družba, ki svojim članom ne more zagotoviti normalnih standardov življenja, je obsojena na propad. Da bi preprečila razpad skupnosti, prevzame družba odgovornost za obstoj posameznika in poseže v njegove življenjske razmere. Takšna družbena intervencija je bila prvotno omejena samo na najbolj ogrožene pripadnike skupnosti, v zadnjem obdobju (od

začetkov socialnega zavarovanja pred stotimi leti) pa družba definira vedno več dimenzij eksistence vsakega posameznika kot svojo skrb in odgovornost. Družbena intervencija obsega splošne rizike življenja, kot so bolezen, starost, invalidnost, smrt hranilca ter druge rizike, ki izvirajo iz specifičnih družbenih razmer, kakršne so na primer ekonomske krize, družbene in tehnološke revolucije, vojne in ekološke katastrofe; v najnovejšem obdobju pa se družbena intervencija širi v smeri kvalitete življenja ter usklajene ekonomske in socialne politike. Na vseh teh področjih družba ne sme prepustiti posameznika njegovim možnostim, temveč mora zagotoviti takšno delitev in prerazporeditev razpoložljivih družbenih sredstev, ki bo ustrezala kriteriju zadovoljevanja potreb.¹

Navedeno načelo je doseglo najvišjo stopnjo svoje uresničitve v sistemih splošne socialne varnosti in obče blaginje, za katere je značilen predvsem izreden razmah družbenih dejavnosti. Potem ko je v šestdesetih letih našega stoletja država blaginje dosegla svoj vrhunec, so se začela pojavljati znamenja krize, ki se kaže na različnih področjih: od ekonomske, vladne, fiskalne, do krize legitimnosti in krize "outputa".² Navedenim oblikam, ki jih lahko zasledimo tudi v krizi naših družbenih služb, dodaja Svetlik še specifične vidike naše krize, ki se kažejo v krizi upravljanja in krizi, ki jo povzroča enodimenzionalni razvoj naših družbenih služb. Družbene službe smo v preteklosti obravnavali kot edino obliko zadovoljevanja skupnih potreb, kar je privedlo do izrazite ekskluzivnosti teh služb in do odklanjanja ali vsaj ignoriranja drugih oblik družbenih dejavnosti (neformalne oblike, prostovoljno delo, privatna dejavnost).

Pretirano poudarjanje družbenih služb kot najustrežnejšega okvira za zadovoljevanje kolektivnih potreb je poleg čedalje večjega finančnega bremena povzročilo še druge negativne posledice, med katerimi sta tudi naraščajoča odvisnost in nemoč uporabnikov, ki se v nasprotju s formalno

izraženo samoupravno pozicijo počutijo v izrazito podrejenem položaju, ne le do države temveč tudi do strokovnih služb in samoupravne organiziranosti na tem področju. Navedena odvisnost je postala pomembna ovira v procesu prestrukturiranja družbenih dejavnosti, v katerem se poleg zahtev po racionalnejšem delovanju družbenih služb in zmanjšanju sredstev za skupne potrebe pojavljajo tudi stališča o tem, da naj se vsakdo opre predvsem na lastne moči, medtem ko se bo družbena intervencija reducirala na najmanjšo možno mero. To je tako imenovani rezidualni oziroma selektivni pristop, po katerem naj bi družba intervenirala šele v primeru, ko odpovesta osnovna mehanizma zadovoljevanja potreb ljudi, to sta trg blaga in storitev ter medsebojna pomoč v družinskih in drugih skupnostih. V določenem obsegu je bilo selektivno načelo prisotno tudi v dosedanjem razvoju naše socialne politike, v kateri so se prepletali vsi trije modeli, ki jih je opredelil Titmuss:³ selektivni, industrijski (ki daje izrecno prednost zaposlenim) in univerzalni oziroma institucionalni model, ki se je v jugoslovanski povojni družbi povezoval z načelom distributivnega egalitarizma⁴, ki zahteva uresničevanje enakih pravic za vse ljudi. V nasprotju s tem pa se v zadnjem času pojavlja fetišizacija liberalistične tržne usmerjenosti, po kateri je vsak sam odgovoren za svojo blaginjo, ki jo lahko doseže s pomočjo trga ali družinske vzajemnosti.

Vzroki, ki so privedli do navedene idejne preusmeritve, so različni. Na prvem mestu so verjetno ekonomski razlogi. Visoki stroški za zadovoljevanje socialnih potreb prebivalstva in za delovanje razvojnega sistema družbenih dejavnosti so postali pretežno breme celo za najbolj razvite gospodarske sisteme, ne le za države, ki so na robu gospodarskega zloma. Tendenca, ki se je uresničevala v času razcveta države blaginje, da so se socialni programi širili hitreje kot ekonomska podlaga za njihovo uresničevanje, je privedla sisteme vsesplošne blaginje v globoko krizo, iz katere iščejo izhod v redukciji programov in sredstev za zado-

voljevanje skupnih potreb, kar se v osemdesetih letih dogaja tudi v naši družbi.

Gotovo ne moremo zanikati, da sta socialna varnost in blaginja prebivalcev težko breme za naše obubožano gospodarstvo. Pri tem je poseben problem delovno intenzivna narava proizvodnje storitev v okviru vseh socialnih skužb, kjer zaradi osebne obravnave uporabnikov produktivnosti ni mogoče stalno povečevati, če nočemo zmanjšati kvalitete uslug, zato je potrebno za enako količino storitev dajati vedno več sredstev, če naj plače zaposlenih v družbenih dejavnostih sledijo plačam v industriji, kjer se produktivnost lažje povečuje.⁵ Sama narava dela z ljudmi vpliva na visoke stroške družbenih služb, ki jih lahko znižujemo le do določene mere, česar se v modernih družbah tudi zavedajo.

Zanimivo bi bilo ugotoviti, v kolikšni meri se navedene spremembe v vrednostni orientaciji socialne politike povezujejo z nasprotji med razvitimi in manj razvitimi okolji, tako kot navaja Pusić za svetovne razmere.⁶ Meni namreč, da se zaradi zahtev nerazvitih držav po prerazdelitvi svetovnega bogastva v njihovo korist razvite dežele zatekajo h geslu, naj se vsaka družba opira na lastne moči, to načelo pa uveljavljajo tudi v odnosu do lastnih državljanov.

Tretjo vrsto razlogov, ki vplivajo na poudarjanje odgovornosti ljudi za njihovo lastno usodo, pa lahko povežemo s težnjami po demokratizaciji družbe, po večjem vplivu uporabnikov na delo institucij in po večji avtonomiji posameznika, ki želi zmanjšati svojo odvisnost od skupnosti. Gre torej za večjo samostojnost ljudi, ki so postali ob razviti družbeni pomoči vedno bolj odvisni od države in posameznih družbenih institucij. To je bilo še zlasti izrazito v socialističnih državah, ki so enostransko razvijale družbene službe kot edino sprejemljivo obliko zadovoljevanja potreb, ki je omogočala najvišjo stopnjo kontrole tako nad uporabniki kot tudi nad izvajalci storitev.

V tem dejstvu se skriva tudi del odgovora na vprašanje, zakaj so socialistične družbe poskušale čim več družinskih

funkcij prenesti v družbeno oziroma državno sfero, pri tem pa zanemarile, v nekaterih primerih pa celo ovirale razvoj samoorganiziranja in samopomoči, čeprav teh oblik niso mogle povsem zatreti. Večji del bremen pri varstvu nemočnih članov družine je vedno ostajal na njenih ramenih, zato je družina morala iskati pomoč na neformalni ravni.

Ob zahtevah, naj se vsakdo opre na lastne sile in ob težnjah po razbremenjevanju gospodarstva z zmanjševanjem sredstev za delo družbenih dejavnosti, se povečuje interes za samoorganiziranje ljudi, za angažiranje lastnih sil in sredstev, delno preko trga, delno preko samoprodukcije in samopomoči ter prostovoljnega dela v skupnosti. Navedenih tendenc ne smemo obravnavati zgolj z vidika strategije racionalizacije in komercializacije oziroma le kot pritisk države na že tako preobremenjene družine in posameznike. V razvoju neformalnih oblik medsebojne pomoči in samopomoči v družini, soseski, med prijatelji in v lokalni skupnosti moramo videti tudi pozitivno stran tega dogajanja, ki se izraža v večji neodvisnosti od institucionalne pomoči, zmanjševanju birokratskih in avtoritarnih odnosov v družbi, večji kvaliteti in fleksibilnosti pri zadovoljevanju potreb, bolj diferenciranemu zadovoljevanju specifičnih potreb itd. Iniciativa ljudi, ki se sprošča na področju neformalne pomoči in prostovoljnega dela je tudi izjemno pomemben faktor demokratizacije družbe, saj se prav preko takšnih oblik gradi tisto, čemur pravimo civilna ali samoupravna (v pravem pomenu besede!) družba.

Vendar pa dometa neformalne pomoči ne smemo precenjevati. Upoštevati moramo, da temelji medsebojna pomoč v okviru sorodniških, sosedskih in prijateljskih mrež na načelu recipročnosti, ki ni nujno simetrična: to pa pomeni, da so lahko posamezniki, ki potrebujejo pomoč, pa nimajo možnosti povračila, izključeni iz mreže medsebojne pomoči, ali pa se nahajajo v položaju odvisnosti od tistih, ki jim nudijo materialno pomoč, varstvo, nego in druge usluge. Navedena odvisnost utegne biti celo bolj boleča od tiste, ki jo povzroča

institucionalna pomoč, ki je podvržena strokovnim in družbenim kriterijem ter formalni kontroli. Različne oblike neformalne in polformalne pomoči (med te spada predvsem prostovoljno delo v lokalni skupnosti) torej niso nadomestilo za institucionalizirano pomoč, ki jo družba zagotavlja po načelu univerzalnih pravic ali selektivnega pristopa. Obe vrsti pomoči se lahko uveljavita le ena ob drugi, sta torej komplementarni, ne pa izključujoči.

Podobna ugotovitev velja za razmerje med družbenim in komercialnim sektorjem oziroma med storitvami, ki jih nudijo družbene službe na osnovi programov in storitvami, ki se po načelu ponudbe in povpraševanja ponujajo na trgu. Trga storitev v naši družbi doslej skorajda ni bilo; svobodna menjava dela je potekala na ravni organizacij ne pa posameznikov. Zaradi strahu pred povečevanjem družbenih neenakosti smo tržne odnose na tem področju obravnavali le kot izhod v skrajni sili. Prej navedena preorientacija vrednostnih načel pa je privedla do drugačnih pogledov na vlogo komercialnega sektorja. Namesto distributivnega egalitarizma, ki izhaja iz enakih pravic za vse (preko uslug družbenih služb), se krepijo razmišljanja o uveljavljanju drugačnega sistema, ki ga označujejo kot "pluralizem blaginje" in ki po načelu "enakosti v različnosti" zmanjšuje prevladujočo vlogo države pri zagotavljanju blaginje v korist komercialnega ter neformalnega in prostovoljnega sektorja.⁷ Za socialno politiko je bistveno vprašanje, kako izkoristiti prednosti vsakega posameznega sektorja ob smotrni kombinaciji vseh sektorjev, ne pa vprašanje, kateremu sektorju dati prednost kot temelju socialne blaginje. Dopolnjevanje različnih oblik zagotavljanja socialne varnosti in blaginje ter njihovo medsebojno učinkovanje zmanjšuje dilemo, ali je socialno politiko možno graditi na tržni usmerjenosti, ki ob predpostavki, da je trg edini racionalni in učinkoviti alokator blaga in storitev, vodi v temeljito zmanjševanje državne socialne politike in reprivatizacijo javnega sektorja po vzoru thacherizma in reaganizma.⁸ Očitno je, da sedanje potencira-

nje trga, ki smo mu priča v posameznih ekstremnih razmišljanjih, ne more biti dolgoročnejša usmeritev, prav tako pa je nerealno pričakovati, da se bomo v naši družbi lahko izognili zahtevam po večji ekonomski učinkovitosti na vseh področjih, ne le v gospodarstvu, zato se komplementarnost in smotrna kombinacija vseh sistemov socialne blaginje ponuja kot rešitev, uporabna tudi v naših razmerah.

Osnovno vprašanje naše socialne politike je oblikovanje celovitega sistema, ki bo omogočal še kaj več od zagotavljanja preživetja; sistema, ki bo spodbujal delo in razvoj, ki bo dopuščal diferenciacijo po delovnem načelu in hkrati preprečeval dolgoročno marginalizacijo ter s tem intergeneracijsko stratifikacijo. Takšna socialna politika bo nudila več svobode in manj varnosti tistim, ki tega ne zmorejo.⁹ To pa pomeni, da mora družba celo bolj kot doslej upoštevati načelo, da ima vsakdo pravico do pomoči, vendar ne na osnovi enakih pravic, ki jih že doslej ni bilo mogoče zagotoviti, temveč na podlagi diferenciranega pristopa, ki bo dajal prednost potrebam otrok in mladine, kjer bi morali vztrajati pri načelu zadovoljevanja dejanskih, ne pa minimalnih potreb. V skladu s tem je treba uveljaviti načelo, da otroci niso zgolj zasebna zadeva staršev in da mora družba imeti pregled nad potrebami in pravicami otrok tudi v družinski sferi. Pri otrocih ne bi smeli odstopiti od načela, da mora družbena pomoč pokrivati dejanske potrebe rasti in razvoja, v vseh drugih primerih pa tega ne bo mogoče zagotoviti, temveč bo pomoč zagotavljala le minimum eksistence. V nobenem primeru pa človeku ne bi smeli odreči vsaj minimalne pomoči, zato bo treba razvijati tudi takšne oblike, ki smo jih v preteklosti "odpisali" kot nevredne socialistične družbe (zatočišča, razdelilnice hrane). Socialno skrbstvo bo v teh razmerah moralo svoj minimalni program usmeriti na zagotavljanje minimalnih pogojev preživetja, kar velja za denarno pomoč kot edini in dopolnilni vir, začasne in enkratne denarne pomoči ter oskrbo v socialnih zavodih ali pomoč na domovih uporabnikov.

Navidezno krutost navedenih zahtev morajo ublažiti drugi programi socialne varnosti, ki bodo dopolnjevali socialno skrbstvo, ki lahko zagotavlja samo najnujnejše. Ti programi morajo vključevati vsa področja socialne varnosti, v katerih je zajeto tudi socialno skrbstvo. Če gre pri skrbstvu le za ohranjanje eksistence, pa morajo programi socialne varnosti ohranjati delovne potenciale in spodbujati razvoj človekove samostojnosti in ustvarjalnosti, zato se ne bi smeli reducirati na vzdrževanje obstoječega. Kot primer naj navedem področje zaposlovanja, kjer bi morali vsem brezposelnim, tudi iskalcem prve zaposlitve, omogočiti dovolj visoko denarno nadomestilo, da bi z njim lahko aktivno iskali zaposlitev oziroma druge možnosti eksistence, obenem pa bi jim morali zagotoviti strokovno pomoč pri iskanju teh možnosti. Posebej bi morali nagraditi pripravljenost brezposelnih, da se začasno vključijo v različne programe prostovoljnega dela v skupnosti. Navedena relativno ugodna denarna nadomestila bi morala biti časovno omejena, da bi tako pri posamezniku in pri strokovni službi spodbudili aktivno reševanje problema. Podobne kriterije bi morali uveljaviti tudi na drugih področjih socialne varnosti, kjer bi moral biti poudarek ravno tako na strokovni pomoči, ki naj okrepi samostojnost, ne pa ohranja in povečuje odvisnost (stanovanjska politika, otroško varstvo in družinska politika, pokojninsko-invalidsko zavarovanje). Ob tem pa ne smemo spregledati dejstva, da so mnogi problemi, s katerimi se srečujejo ljudje in strokovne službe, zelo zapleteni in težko rešljivi, zato je treba ob preverjanju učinkov družbene pomoči upoštevati možnost, da z različnimi oblikami pomoči zgolj pomagamo preživeti ljudem, ki svojih problemov ne morejo učinkovito rešiti (če je taka radikalna rešitev sploh možna). Pri tem ni mišljena le fizična eksistenca, temveč funkcioniranje posameznika v družini in družbenem okolju.

Reduciranje socialnega skrbstva na zagotavljanje minimalnega preživetja zastavlja vrsto vprašanj v zvezi z organizacijo te dejavnosti. Menim, da smo pri oblikovanju

samoupravnih interesnih skupnosti nehoti naredili medvedjo uslugo socialnemu skrbstvu, ko smo ga formirali kot posebno področje interesnega organiziranja. Če skrbstvo izdvojimo iz širšega sistema socialne varnosti, ga nujno postavimo v obrobni položaj, tudi če pustimo ob strani probleme stigmatizacije, ki so povezani s položajem odvisnosti prejemnikov pomoči od nosilcev družbene moči. Z izoliranim obravnavanjem eksistenčnih vprašanj onemogočimo integralno obravnavanje življenjskih problemov ljudi, ki so tudi v socialnem skrbstvu že izgubili izključni prizvok socialne in socialne patologije in se razširili na povsem "normalne" rizike življenja, ki jim je lahko izpostavljen sleherni član družbe.

Socialno skrbstvo bi torej morali organizirati skupaj z drugimi področji socialne varnosti, kar bi ljudem olajšalo kontrolo in pregled nad različnimi oblikami družbene pomoči ter omogočalo večji vpliv uporabnikov, ki ga v novi organiziranosti nikakor ne bi smeli vnaprej izločiti. Pri tem bi morali upoštevati pozitivne rešitve in izkušnje iz preteklega obdobja, saj ni realno pričakovati, da bi lahko gradili nov sistem samo na ta način, da bi porušili vse obstoječe.

Integracijo socialnega skrbstva v sistem socialne varnosti mora spremljati tudi integracija vseh oblik pomoči v enotno strokovno službo, ki bi ravno tako morala izhajati iz dosedanjih rešitev, ki so že dale nekaj koristnih rezultatov. Na ta način bi omogočili enotno obravnavanje potreb družin in posameznikov in celovito pomoč ter zaščito interesov ljudi pred negativnimi posledicami uvajanja tržnih zakonitosti in drugih protislovij družbenega razvoja.

Posamezni avtorji opozarjajo, da ne bomo mogli uvesti trga delovne sile, če ne bomo zagotovili systemskega varstva delavskih interesov (drugačen sindikat). Podobno pa velja tudi za področje socialne varnosti: če ne bomo uveljavili pravice do pomoči, bodo socialni problemi onemogočili gospodarsko in družbeno reformo. Pomoč pa ne sme ohranjati in povečevati odvisnosti posameznika, temveč mu mora družba stati ob strani, da bo lahko razvil in uveljavil svoje spo-

sobnosti. Tovrstne pomoči je bilo doslej veliko premalo, upam pa si trditi, da celo tiste pomoči, ki zgolj ohranja eksistenco posameznika, v dosedanjem sistemu distributivne enakosti ni bilo dovolj za vse, ki so jo pogrešali. Da bi lahko zagotovili pomoč vsem, ki jo bodo potrebovali, bomo morali na področju socialne varnosti podobno kot na drugih področjih družbenih dejavnosti kombinirati vse prej navedene oblike zadovoljevanja potreb, ne da bi vnaprej favorizirali ali izključevali katerokoli od teh oblik.

V zvezi s tem se v posameznih lokalnih skupnostih in strokovnih službah že pojavljajo nove oblike, kot so prostovoljno delo in samopomoč, povezovanje tistih, ki potrebujejo določene usluge in tistih, ki so jih pripravljeni nuditi na komercialni osnovi (ob posredovanju in s tem tudi kontroli družbe) in podobno. Pričakujemo pa lahko tudi druge oblike samoorganiziranja in osebne iniciative ljudi vključno z razvojem privatnega sektorja na tem področju. Da bi lahko razvijali iniciativo ljudi in s svetovalnim delom ter drugimi storitvami pomagali ob najrazličnejših življenjskih težavah, bi morali v zagotovljene univerzalne programe zapisati tudi pravico ljudi do teh storitev in odgovornost družbe za razvijanje dopolnilnih programov na neformalni in prostovoljni podlagi.

OPOMBE IN VIRI

1. E. Pusić. Socialna politika 80-tih između potreba i mogućnosti, Sociološki pregled, Beograd, Vol. XXI, 1987, 1-2.

2. I. Svetlik, Od segmentiranih družbenih dejavnosti k pluralnemu sistemu blaginje. Prestrukturiranje družbenih dejavnosti. Raziskava Inštituta za sociologijo, Ljubljana 1988.

3. R. Titmuss, Social Policy: An Introduction. Georg Allen and Unwin, London 1974.

4. J. Županov, Znanje, društveni sistem i klasni interes,

Naše teme, 703, Zagreb 1987.

5. I. Svetlik, Prestrukturiranje družbenih dejavnosti - predštudija, IB-Revija za planiranje, 1987, 8.

6. E. Pusić, isti vir

7. Z. Kolarič, I. Svetlik, Jugoslovanski sistem blaginje v pogojih ekonomske krize, IB-Revija za planiranje, 1987, 8.

8. M. Ružica, Socijalna politika 80-tih: Kontinuitete ili promena strategije, Sociološki pregled, XXI, 1987, 1-2.

9. V. Rus, Slovenci in intergeneracijska socialna politika, Nova revija, VI, 1987, 57.

Pavla Rapoša-Tajnšek, diplomirana sociologinja, višja predavateljica, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana

SOCIALNI PROGRAM PREŽIVETJA

ANDREJA KAVAR-VIDMAR

Povzetek

Socialni programi, ki naj zagotavljajo kompleksno pojmovano preživetje kot enotnost fizičnega in moralnega preživetja ter ohranitve ustvarjalnih možnosti se usmerjajo na individualno in societalno raven. Nov odziv je možen v obliki novih storitev, ki jih je treba prilagoditi novim oblikam socialne negotovosti. Te so na primer na individualni ravni: prekvalifikacija in dokvalifikacija za brezposelne, programi za ohranitev delovne sposobnosti, svetovanje, opora, mentorstvo prostovoljnim organizacijam in druge. Na societalni ravni: gospodarska uspešnost, politična urejenost (socialni mir, socialistični družbeni red), pravna država, kulturna in nacionalna samobitnost, ohranjanje civilizacijskih pridobitev. Upoštevati je treba povezanost individualnega in kolektivnega, usklajevanje kratkoročnega in dolgoročnega, socialnih in ekonomskih ciljev.

Summary

Social programs, which should ascertain the survival as a complex unity of physical survival, preservation of moral integrity and maintenance of the creative potentials, should be oriented toward the individual and the societal levels. New responses are possible in the form of new services, adapted to the new forms of social insecurity. Examples on the individual level include: supplementary training, training for new jobs, training for higher levels of skills, counseling, support, and others. On the societal level: economic success, political order (social peace, socialist order), legal state, cultural and national autonomy, preservation of legacies of civilization. The linking-up of the individual and collective, the coordination of short-term and long-term actions, of social and economic goals should be taken into consideration.

Uvod

Za reševanje gospodarskih težav so predvideni različni ukrepi, kot njihovo dopolnilo pa se navaja "socialni program", ki praviloma ni naveden izdela. Jasno je le to, da naj bi socialni program blažil posledice gospodarskih ukrepov, ki bodo oziroma, ki že prizadevajo posameznike in skupine ljudi.

Problem "preživetja" razumemo kot tako vztrajanje v neugodnih gospodarskih razmerah, ki ne bo v tolikšni meri prizadelo življenjskih funkcij posameznikov in družbe kot celote, da obnova ne bi bila več mogoča, ali pa bi bila možna le z velikimi težavami.

Preživetje se nanaša na individualno in družbeno raven. Po eni strani je treba zagotoviti fizično in moralno preživetje posameznikov, po drugi strani pa fizično in moralno preživetje družbe: slovenskega naroda, pravne države in socialistične družbene ureditve.

S pojmi socialne varnosti bomo opisali, kdo so uporabniki socialnega programa oziroma programov, kakšne socialne primere naj bi socialni programi pokrili in kakšna naj bi bila njihova vsebina, to je dajatve in storitve.

Individualna raven

Gospodarska kriza in ukrepi za njeno odpravljanje prizadevajo večino prebivalstva, vendar nekatere bolj kot druge in različne ljudi oziroma skupine na različen način. Med bolj ogroženimi so osebe, ki že v normalnih okoliščinah potrebujejo posebno varstvo: nesposobni za delo, brezposelni, iskalci prve zaposlitve, delavci z družinskimi obveznostmi, starejši delavci, mladi delavci, invalidne osebe itd. Nova skupina bolj ogroženih so delavci, ki predstavljajo tehnološki ali ekonomski višek. Verjetno bodo uporabniki socialnih programov v vedno večji meri običajni, navadni, "normalni" občani, ki so si doslej svojo socialno varnost zagotavljali z delom, ali so upravičeno pričakovali, da jim bo to omogočeno, ko končajo šolanje. To so generacije ljudi, ki so zrasli z zavestjo, da je delo ena od bistvenih vrednot socialistične družbe in da iz tega izhaja tudi neodtujljiva pravica do socialne varnosti. Pričakujemo pa lahko tudi, če bodo spremembe v delovni in socialni zakonodaji tako radikalne, kot nekateri predlagajo, da se bo zaradi brezkompromisne kompetitivnosti med ogroženimi - vendar na drugačen način - pojavila tudi skupina z delom preobremenjenih ljudi. Smi-

selnost preobremenjevanja nekaterih posameznikov ob hkratni prisilni pasivnosti velikega števila ljudi je seveda vprašljiva.

Socialni primer, ki naj bi ga socialni program pokrival, je na kratko "preživetje", lahko pa bi ga imenovali socialna negotovost (Milosavljevič), torej splošni, nediferencirani socialni primer, ki ima več komponent. Prva je potreba po fizičnem preživetju, ki zahteva predvsem materialna sredstva, druga uporaba prostega časa, to je možnost ustvarjalnosti, ki je za mnoge delo izven doma, tretja komponenta pa je moralno preživetje, ohranitev moralne integritete, smisla življenja, samospoštovanja, življenjske perspektive za posameznike in njihove otroke.

Potrebam oziroma socialnim primerom morajo ustrezati ukrepi, to je vsebina socialnih programov, ki jih enako kot prestacije socialne varnosti, delimo na dajatve in storitve.

Ljudi, ki so zmožni za delo, z dajatvami ne bi smeli pasivizirati, ampak jih spodbujati po načelu pomoči do samo-pomoči.

Delo je podlaga materialnemu in celotnemu družbenemu položaju človeka. Redukcija ustavne pravice do dela in različne oblike denarnih in materialnih dajatev (pravic in pomoči) zanemarlja vse nematerialne elemente, ki so vezani na delo.

Nov odziv na izziv sedanjih razmer je možen predvsem v obliki storitev, ki jih je potrebno prilagoditi novi populaciji ogroženega prebivalstva in novim oblikam socialne negotovosti. Socialni program naj bi vseboval storitve, s katerimi bi zadovoljili tudi nematerialne potrebe, ki nastopajo zaradi nedostopnosti dela. Za tiste, ki so brez dela le začasno, so že znani ukrepi prekvalifikacije in dokvalifikacije, ki spreminjajo in dopolnjujejo delovne sposobnosti. Potrebni bi bili tudi programi za ohranitev delovnih sposobnosti, če sprememba ni možna ali ni potrebna. Znano je, da v času brezposelnosti delovne sposobnosti upadajo in da je verjetnost, da bo brezposelni dobil zaposlitev, obratno so-

razmerna s trajanjem brezposelnosti. Vrsta ljudi se sploh ne bo mogla več uvrstiti med aktivno prebivalstvo. Tudi njim je treba dati možnost, da si osmislijo življenje. Postavlja se vzporednica z dejavnostmi upokojencev oziroma za upokojence, npr. izobraževanje in pridobivanje veščin, posebno za samoskrbo, kar ima lahko materialne in moralne učinke.

Storitve za uporabnike bi lahko bile svetovanje in suport v novi situaciji. Razviti pa bi bilo mogoče tudi storitve skupaj z uporabniki, zlasti v obliki prostovoljnega in skupnostnega socialnega dela, pri čemer bi kazalo zajeti različne alternativne oblike. Konkretno bi to bila lahko pomoč prostovoljnim organizacijam, razne delavnice, druženje ipd. Nekaj zgledov za to je npr. v Nemčiji, kjer nekaterim brezposelnim namesto nadomestila izplačujejo 2 leti 80% plače, zato da delajo v prostovoljnih organizacijah. Socialni delavci so do tega sicer kritični, vendar zdaj pri nas ni niti te možnosti. Pač pa je v raznih institucijah precej občasnih del, ki jih odlagajo - npr. urejanje arhivov, posebno tistih na magnetoskopskih trakovih - ki bi jih bilo verjetno možno na primeren način vključiti v socialne programe.

Družbena raven

Na družbeni ravni so socialni primeri oziroma komponente socialne negotovosti analogne kot na individualni ravni. Najelementarnejši je fizični obstoj, ki ga označujejo demografski in ekološki problemi. Na ekonomskem področju gre za gospodarsko uspešnost in materialni standard, na političnem za socialni mir, socialistični družbeni red in vrednote kot so humanizem, socialna pravičnost, delo. Na pravnem področju je treba ohraniti oziroma izgraditi pravno državo, ki spoštuje z ustavo in mednarodnimi dokumenti zagotovljene državljanske, politične, ekonomske, socialne in kulturne pravice. Nenazadnje gre za kulturno preživetje, za ohranjanje nacionalne samobitnosti in civilizacijskih pridobitev, med katere sodi tudi socialna varnost.

Sredstva, ki so ponujena za družbeno preživetje, so

zlasti tržna ekonomija, tudi demokratična družba, manj je govora o socialni politiki, ki bi morala biti posebno v sedanjih razmerah ne le kurativna, ampak predvsem razvojna in inovativna.

Sklep

Očitno je, da so problemi na individualni in družbeni ravni povezani in da jih je treba obravnavati skupaj. Ne moremo imeti ustvarjalne, uspešne in še celo ne humane družbe, če velikemu delu prebivalstva ni omogočen dostop do dobrin, ki so nujne, da bi lahko bili ustvarjalni, izobraženi, uspešni itd.

V ekonomskih in socialnih programih bi torej morali upoštevati povezanost individualnega in kolektivnega. Uskladiti bi morali kratkoročne in dolgoročne ukrepe in paziti, da s kratkoročnim "varčevanjem", npr. na račun otrok, ne bi ogrozili dolgoročnega razvoja. Ne nazadnje bi morali ločiti cilje, ki so v končni konsekvenci socialni, od tržne ekonomije, podjetništva, ali kakorkoli že imenujemo nove gospodarske ukrepe, ki so vendarle samo sredstvo.

S povezavo med individualno in družbeno ravni smo želeli opozoriti, da novodobni socialni avtomatizem lahko povzroči veliko škode ne le posameznikom, katere naj bi, kot se zdi, vsaj delno "žrtvovali višjim ciljem", ampak lahko ogrozi in popači prav te cilje.

Namen ne posvečuje sredstev.

Andreja Kavár-Vidmar, diplomirana pravnica, doktorica pravnih znanosti, redna profesorica, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana

ZAKAJ NI SOCIALNIH PROGRAMOV?

SREČO DRAGOS

Povzetek

Po predstavitvi teoretičnega modela razvoja socialne politike (po Veljku Rusu) so prikazani rezultati raziskave skupine študentov, ki je analizirala vsebino nekaterih slovenskih dnevnikov in tednikov (1988/89), da bi ugotovila, koliko pozornosti posvečajo socialni politiki. Prispevkov na temo socialnih programov skoraj ni, zelo redki pa so tudi prispevki o socialni politiki, eden od časopisov pa posveča veliko pozornosti posameznim socialnim primerom. Na tej osnovi temelji vprašanje, ali je teorija socialnega avtomatizma pri nas res prevladana. Navedeni so argumenti za stališče, da ni prevladana in da je prisotna tudi v konceptu integralnega razumevanja socialne politike.

Summary

After an introduction of a theoretical model of the development of social policy (after Veljko Rus), the results of a research of a group of students of social work are presented. The group analysed the content of some slovenian newspapers (1988/89) to find out, what attention had been paid to the issues of social policy. The articles about social programs are almost absent, the articles about social policy are rare; the exception is one weekly review, which devotes considerable space to the presentation of individual social cases. On the basis of the research a question is raised, whether the theory of social automatism has really been overcome in this country. The arguments are stated for the view, that it hasn't been overcome and that it is still present in the new concept of integral social policy.

Najsplošnejši odgovor na zgornje vprašanje se lahko glasi takole: Socialnih programov ni zato, ker je odpovedala politika. Toda politiki lahko vrnejo žogico, češ - izvedba socialnih programov je stvar socialne politike, saj je v sodobnih družbah, na katere se tako radi sklicujemo, delitev dela razvita tudi v tem smislu, da ekonomisti skrbijo za

ekonomijo, socialna politika za socialne programe, pravniki za pravno državo, splošna politika pa za afirmacijo samoupravljanja, demokratizacijo itd. Če se torej socialni, ekonomski, pravni in drugi problemi naslavljaajo na politične funkcionarje, ali ni to klic k ponovnemu interveniranju politike in ZK (kajti večina politikov je v ZK) v različnih sektorjih družbe, sektorjih, ki bi morali biti od nje avtonomni. Ugovori so lahko tudi taki: tudi mi (politiki) si želimo socialnih programov in zato poudarjamo, da so eden od pogojev izhoda iz krize, vendar jih zdaj še ni(mamo), ker bi v tem trenutku preveč obremenjevali prebujajoče se gospodarstvo, potem pa z ekonomsko reformo ne bi bilo nič - skratka, najprej ekonomska reforma in z njo večja produktivnost, potem pa socialni programi...

Zgornja teza o odgovornosti politike torej sproža vrsto novih vprašanj. Trditev, da je politika odpovedala, odpira vprašanje, zakaj je odpovedala in kje so tiste ključne blokade, zaradi katerih ni mogla delovati, kakor bi želeli. Pri iskanju tovrstnih odgovorov se mi zdi ključnega pomena opozoriti na zvezo med tako imenovano teorijo "socialnega avtomatizma" in ekonomskimi reformami v socializmu, iz česar bodo bolj razvidne tudi posledice, ki iz tega izhajajo.

Smernice razvoja socialne politike, kakršno bi danes potrebovali, je nazorno pokazal *Veljko Rus*.¹ Rus izhaja iz dejstva, da mora biti socialna politika **večdimenzionalna**, kar pomeni, da ni dovolj, če se opredeli le razmerje med ustrezno **kontribucijo*** in **retribucijo****, pač pa mora socialna politika upoštevati **različen položaj ljudi v družbi** (kategorije A, B, C, D), v skladu s tem pa potekati v treh fazah.

Ideja te sheme je v tem, da populacije ne deli le na dva dela, na tiste zaslužne, ki veliko dajejo družbi in zato tudi veliko od nje dobijo (kategorija A), ter na one, ki so zaradi majhnega ali nikakršnega prispevka deležni tudi majhnega oz. nikakršnega povračila od družbe (D), pač pa upošteva tudi privilegirane (C), ki podpovprečno dajejo družbi, imajo pa nadpovprečne ugodnosti, ter deprivilegirane (B), ki jim druž-

TAB 1. TIPOLOGIJA POPULACIJSKIH SEKTORJEV GLEDE NA RAZMERJE
MED KONTRIBUCIJO IN RETRIBUCIJO IN SOCIALNOPOLITIČNE
IMPLIKACIJE
(Po Rus, 1988)

KONTRIBUCIJA		RETRIBUCIJA	
nadpovprečna		podpovprečna	
A		B	
nadpovprečna	promovirani (destratifikacija)	deprivilegirani (pozitivna diskriminacija)	
C		D	
podpovprečna	privilegirani (negativna diskriminacija)	marginalizirani (reintegracija)	

ba podpovprečno vrača, čeprav so ji nadpovprečno prispevali. Zaradi takšne razporejenosti družbenih dobrin bi morala socialna politika delovati po dveh načelih:

- upoštevati meritokratsko načelo: vsakemu omogočiti, da dobi toliko, kolikršen je njegov prispevek družbi ("od vsakega po njegovih zmožnostih in vsakemu glede na njegovo delo" - K. Marx);

- pomagati tistim, ki si sami ne morejo pomagati.

To pomeni, da je najprej potrebno povečati diferenciacijo med vsemi ljudmi tako, da bi se vsi zvrstili v kategorijah A

* contributio (lat.) = prispevek; torej količina in kakovost tistega, kar posameznik prispeva družbi.

** re + tributum (lat.) = nazaj + dajatev; torej tisto, kar nekdo dobi od družbe kot povračilo za svoje delo.

in D, ter prav tako še bolj diferencirati ti dve kategoriji med seboj; to bi imelo za posledico, "da postaneta B in C prazna množica", torej da se v A in D zvrstijo tudi tisti, ki so doslej bili privilegirani v kategoriji C ali pa životarili v B. To je tudi predpogoj, da bi lahko uspešno izvajali reintegracijo tistih, ki so potisnjeni na družbeni rob (D). V naslednji fazi socialne politike pa bi bil poudarek na primarni in sekundarni socializaciji otrok iz družin, ki spadajo v A in D, in sicer v zagotavljanju čimboljših socializacijskih možnosti. Od tod različne faze socialne politike:

1. faza - maksimiranje diferenciacije med A in D,

2. faza - reintegracija (demarginalizacija) tistih v segmentu D,

3. faza - destratifikacija otrok iz A in D.

Že iz tega osnutka socialne politike je razvidno, zakaj njena izvedba ni (bila) možna. Politični sistem, koncipiran kot diktatura proletariata, je predpostavljал socializem kot družbo, v kateri bi bila celotna populacija (po Rusovi shemi) zjedrena v kategoriji A; vsi naj bi torej vlagali nadpovprečne napore in bili tudi nadpovprečno poplačani s strani družbe (res da z zamikom dveh ali treh petletk, ko naj bi bili ustvarjeni boljši materialni pogoji). Od tod forsirana industrializacija (predvsem težka industrija), ki bo samodejno omogočala ekonomski progres, s tem pa večji standard ter napredek celotne družbe, zaradi česar tudi odpade potreba po posebni socialni politiki - vsi naj bi namreč postali delavci (v družbenem sektorju) in plačani po meritokratskem načelu. Ko je prišlo do kolapsa takšnih predpostavk, se je poskušalo z raznimi ekonomskimi reformami, pred kakršno smo tudi danes. Bistvo vseh reform v socialističnih družbah (od tiste NEP iz Leninovega časa do te, ki jo imamo danes pri nas) je v reafirmaciji tržnih zakonitosti in privatne iniciative, kar pa pomeni tudi porast socialnih problemov in s tem potrebe po aktivni socialni politiki. Ali se v zvezi s sedanjo reformo družba zaveda take potrebe po socialni politiki in socialnih programih?

Ali sploh razmišljamo o socialnih programih?

Kot odgovor na to vprašanje naj opozorim na "mini" raziskavo, ki smo jo naredili z enajstimi študenti (v okviru t.im. blok-vaj). Izhajali smo iz preprostega vprašanja, ali se ob sedanji reformi družbe vsaj toliko razmišlja o socialnih vprašanjih, kot se razmišlja npr. o ekonomskih in političnih? Če se pripravlja ekonomska, sistemska in partijska reforma, ali se govori tudi o socialnem področju? Pričakovali bi, da bi bilo največ pozornosti usmerjene prav na nove modele socialne politike, ker se jih vendar le ne da tako eno- značno prevzeti od zunaj, saj je doslej uspešen socialdemo- kratski pristop (države blaginje) deležen resnih popravkov in kritiki na zahodu govorijo celo o njegovi krizi, medtem ko tega vsekakor ne bi mogli trditi za tržni model gospodarstva, ki je še vedno (vse bolj) uspešen, pa naj gre za kapitali- stične dežele s stoletno tradicijo ali pa za novejšo ekonom- ske čudeže (Japonska, Hong-Kong, Taivan, Singapur). Prav tako je tudi jasno, da je enopartijski sistem nezdržljiv z razvojem sodobnih družb; zato utegne biti ekonomska in poli- tična reforma manj problematična, ker recepte poznamo, medtem ko to ne velja (vsaj ne v enaki meri) za modele socialne po- litike, kjer so stvari bolj delikatne. Zanimala nas je torej pozornost, posvečena političnim, ekonomskim in socialnim te- mam, v ta namen pa so študentje pregledali nekatere časopise in časnike za nekaj mesecev nazaj ter primerjali prispevke v njih glede na vsebinsko ter številčno zastopanost.

Edini kriterij pri izboru časopisov in časnikov je bil, da naj ne bi bili preveč specializirani ampak čim širšega pro- fila, namenjeni širšemu krogu ljudi. Pregledani so bili na- slednji časopisi oz. časniki, pri čemer so izpuščene vse stalne rubrike (navajam tudi časovni razpon analize in število pregledanih izvodov)(tabela 1):

TAB. 2. ČASOPISI, UPOŠTEVANI V ANALIZI

=====

Delavska enotnost : od 8.7.1988 do 10.3.1989, pregl. 35 števil,

Jana : od 1.1988 do 2.1989, 52. šte.,

Sobotna priloga Dela : od 1.10.1988 do 20.3.1989, 23 šte.,

Mladina: od 5.1988 do 2. 1989, 38 šte.,

Telex : od 1.1988 do 3.1989, 61 šte.,

Delo- naslovna stran : od 2.11.1988 do 21.3.1989, 115 šte.,

Ljubljanski dnevnik, naslovna in zadnja stran: od 21.11.1988 do 14.3.1989, 93 šte.,

Sobotna priloga Dela-pisma bralcev: od 7.1988 do 3. 1989.

=====

Glede na vsebino so bili prispevki razvrščeni v naslednje kategorije: politični, ekonomski, politično-ekonomski (sem so uvrščeni prispevki, v katerih so se politične in ekonomske vsebine tako prepletale, da se jih ni moglo uvrstiti zgolj v politično oz. v ekonomsko rubriko), socialni, vmesni (vmesni so tisti prispevki s socialnimi temami, ki se jih zaradi drugih, predvsem politično ali ekonomsko obarvanih vsebin ni moglo uvrstiti v socialno rubriko; ki se torej posredno nanašajo na socialne vsebine, a ne v tolikšni meri kot drugi prispevki iz socialne kategorije). Omenjene kategorije so upoštevane pri analizi vseh časopisov oz. časnikov; pri analizi pisem bralcev v Delovi prilogi smo pisma razvrščali še v kategorijo "kultura" in "razno" (sem spadajo vsa pisma, ki jih ostale kategorije ne obsegajo). Kategorija "razno" je upoštevana tudi pri analizi Sobotne priloge in Jane; pri Telexu, Delu, Ljubljanskem dnevniku in Jani je dodan (za primerjavo) še šport kot posebna kategorija, pri Delovski enotnosti pa sindikat (prispevki, katerih centralna tema je prenova sindikatov pri nas).

Razvrščanje v kategorije je potekalo glede na prevladujočo temo v prispevku; socialno kategorijo pa smo podrobneje opredelili in sicer (nalašč) dokaj široko z naslednjimi

gesli:

socialna politika, socialni programi, socialni problem(i), socialni primer(i), socialne težave, socialna varnost, socialno skrbstvo, socialna zakonodaja, dobrodelnost, solidarnost in samopomoč, kurativno socialno delo (denarne pomoči, nameščanje v zavode, rejništvo), preventivno socialno delo (rehabilitacija, socialna adaptacija, prostovoljno socialno delo), podružbljanje socialnih dejavnosti.

V socialno kategorijo so torej uvrščeni prispevki, v katerih so obravnavane oziroma vsaj vidno omenjene vsebine, ki se nanašajo na enega ali več zgoraj naštetih gesel.

Če pogledamo, kateri prispevki številčno prevladujejo glede na vsebino, potem dobimo naslednjo razvrstitev kategorij (številka 1 pomeni, da so prispevki določene kategorije najpogostejši med vsemi drugimi prispevki v ostalih kategorijah znotraj istega časopisa; številka 2 označuje drugo najpogostejše zastopano kategorijo itd.). (Tabela 2)

TAB. 3. RANG POGOSTOSTI PRISPEVKOV POSAMEZNIH VRST

ČASOPISI	PRISPEVKI				
	politični	politekon.	ekonomski	športni	socialni
Delavska enotnost	1	2			3
Mladina	1	2	3		4
Delo-Sobotna priloga	1	3	2		4
Delo-Sobotna priloga-pisma bralcev	1	2	3		4
Delo-naslovnica	1	2	3	4	5
Ljubljanski dnevnik-naslovnica, zadnja str.	2	1	3	4	5
Telex	1	2	3	4	5
Jana	4	3	5	2	1

Ze iz tega skopega pregleda vidimo, da je številčni delež socialnih prispevkov povsod najmanjši (glede na opazovane kategorije), celo manjši od športnih prispevkov; izjema je le Jana, v kateri je socialnih prispevkov največ. V večini prevladujejo politični in na drugem mestu ekonomski prispevki, razen v Ljubljanskem dnevniku, kjer je več ekonomskih kot političnih, in v Jani, kjer so politični prispevki šele na četrtem mestu.

Jasnejšo predstavo o razmerju med socialnimi in drugimi prispevki nam daje število člankov znotraj posameznih kategorij (pri socialnih navajam še njihov procentualni delež glede na vse pregledane prispevke v istem časopisu oz. časniku).

TAB. 4. ŠTEVILO PRISPEVKOV PO VSEBINSKIH KATEGORIJAH

ČASOPISI	PRISPEVKI					
	politika		politek.		vmesno sindik.(s)	
ČASNIKI	ekonomija		sociala		voja(v)	
					kultura(k)	
					šport(š)	
					drugo(d)	
Delavska enotnost	295	205		35(4,8%)	18	169(s)
Mladina	226	12	10	4(1,6%)		
Delo-Sobotna priloga	202	67	93	15(3,6)	28	9(v)
Delo-Sobotna priloga- pisma bralcev	237	51	35	6(1,2%)	10	53(k) 92(d)
Delo-naslovnica	303	130	87	10(1,7%)	8	57(š)
Ljubljanski dnevnik- naslovnica, zadnja str.	299	265	112	16(2,1%)	6	43(š)
Telex	290	91	72	3(0,6%)	8	18(š)
Jana	18	19	2	70(37,4%)	2	26(š) 49(d)

Delež prispevkov s socialno vsebino se torej povsod giblje med 0,6 - 4,8% (od vseh pregledanih prispevkov), izjema je le Jana, kjer je sorazmerno največ socialnih prispevkov (31,4%).

(Glede Jane je zanimivo vprašanje, ali njena uredniška politika odmerja sorazmerno velik delež socialnim prispevkom zato,

1. ker se v družbi (in v ostalem tisku) očitno posveča premajhna pozornost tovrstnim temam glede na njihovo siceršnjo aktualnost,

2. ali pa so tovrstne teme pač "hvaležne" v tem smislu, da se jih brez težav lahko prikaže iz prav takšnega zornega kota, ki je najprimernejši za Janine bralce?

Seveda navedeni podatki ne odgovarjajo na to vprašanje, toda če pogledamo, na katera gesla se znotraj socialne kategorije nanaša največ člankov, potem vidimo, da je od 70 socialnih člankov kar 30 takšnih, ki se nanašajo na socialne primere (torej 42,9%), pet se jih nanaša na socialno politiko, štirje pa na socialne programe. Tolikšen delež prispevkov, ki govorijo o socialnih primerih, mogoče bolj potrjuje drugi tezi, da je torej pisanje o posameznih primerih po sodbi uredništva za bralce Jane bolj zanimivo. Verjetno je zato tudi več športnih člankov, kot pa, denimo, člankov o socialni politiki ali socialnih programih (5 oz. 4). Prvi hipotezi pa bi verjetno ustrezalo drugačno razmerje med številom člankov o socialnih primerih, socialni politiki in socialnih programih. Pričakovali bi, da bi se o socialnih programih in ustrezni socialni politiki pisalo več kot o športu in vsaj toliko, če že ne več, kot o posameznih primerih... Kljub tem hipotezam Jane ne bi mogli imeti za "socialni" časopis.)

Pri vseh ostalih časopisih oziroma časnikih je glede na prevladujoče število političnih in ekonomskih prispevkov izrazito majhen delež člankov na socialno temo. Res je, da je bilo v pregledanih izvodih zajeto le obdobje od nekaj mescev do enega leta; pa vendar rezultati verjetno ne bi bili bistveno drugačni, če bi upoštevali daljše obdobje. Pretežno politično-ekonomska obarvanost naših časopisov je verjetno

tudi posledica dejstva, da so ključne ekonomske spremembe še vedno v političnih rokah, namesto da bi politika začela delovati (ob dopuščeni avtonomiji ekonomije) na socialno-političen način. Namesto tega razmišlja o dopustnih mejah ekonomske avtonomnosti ter ignorira socialna vprašanja. Odraž tega je tudi odsotnost kakršnihkoli razmišljanj na temo socialnih programov. Lahko namreč rečemo, da prispevkov na temo socialnih programov sploh ni: našli smo le štiri tovrstne prispevke v Jani in dva v Delavski enotnosti. Tudi s prispevki na temo socialne politike ni bistveno boljše. V Delavski enotnosti, kot osrednjem sindikalnem glasilu, jih je bilo le 13 (na temo prenove sindikatov pa kar 169, kot da ukvarjanje sindikata z lastno prenovo ni v nobeni zvezi z modeliranjem socialne politike oziroma s socialnimi programi). V Jani je 5 socialno političnih člankov, v Sobotni prilogi Dela 4, v Mladini, Ljubljanskem dnevniku in pismih bralcev po eden, v Telexu in Delovih naslovnica po nič.

Že zgolj odsotnost socialnih programov in aktivne socialne politike kaže na problematičnost sedanje ekonomske reforme. Grozi nam prav tisto, kar pravi Barbara Verlič-Dekleva, ko govori o socialni politiki:²

"Zahtevati prestrukturiranje gospodarstva, uvajanje tržnih in racionalnih meril v proizvodnjo, ne da bi se formirala neodvisna ter aktivna socialna politika, pomeni sprožiti socialne konflikte, za katere se nihče ne bo počutil odgovornega!"

To pa bo tudi konec ekonomske reforme, še preden se bo sploh začela.

Je teorija "socialnega avtomatizma" res opuščena?

Predpostavka razvitih družb je funkcionalna diferenciacija različnih sektorjev (podsistemov), zlasti ekonomije in politike. Kjer je ta ločitev izvedena ter sta pristojnost in avtonomnost posameznih sektorjev jasno opredeljeni, rešuje ekonomija ekonomske probleme, ne pa tudi socialnih in političnih. Politika pa rešuje socialne probleme, ki jih povzroča

ekonomija, vendar ne z vmešavanjem v ekonomijo, pač pa zunaj nje skrbi za vse tiste, ki postajajo zaradi ekonomske logike marginalizirani. V tem smislu prevzema politika socialno obeležje; namesto na razredni deluje na demarginalizacijski način. Nasprotno pa gre v socrealističnih deželah za prekrivanje različnih področij družbenega življenja, zlasti pa politike in ekonomije. Politika drži ekonomijo pod nadzorom in pričakuje, da se bo z omejevanjem njene samostojnosti (ukinitev oz. krnitev tržnih zakonitosti) družba izognila socialnim problemom in da zato posebna socialna politika ne bo potrebna. Prav to pričakovanje, da se namreč z uspešnim gospodarstvom lahko izognemo potrebi po samostojni socialni politiki, je t.i.m. teorija socialnega avtomatizma. Ker ta teorija implicira pričakovanje, da se bodo vsa področja v družbi (od medsebojne solidarnosti do izobraževanja, umetnosti itd.) regulirala preko odnosov v produkciji (marksistična dihotomija: baza-nadgradnja), se politika vzpostavlja kot tisti družbeni sektor, ki si lasti pristojnost kontrolirati ekonomijo in zlasti diktirati razvoj produkcijskih sil (forsiranje zlasti težke industrije, medtem ko se zapostavlja vsakršna potrošnja in tudi produkcija, ki je namenjena potrošnji; zato ima npr. kmetijstvo v socializmu najtežjo usodo). Tudi če odmislimo zgrešenost temeljnega postulata te teorije, da je namreč družbena nadstavba preprost odraz (odsev) baze, velja opozoriti na dvoje protislovij:

a. "Socialno-avtomatično" mišljenje skuša preko politike regulirati ekonomijo in preko ekonomije vsa druga področja, tudi socialno, pri čemer ne gre za nekakšno posredno regulacijo, pač pa za neposreden politični poseg, neposredno politično kontrolo, in neposredno regulacijo vseh družbenih področij (ne le ekonomije); zato je tudi onemogočena sektorska avtonomizacija. Primerov, ki to ponazarjajo, je precej, tako na socialnem področju (npr. odnos do socialne stroke, do prostovoljnega socialnega dela) kot na ekonomskem, pravnem, znanstvenem, umetnostnem itd. Na nivoju globalne družbe, ki jo v celoti obvladuje politika, se odvijajo zelo podobni

TAB. 5. FAZE DESTRUKTIVNEGA CIKLUSA V SKUPINI
(Po Randall/Southgate 1988)

FAZE	NAČIN POLITIČNEGA DELOVANJA	UČINEK NA DRUŽBO
1. DESTRUKTIVNO NEGOVANJE	pomoč postaja: - dušenje - ščitenje - pokroviteljstvo - zavračanje pomoči	ljudje so odvisni, zatirani ali pa se pritožujejo
2. DESTRUKTIVNO ENERGIZIRANJE	energiziranje postaja: - tiraniziranje - vtikanje v druge - dominiranje - zatiranje - iskanje grešnega kozla Lahko pride do spletk, laži, zarot, klik.	člani se počutijo prestrašeni, besni, zavrnjeni in zavra- čajo
3. DESTRUKTIVNI VRH	Vrh je nadomeščen s: - paranoidnimi napadi - paničnim begom - pretepom	
4. DESTRUKTIVNO SPROŠČANJE	Proslavljanje postaja: - lažna enotnost - utapljanje žalosti - zaupanje v guruje in kult osebnosti	ljudje še dalje vztrajajo v iluzijah in lažnih upih za prihodnost
=====		
procesi kot na skupinsko-dinamični ravni. Ustvarjalni cikel		

celotne družbe postane namreč enako nepredvidljiv in kontra-produktiven, kot to velja za skupino, v kateri gre za posesivno vodenje. V *Randall-Southgatovem* (1988) priročniku so učinki take situacije nazorno prikazani:

"Vsakdo ima kakšno lastno izkušnjo, kako so šle stvari strašno narobe. Premočni vodja. Pasivni člani. Bleščeči načrti, ki niso bili nikoli izpeljani. Razhajanja. Borbe. Razbite iluzije."

Zdi se, da je danes prav s temi besedami mogoče označiti našo povojno zgodovino, ki v celoti spominja na štiri ciklične faze (iz omenjenega priročnika), prikazane v tabeli 5.

"Kot vsi vemo, skupine, ki kar naprej vztrajajo v destruktivnem delovanju, razpadejo." Vrsto ključnih povojnih dogodkov bi se dalo razlagati prav s temi fazami, kar vse kaže na neustreznost vodenja (vseobsegajoče politične dominacije).

b. Druga protislovnost "socialnega avtomatizma" je v tem, da se primat politike v družbi dejansko zreducira na primat ene in edine partije v politiki, natančneje: na primat partijskega vodstva oziroma vrhovnega vodje (kult osebnosti). Ne gre več za politiko kot usklajevanje interesnih razlik različnih skupin in posameznikov, pač pa za odstranjevanje različnih interesov s strani ene skupine oz. posameznika. S tem je demokracija kot družbeni korelat centru oblasti (državi) nadomeščena s centralnim diktatom države nad družbo (demokraciji cenalizem). Namesto socialne politike kot posrednika med ekonomsko in socialno sfero nastopa razredna politika, ki od kontrole ekonomije pričakuje samodejno zagotovitev socialnega blagostanja.

Socialni avtomatizem zato ni samodejno nastajanje socialne monolitnosti, pač pa avtomatično povečevanje socialnih neenakosti. Zakaj? S prevlado politične elite se namreč izvaja prevlada predvsem nad tistimi odnosi v družbi, ki jih pokrivajo institucije in so torej bolj statične narave, zato pa tudi lažje obvladljivi. Vsa ostala področja v družbi, ki niso (docela) zajeta v institucionalne mehanizme, ker to ne morejo

biti, proizvajajo učinke, ki so z vidika politike nepredvidljivi, neobvladljivi in s tem nezdružljivi z njenim eshatološkim projektom. Oblast se zato čuti ogrožena, saj nima ustreznih mehanizmov, s katerimi bi percipirala nastale spremembe in jih kot korekturo vpeljala v svoj projekt družbene preobrazbe (enakost, socializem, komunizem itd.). Od tod njena potreba, da vedno znova vpeljuje v družbo nove reforme, ko pa se pojavijo nepričakovani učinki teh reform, jih sama spet ukinja.

V teoriji "socialnega avtomatizma" torej ne gre zgolj za njeno neskladnost z realnostjo (ideološkost), pač pa predvsem za posesivno politiko, ki neposredno regulira vsa družbena področja, in za oligarhijo v politiki, ki skrbi za monolitnost. Prav v tem je razlog trdoživosti te teorije, ki bi naj bila opuščena že v sredini petdesetih let in sicer z naslednjim stališčem CK ZKJ:

"...obseg celotnih investicij ne sme v naslednjem obdobju preseči tistih okvirjev, ki bi postavili pod vprašaj stabilnost in postopen dvig življenjskega standarda delovnih ljudi."⁴

S temi besedami, potrjenimi tudi v Programu ZKJ (na VII. kongresu), je bil narejen deklarativen prelom s stališčem, da posebna socialna politika sploh ni potrebna, ker bo z ustreznim, razredno vodenim gospodarstvom (politika polne zaposlenosti, odprava ekonomske neenakosti itd.), dosežena socialna varnost za vse. Zahteva po dvigu življenjskega standarda, ki ga vlaganje v gospodarstvo ne sme ogroziti, nakazuje konec podrejenosti socialne politike ekonomski ter s tem partijski (razredni) ideologiji; od tod tudi poudarek na uravnoteženem reševanju ekonomskih in socialnih vprašanj. Toda, je to res?

Že zgornji citat sam po sebi vzbuja sum, saj gre za izrazito političen citat, formuliran v temeljnem političnem tekstu (programu stranke) in na pobudo političnega vrha - prav tistega, ki je tudi uvedel "socialno avtomatično" teorijo, da bi jo potem lahko zavrnil. Ta sum se potrjuje v času neuspeha ekonomske reforme iz šestdesetih let. Njena pred-

postavka je bila, da je nujna liberalizacija ekonomije (upoštevanje tržnih zakonitosti, zakona vrednosti), ki bi v kombinaciji s samoupravljanjem ozdravila gospodarstvo - hkrati pa dopustila povečevanje zgolj tistih socialnih razlik, ki izhajajo iz delovnih prispevkov ter posameznikovih sposobnosti. Ni se računalo s tistim, kar se je v resnici zgodilo, namreč s povečevanjem predvsem socialnih neenakosti, katerih osnova so bile različne prednosti posameznikov ter skupin, ki niso imele zveze z njihovim delovnim vložkom in sposobnostmi (neenakost med zaposlenimi in vse večjim številom nezaposlenih, dohodkovna neenakost med delavci z enakim delovnim prispevkom, a v različnih panogah, podjetjih, velik razpon v dohodku na družinskega člana itd.). To pričakovanje, da je preko političnih platform in smernic mogoče revitalizirati ekonomijo, s čemer bi prišlo samo do upravičenih in pričakovanih socialnih razlik (zaradi katerih pa ni potrebno imeti posebne socialne politike), prav to je natančno tisto, na čemer "stoji" teorija "socialnega avtomatizma". Tudi zaradi tega je ekonomska reforma propadla. (Ne)uspeh tovrstnih reform verjetno ni odvisen zgolj od tega, v kolikšni meri uspe revitalizacija ekonomije, ki je v socialističnih sistemih vezana na redistribucijo moči med ekonomijo in politiko,⁵ pač pa vsaka reforma, tudi sedanja, zahteva avtonomno socialno politiko. Avtonomnost ekonomije namreč zahteva spremembo razredno-eshatološke politike v demarginalizacijsko politiko; verjetno pa velja tudi obratno.

Skratka, "socialno avtomatično" pričakovanje kljub omejenemu deklarativnemu preobratu ni preseženo. To potrjuje neuspeh reforme iz šestdesetih kot tudi odsotnost socialne politike in socialnih programov v zvezi s sedanjo reformo (kar je očitno, smo videli, že iz kratkega vpogleda v časopise). Ob tem se postavi vprašanje, zakaj ta teorija ni presežena kljub njeni očitni nefunkcionalnosti in nezdržljivosti z reformističnimi poskusi ter kljub temu, da so od nje odstopili najvišji politični forumi že v petdesetih letih? Možen odgovor bi lahko bil, da se "socialno-avtomatsko" razmišlja-

nje vselej obnovi takrat, ko reforme gospodarstva ne dosežejo željenih učinkov in se zato socialni problemi zaostrijo hitreje kot pa se poveča učinkovitost gospodarstva, ki bi najšele omogočila materialno podlago aktivne socialne politike. Toda spet se lahko vprašamo, zakaj se takšna usoda ekonomskih reform v socializmu vselej ponavlja, zakaj nobena reforma ne povzroči bistvenih sprememb na ekonomskem in socialnem področju?

Kot odgovor na to vprašanje se ponujajo tri teze, ki se med sabo bolj dopolnjujejo kot pa izključujejo. To so: ⁶sociološka, politološka, in ekonomska teza.

Sociološka teza. Reforme v protitržnih (socialističnih) sistemih niso možne zato, ker gre za sistemsko blokado, ker globalni družbeni sistem zavrača kakršnekoli vzorce tržne ekonomije. Negativna reakcija globalnega sistema na implantacijo elementov tržne ekonomije pa se razlaga z:

- nizko fleksibilnostjo sistema glede na spremembe v okolju (nesposobnost izdelave novih integracijskih mehanizmov);

- nizko odzivnostjo sistema na potrebe, interese različnih skupin (koncentracija družbene moči omogoča prevladujoči skupini ignoriranje drugih),

- bistveno omejevanje avtonomije ekonomskih subjektov (in s tem iniciative, kreativnosti, kar je nezdržljivo s tržnimi pogoji). Razlog takšnih lastnosti sistema, ki povzročajo njegovo nefunkcionalnost, je v dominaciji politike nad ekonomijo, zaradi česar postanejo slabosti političnega podsistema hkrati slabosti celotnega družbenega sistema. Temeljna slabost političnega (in s tem celotnega) sistema pa je njegova inkompatibilnost oziroma dualizem med principi demokracije ter principi diktature (proletariata) (tabela 6).

Ta dvojnost, vkomponirana v samo jedro sistema, onemogoča sistemsko fleksibilnost ter odzivnost na spremembe, to pa pomeni njegovo neučinkovitost, tako glede na tržne sisteme kot na tiste z etatistično ureditvijo.

TAB. 6. PRIMERJAVA NAČEL SOCIALISTIČNE DEMOKRACIJE IN
DIKTATURE PROLETARIATA

	SOCIALISTIČNA DEMOKRACIJA	DIKTATURA PROLETARIATA
ORGANIZACIJSKI PRINCIP	decentralizacija	demokratični centralizem
ORGANIZACIJSKA STRUKTURA	delavsko samoupravlja- nje in delegatski sistem	leninistična partija in država
VREDNOTNI SISTEM	demokratičnost	avtoritarnost

Politološka teza. Politološka hipoteza razlaga neuspeh reform z neuspehom reformatorskih koalicij: vsako reformo namreč sproži ena od treh koalicij (politokracija, tehnokracija, delavstvo), kar povzroči odpor tiste protikoalicije, ki je ogrožena; od tod propad reform. Npr. v Madžarski sta politokracija in tehnokracija sprožili reformo, ko pa se zaradi povečevanja dohodkovnih razlik pojavi (pasivni) odpor delavstva, zahteva tehnokracija korenitejše doseganje reformnih ciljev, politokracija, ki ima oblast, pa se ustraši delavskega odpora in zaustavlja reformistična prizadevanja. Zaradi večje moči zmaga politokracija, ki si s tem ohrani oblast. V Češkoslovaški poskuša, nasprotno, tehnokracija izriniti svoje nasprotnike (politokracijo) iz gospodarstva, s čemer je vzpostavljeno zavezništvo z delavstvom. Politokraciji pa priskoči na pomoč intervencija Rusov, s čemer je reforma ustavljena. V Poljski po padcu Gomulke (zaradi delavskih štrajkov ob podražitvah hrane) Gierек uporabi naslednjo strategijo: popušča tam, kjer je največji odpor (štrajki), kar pa sproži verižno štrajkovno reakcijo, ker se vali breme na nezavrovane skupine. Rezultat: vojaški udar.⁷

Ekonomska teza. Ekonomska teza pravi, da reforme propadajo zato, ker gre vselej za parcialno uvajanje tržnih elementov, ki pa ne more biti učinkovito izven okvira trga kot integralnega sistema. Tržna ekonomija v integralnem smislu predpostavlja trg kapitala, trg delovne sile in trg proizvodov. Če manjka en element, ni možna tržna ekonomija in zato so propadli reformistični poskusi, ki v socialističnih deželah uvajajo zgolj trg proizvodov (tudi sam socializem je vedno dajal poudarek bolj na distribucijo kot na produkcijo).

Težko bi bilo reči, katera od teh treh tez je bolj pravilna in katera manj, saj so se vse v praksi potrdile. Vseeno pa se ob vsaki od njih postavlja taka vprašanja:

- Ali je res sistem (njegova determiniranost in nefunkcionalnost) v tolikšni meri neodvisen od ljudi, da je zanemarljiv vpliv subjektivnih faktorjev na sistemske spremembe? Navsezadnje so ekonomski in družbeni sistemi produkt ljudi. Zato se npr. J. Županov vpraša: "Zakaj potem človeška akcija, akcija družbenih skupin ne bi mogla vnesti spremembe v globalni sistem" glede upoštevanja ekonomskih zakonitosti?

- Zakaj praviloma zmagajo na koncu vselej protireformatorske struje? Če je glavni problem v nezdružljivosti interesov posameznih skupin, zakaj nikoli ne zmagajo tisti, ki se zavzemajo za reformo?

- Zakaj nobena reforma ne uvaža integralnega tržnega sistema in se vse začne ter konča zgolj pri trgu proizvodov? Itd.

Navedena vprašanja so zelo podobna osrednjemu problemu, ki nas tu zanima, namreč zakaj je teorija "socialnega avtomatizma" še vedno živa? Ali je to sistemski problem, ki mu niso kos niti tisti, ki imajo oblast, ali gre za taktiko protireformistične koalicije ali pa je to posledica necelovite tržne reforme oz. njenega neuspeha?

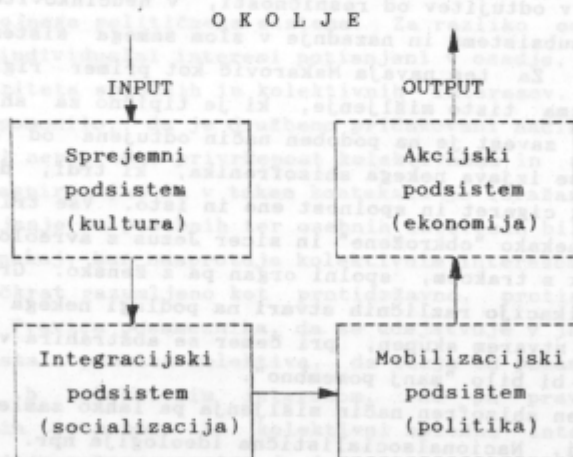
Če pogledamo, kaj je vsem tem tezam v temelju skupnega in kar jih navezuje s teorijo "socialnega avtomatizma", potem se izpostavi tisto, kar tu označujem kot sindrom enačenja in kar predstavlja ideološko-kulturni vidik.

Sindrom enačenja

Temeljno vprašanje je, ali gre za kulturno ali za ekonomsko krizo; ali so torej vzroki družbene krize v kulturnem ali v ekonomskem podsistemu?⁹

Kultura je tisti podsistem družbenega sistema, ki neposredno reagira na spremembe in jih hkrati artikulira, ter s tem usmerja delovanje celotnega sistema. Prenos kulture na posameznike in integracija posameznikov v družbeni sistem poteka v procesu socializacije, ki s tem predstavlja integracijski podsistem, kar pa še ni dovolj za funkcioniranje družbenega sistema in njegovo delovanje na okolje. Ljudje se mo-

SLIKA 1. ODNOS MED DRUŽBENIMI PODSISTEMI

rajo med sabo organizirati, prevzeti v sistemu določene vloge, potrebno jih je mobilizirati za akcijo itd., za kar skrbi politika kot mobilizacijski podsistem. Konkretni povratni učinki na okolje pa so možni šele z akcijskimi potenciali, s katerimi družba razpolaga, t.j. s človeškimi (kadri)

in fizičnimi potenciali (materialna bogastva); to je funkcija akcijskega podsistema oz. ekonomije.

Družbena kriza je zato lahko predvsem ekonomska (tako funkcioniranje ekonomskega podsistema, ki ni v skladu s predpostavkami okolja, v katerem mora celoten sistem delovati) ali pa kulturna (nefunkcionalnost kulturnega podsistema). Če gre za krizo kulture, to pomeni, da gre za neadekvatno percepcijo sprememb v okolju in s tem za problematično delovanje na druge podсистeme, kar povzroča težave pri prilagajanju in funkcioniranju celotnega sistema glede na okolje. Jan Makarovič pravi, da je najpogostejši izvor kulturne krize prav "rigidna oziroma dogmatska struktura sprejemnega subsistema. Čim bolj so spremembe v okolju sistema globoke in nenadne, tem hitreje vodi takšna struktura sprejemnega subsistema v odtujitev od resničnosti, v neučinkovitost akcijskega subsistema in nazadnje v zlom samega sistema" (podč. S.D.).¹⁰ Za tem navaja Makarovič kot primer rigidnosti in dogmatizma tisto mišljenje, ki je tipično za shizofrenike, katerih zavest je na podoben način odtujena od stvarnosti: omenja se izjava nekega shizofrenika, ki trdi, da so Jezus, zavojček cigaret in spolnost eno in isto. Vse tri stvari so namreč nekako "obkrožene" in sicer Jezus z avreolo, cigaretni zavojček s trakcem, spolni organ pa z žensko. Gre torej za identifikacijo različnih stvari na podlagi nekega drobca, ki je vsem stvarem skupen, pri čemer se abstrahira vse ostalo, kar naj bi bilo "manj pomembno".

Takšen shizofren način mišljenja pa lahko zasledimo tudi v politiki. Nationalsocialistična ideologija npr. je skušala preslepiti delavski razred prav z enakim mehanizmom enačenja in je v ta namen prevzela nekatere marksistične simbole ter jih povezala z novo vsebino: rdeča zastava (a s kljukastim križem), slavljenje prvega maja, prevzemanje številnih proletarskih pesmi (z novimi besedili); v ospredju nationalsocialistične ekonomske analize sta bila prav tako marksistična pojma delo in proizvodjalne sile, podobno kot v marksizmu se je uporabljala tudi Marxova kritika fetišizma meščanske

družbe (in se omejevala le na denar, ne pa tudi na fetišistični značaj blaga), namesto proletariata kot nosilca zgodovinske resnice je bila arijska rasa postavljena kot utelešenje morale. Če se je v marksizmu vedno poudarjalo, da je potrebno vsakršno družbeno akcijo podrediti interesom proletariata, je bilo mogoče enako zahtevo prebrati tudi v Mein Kampf glede nacije ("Jasno je, da je potrebno vse podrediti interesu naroda") itd.¹¹

Za našo politično kulturo pa so bili dolgo značilni predvsem naslednji vidiki enačenja:

- a) enačenje splošnih družbenih interesov s socialističnimi ter osebnih interesov s protisocialističnimi,
- b) enačenje družbene neenakosti z družbeno diferenciacijo,
- c) enačenje družbene neenotnosti z monolitnostjo.

Ideologijo kolektivizma imamo lahko za osnovno orientacijo našega povojnega političnega sistema. Za razliko od kapitalizma so individualni interesi potisnjeni v ozadje, zahteva pa se prioriteta splošnih in kolektivnih interesov. To je praktično pomenilo, da je družbeno pričakovani način obnašanja terjal neposredno privrženost kolektivnemu in njegovim ideološkim aspiracijam in v takem kontekstu je izražanje ali celo vztrajanje na posebnih ter osebnih interesih bilo pojmovano kot nekaj, kar nasprotuje kolektivnim interesom, to pa je bilo večkrat razumljeno kot protidržavno, protisocialistično itd. Pravica posameznika, da se udeleži v javnosti, je s tem postala pravica kolektiva, da terja od posameznikov privrženost h kolektivnim interesom, ne pa pravice do individualnih interesov. Le kolektivni splošni interes je tisti, ki daje nekomu pravico do javnega udeleževanja, tak interes pa je seveda izoblikovan od vrha navzdol. Šele to namreč omogoča, da posamezniki uvidijo, kaj je pravi interes kolektiva, njihovo angažiranje pa je s tem omejeno le na izražanje svoje lojalnosti takemu interesu in s tem sistemu.

Razumljivo, da je takšna ideologija enačenja kolektivnega s socialističnim in osebnega z družbeno nesprejemljivim, precej prikladna tudi za enačenje družbene neenakosti z razli-

čnostjo. Vsi socialistični projekti so namreč vrednotno usmerjeni k družbeni enakosti, se pravi k ukinitvi neenakosti. Če pa se te plemenite težnje združijo z ideologijo kolektivismu, ki zatira izstopanje individualnega in osebnega, potem se tudi vsakršne razlike v družbi smatrajo za škodljive. Kaj lahko pride ne le do mešanja vertikalne in horizontalne stratifikacije, pač pa se za protidružbene smatrajo celo razlike v mislih (ali pa npr. v oblačilih kot do nedavnega v Kitajski, zdaj pa v Iranu). Tega ne potrjuje le dejstvo, da se še danes marsikateremu politiku zareče, da omeja socialno diferenciacijo, ko v resnici misli na vertikalno neenakost, pač pa "nevarnost" vsakršnih razlik v našem povojnem času izpostavljajo tudi zgodovinarji: "Individualnega mišljenja tako rekoč ni bilo, o osebni politični in ustvarjalni zavzetosti, ki ne bi producirala kolektivnega odločanja, pa ni moglo biti niti govora. Vsako posamično izločanje, obrnjeno k osebni izkušnji in senzibilnosti, je naletelo na kolektivni dvom in sumničenje..."¹²

Kakor se je družbena neenakost enačila z vsakršno socialno raznoličnostjo, celo s tisto v mislih, tako se je tudi različnost interesov ljudi enačila z možnostjo dezintegracije sistema. Enotnost družbe je bila pojmovana v smislu njene monolitnosti, tako da se je sistem usmerjal v dušenje interesne diferenciacije, ne pa v njeno sproščanje in izražanje, preko česar bi se šele lahko ta različnost sintetizirala na višjem nivoju ter s tem prešla v enotnost.

Tako enačenje enotnosti z monolitnostjo je imelo svoje posledice tudi na institucionalnem nivoju družbe. "Enotnost", ki torej ni bila enotnost (preko) različnosti, je zato terjala takšno institucionalno strukturo, ki je prav tako temeljila na predpostavki družbene monolitnosti. Ne le, da se ni priznavala konfliktnost interesov, pač pa se ni upošteval prav nikakršen vidik družbene diferenciacije (interesni pluralizem so imeli za povsem buržoazno kategorijo), na takih osnovah vzpostavljena institucionalna ureditev pa je vse bolj prihajala v razkorak z dejansko socialnoekonomsko osno-

vo. Od tod tudi kriza, ki jo nazorno razlagajo prej omenjene tri teze (sociološka, politološka in ekonomska).

Po tem ekskurzu o sindromu enačenja je zdaj bolj vidno prav tisto, na kar prejšnje teze implicitno opozarjajo - gre namreč za enačenje, ki se kaže kot:

- Enačenje demokratičnih principov s principi diktature proletariata, od tod pa izvira tudi prepričanje, da sta samoupravljanje ter decentralizacija združljiva s političnim monopolom partije, ki je (ustavno) zagotovljen v sistemu. Od tod tisti dualizem, ki je v sistem vdolan od globalne pa do mikro ravni in katerega antagonističnost blokira funkcionalno delovanje celotnega sistema. Zato so bile npr. vse demokratične spremembe vedno vpeljane v sistem v imenu partije in njenih načel, kot se tudi omejevanje svobode na vseh področjih utemeljuje v imenu iste partije oziroma njene vizije socializma, demokracije, pluralizma itd. V našem političnem prostoru zato nihče ni začuden, če so se tako različna obdobja kot so štirideseta, šestdeseta ali osemdeseta leta, vselej razlagala kot izgradnja socializma. Prav tako je že kar samoumevno, da npr. isti politiki izražajo v različnih časih povsem različna stališča o istih dilemah.

- Druga teza govori o treh koalicijah, od katerih je odvisen začetek in konec vseh reform. To pomeni, da tista koalicija, ki reformo začne, tudi upa, da jo bo izpeljala, kar pa se zaradi protireformističnih sil nikoli ne zgodi. Videti je, da je eden glavnih razlogov za tak izid prav dejstvo, da vsaka reformistična koalicija enači svoje lastne interese z interesi drugih skupin oziroma z interesi večinskega dela družbe, ter zato ne pričakuje večjega odpora. Že zgolj prevladujoča ideologija povsem zakriva razločevanje na delavstvo, politokracijo in tehnokracijo kot legitimne družbene grupacije (politiki so predstavniki "delovnih ljudi in občanov"; vsi, ki imajo drugačne interese od prvih ali drugih, pa so inkriminirani). Zato bi danes, podobno kot v času reforme iz šestdesetih let, težko našli v vsem jugoslovanskem prostoru politika, ki bi govoril proti reformi, trgu, pluraliz-

mu itd. Videti je, kot da so glede tovrstnih sprememb vsi interesi odločno enotni. Verjeti v to enotnost je prvi korak k neuspehu.

- Tretja teza poudarja integralnost trga (kapitala, proizvodov, delovne sile) ter neuspešnost omejevanja tržnih mehanizmov zgolj na proizvode. Prav ta parcialnost pa je značilna za vse reforme v vseh socialističnih sistemih, kar pomeni, da gre za enačenje tržne distribucije proizvodov s tržnim sistemom v gospodarstvu.

- Teorija "socialnega avtomatizma", kot rečeno, pričakuje avtomatično reševanje socialnih vprašanj tako, da se gospodarska vprašanja rešujejo prvenstveno na političen način, torej s primatom politike nad ekonomijo. To pomeni, da gre za enačenje ekonomske s socialno politiko, kar eksplicitno velja do petdesetih let. Ker se ta model ni obnesel (ne ekonomsko ne socialno), se z uvajanjem samoupravljanja na vsa področja ter z uvajanjem trga v ekonomijo (oboje v parcialnem smislu), pojavi potreba po drugačni koncepciji tako ekonomske kot socialne politike. Pojavi se (še danes veljavna) sintagma - integralnost socialne in ekonomske politike, torej takšno pojmovanje socialne politike, ki je "integralni del razvojne politike gospodarstva in družbe", kot jo imenuje B. Šefer.¹³ Tu se zastavi vprašanje, v čem je ta nov pogled na socialno politiko drugačen od prejšnjega, zlasti glede razmejitve med socialno in ekonomsko politiko? Ali se socialna politika vendarle pojmuje kot posebna politika, ki se loči od drugih politik, zlasti ekonomske, zaradi posebnega področja, ki bi naj ga pokrivala? Ali gre torej za anticipacijo posebnih družbenih sektorjev, ki se jim priznava avtonomno delovanje, kot je to v razvitih družbah, kjer ni prekrivanja ekonomije s socialo, kulturo, (partijske) ideologije z znanostjo, ekonomijo itd.?

Že Program ZKJ, ki naj bi dokončno zavrgel "socialno avtomatično" pojmovanje, je glede tega dvoumen. Po eni strani posveča socialni politiki v posebnem (devetem) poglavju enako pozornost kot npr. gospodarski, kmetijski in prosvetni poli-

tiki, hkrati pa gospodarsko politiko opredeljuje na naslednji način:

"Bistvo socialistične gospodarske politike je skrb za potrebe človeka... Po tem se socialistična družba bistveno razlikuje od vseh prejšnjih družbenih formacij."¹⁴

Medtem ko je bistvo ekonomske politike razvitih dežel (s tržnim mehanizmom) v povečevanju produktivnosti, v maksimalni storilnosti ob minimalnih stroških itd., je pri nas drugače, saj velja: "...zvišanje proizvodnje je samo prvi pogoj nenehnega in vsestranskega izboljševanja življenja in dela prebivalstva" (podč. S.D.)¹⁵; to navaja Program kot cilj ekonomske politike. Primat socialnih ciljev v ekonomski politiki torej ni zgolj ena od posebnosti našega sistema, pač pa je to prav tista temeljna značilnost, zaradi katere je naš sistem sploh razpoznaven kot socialistični. Prav to pa je teorija "socialnega avtomatizma", po kateri politika posega v ekonomijo, da bi dosegla željene socialne cilje. (Od tod ekonomija, v kateri se zaradi socialnih ciljev dopušča postavljanje tovarn zato, da se ljudje zaposlijo; pri tem pa njihova rentabilnost ni glavni pogoj; zato se nerentabilna podjetja ne zapirajo, pač pa se financirajo po načelu "socialistične solidarnosti" itd.). Integralna socialna politika torej ni obračun s prejšnjo "socialno avtomatsko" teorijo, pač pa njeno nadaljevanje v novih razmerah (parcialnega samoupravljanja in tržnega odpiranja). Integralna socialna politika ne izpostavlja posebnih socialnopolitičnih ciljev, ki bi bili drugačni od ciljev ekonomske politike; nasprotno - poudarja ne(raz)ločljivost med ekonomsko in socialno politiko (od tod njuna integralnost: *integralis* = celoten), izpostavlja njuno enotnost, istost. Prav v tem je bistvo integralne socialne politike tudi po B. Šeferju:

"Socialna politika v socialistični samoupravni družbi... se kaže kot druga stran ekonomske politike."

"Cilji ekonomske in socialne politike so v naših razmerah skupni: izboljšanje materialne osnove družbe... V končnih ciljih ni vsebinske razlike med ekonomsko in socialno po-

litiko, treba pa je reči, da so ti cilji v temelju motivacijski dejavniki pri sprejemanju ekonomskih odločitev."

"V primerjavi s tistim odnosom, ki ga ima socialna politika v razvitem kapitalističnem svetu, gre zdaj za vsebinsko nov pomen."

"Socialna politika torej ni zaščitniška politika za marginalne skupine prebivalstva, čeprav je tudi to... Socialna politika mora vplivati na razvojno politiko, zlasti na področju gospodarstva." (podč.S.D.)¹⁶

Med socialno in ekonomsko politiko torej ni bistvenih razlik, so zgolj terminološke. Ena in druga imata iste socialne cilje, ki služijo za legitimiranje socializma.

"Očitno je, da ni razlike v vrednotnih načelih, na katerih temelji socialna politika v samoupravnem družbeno-ekonomskem sistemu, od splošnih načel, od katerih v celoti poteka njegov ekonomski in družbeni razvoj... Takšna enotnost vrednotnih meril, ekonomskih in socialnih, izhaja iz značaja samoupravnih socialističnih proizvajalnih odnosov in iz tega jasno lahko izluščimo sklep, da načeloma ni ovir pri integriranju ekonomske in socialne politike, integriranju njunih nosilcev."¹⁷

Kot pri teoriji "socialnega avtomatizma" se tudi tu ekonomska in socialna vprašanja rešujejo po istih vrednotnih načelih. To niso načela posebnega ekonomskega sistema niti ne socialna načela, ki bi bila drugačna od prejšnjih, pač pa so to načela celotnega sistema, ki ga, kot je bilo rečeno, obvladuje politični sistem. Gre torej za vrednote in načela politične (partijske) ideologije. Pri tem naj bi veljalo celo naslednje, kot poudarja Šefer: "...integralnost ekonomske in socialne politike raste z razvojem samoupravljanja, s tem pa tudi samoupravni značaj ekonomske ter socialne politike. In obratno: kolikor nižja bo stopnja samoupravljanja, toliko bo tudi izdvojenost ekonomske in socialne politike večja."¹⁸ Zavzemati se za samostojno socialno politiko, ki bi delovala po drugačnih načelih kot tržno usmerjena ekonomska politika, bi torej pomenilo nasprotovati razvoju samoupravljanja, saj

tako početje ni združljivo z načeli našega (političnega) sistema. S tem je obnovljen prav tisti očitek, ki je veljal v času teorije "socialnega avtomatizma", ko je veljalo, da posebne socialne politike (in socialnega dela) sploh ne potrebujejo, ker smo v socializmu.

Opombe

1. Veljko Rus: Socialna politika in enakost. Teorija in praksa, let. XXV, št. 7-8, Ljubljana, 1988.

2. Barbara Verlič-Dekleva: Učinki socialne politike na socialno strukturo. Teorija in praksa, let. XXV, št. 7-8, Ljubljana, 1988.

3. Rosemary Randall, John Southgate: Skupinska dinamika v skupnosti. ZKOS, VŠSD, Ljubljana, 1988, str. 10-11.

4. Cit. po - Dušan Lakičević: Uvod u socijalnu politiku. "SA", Beograd, 1978, str. 324.

5. Več o tem gl. Veljko Rus: Slovenci in intergeneracijska socialna politika. Nova revija, let. VI, št. 57, 1987, str. 194-200.

6. Več o tem gl. J. Jerovšek, V. Rus, J. Županov: Kriza, blokade i perspektive. Globus, Zagreb, 1986.

7. Gl. ibid. str. 311-313.

8. Ibid. str. 309.

9. Več o tem gl. Jan Makarovič: Dogmatizam i društvena kriza. Sociologija, let. XXIV, št. 2-3, 1982, str. 307-313.

10. Ibid. str. 309.

11. Cit. po Rudi Rizman: Marksizem in nacionalno vprašanje. CZ, Ljubljana, 1980, str. 197.

12. Djordje D. Stanković: Razpoteje jugoslovanskega zgodovinarstva. Nova revija, let. IV, 1985, št. 39/40, str. 861-862.

13. Berislav Šefer: Socialna politika v socialistični samoupravni družbi. Delavska enotnost, Ljubljana, 1981, str. 15.

14. Program ZKJ. ČZP Komunist, Ljubljana, 1977, str. 167.

15. Ibid. str. 167-168.

16. Vse cit. - B. Šefer: Socialna politika... str. 14-15.
17. Ibid. str. 18.
18. Ibid. str. 15.

Srečo Dragoš, socialni delavec, diplomirani sociolog, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana

SOCIALNI PROGRAM PREŽIVETJA: DRUŽINA V ČASU KRIZE

GABI ČACINOVIC-VOGRINCIC

Povzetek

Empirična raziskava v okviru študentskih eksperimentalnih vaj kaže, da imata v času, ko se je stanovanjsko vprašanje zelo zaostriло, dve tretjini študentov socialnega dela zagotovljeno stanovanje pri svojih ali partnerjevih starših, vendar si samo 5 odstotkov tega tudi želi. Po kritiki tradicionalnega slovenskega doživljajskega vzorca, ki pogojuje tako rešitev in otežuje bolj odprte in inovativne, razpravlja članek o psihološkem problemu, ki izvira iz skupnega življenja dveh generacij. Ta problem osvetljuje s pomočjo dveh pojmov družinske psihologije: pojma delovne skupine (W. R. Bion) in postavk o koaliciji med roditelji in ohranitvi generacijskih razlik (Th. Lidz, R. Skynner). Razprava o obeh konceptih vodi do sklepa, da mora družina izdelati projekt svojega vsakdanjega življenja in si omogočiti razmejitve.

Summary

Empirical research in the framework of student group project-work shows that in the time of big housing shortage in slovenian society two thirds of students of social work have their housing problems "solved", i.e. they will remain in the houses of their parents or their partners' parents. But only 5 % agree with this solution. After a critique of the traditional slovene emotional pattern, which determines this solution and renders more open and inovative ones more difficult, the paper discusses the psychological problem of living-together of two generations. Two psychological concepts could be used to highlight the problem: the concept of work-group (W. R. Bion) and the concept of coalition between parents and of maintaining of generational differences (Th. Lidz, R. Skynner). The discussion of both concepts leads to the conclusion, that it is necessary for the family to work out the project of their common living and makes possible the delimitation of the two generations.

I.

V okviru tega prispevka bom govorila le o enem vidiku vpliva kriznih družbenih razmer na dogajanja v družini - o podaljševanju odvisnosti otrok od družine. Kriza pomeni za današnjo generacijo mladih ljudi predvsem to, da se podaljšuje odvisnost otrok od staršev. Zdi se, kot da so možnosti odraščajočega otroka vse bolj odvisne od družine. Šolanje, zaposlitev in stanovanje postajajo znova družinske naloge, družinsko breme.

To so naloge, ki zahtevajo od družine notranje spremembe, ki se jih ljudje ne zavedamo. Odrasel otrok mora stopiti iz družine ven, v samostojnost in neodvisnost. Če je prisiljen ostati, potrebuje njeno pomoč za to, da se razmeji, konfrontira in prevzame odgovornost za svojo samostojnost znotraj skupine, ki mu mora omogočiti spreminjanje vloge.

Morda večgeneracijske družine - ali je to naša perspektiva? - niso le slaba možnost za življenje, gotovo pa ne ogrožajo svojih članov, če ohranijo sposobnost, da ščitijo celostnost posamezne generacije in tudi zavestno vzpostavijo meje in nova pravila o skupnem življenju. To morda zveni enostavno, vendar mi svetovalne izkušnje potrjujejo, da to ni običajno.

Pričakovali smo, da bo razvoj družbe omogočil družini, da bo s svojimi potrebami stopila iz privatnosti ven in zanje iskala rešitev tudi v družbi. Dogaja se ravno obratno, kriza sili družino, da se z družbenimi problemi sooča, kot da so zgolj njeni, privatni, psihološki. Če s tem prispevkom želim pokazati, kako lahko stroka prispeva k temu, da bi družina bolje obvladala pritiske v današnjem času krize, se ne odpovedujem ne kritiki družbenih razmer, niti ne pristajam na psihologizacijo družbenih problemov. Dejstvo je, da odrasli otroci ostajajo doma, da se mlade družine selijo k staršem, v stroki pa imamo znanje, ki nam omogoča, da formuliramo spremembe, ki jih potrebujemo.

II.

Študentje naše šole so v okviru projekta blok-eksperimentalnih vaj raziskovali, kako rešujejo ali kako bodo njihovi vrstniki rešili stanovanjski problem mladih družin po končanem študiju. Izpeljali so več kot 60 polstandardiziranih intervjujev med študenti šole. Rezultati so presenetljivi in zgovorni hkrati: 2/3 anketiranih ima stanovanjski problem rešen - lahko se vselijo oz. vselili se bodo k svojim oz. k fantovim (dekletovim) staršem. Od 40 anketiranih si samo dva to tudi želita. Vsi ostali se bojijo te

perspektive, vsi bi rajši odšli na svoje, bili samostojni in neodvisni, vendar vsi pristajajo na rešitev, saj druge možnosti ne vidijo. Tista tretjina, ki nima te "družinske" možnosti, nima nobene možnosti. S pesimizmom gledajo na možnosti lastnega stanovanja, razmišljajo o zaslužku v tujini, o sreči pri stanodajalcih...

V naših intervjujih je večina staršev za svoje otroke poskrbela nekako vnaprej, zanje in ne skupaj z njimi. Ko so gradili hišo za družino, so poskrbeli tudi za otroke, s tipično slovensko željo, da bi otroci ostali doma. Še nekaj let nazaj so prostorne hiše povsod po Sloveniji ostajale prazne, danes mladi izbire, da zavrnejo skrbno ponujeno, nimajo več.

V naši projektni skupini smo želeli povprašati tudi starše študentov o tem, kaj so, kaj bodo storili v pomoč za reševanje stanovanjskih problemov otrok oz. ali se čutijo dolžni, da pomagajo. Uspelo nam je izpeljati le nekaj pogovorov, ki ničesar ne dokazujejo, pokazali pa so zadrego, stisko, občutke krivde tistih staršev, ki niso zmogli preskrbeti svojim otrokom vsaj skromnega stanovanja.

Možen sklep za študentsko populacijo, ki je sodelovala v raziskavi je, da ima na razpolago stanovanjski fond, ki pokriva dve tretjini potreb. Stanovanja so, vendar vežejo mlade družine v matične. V razpravi smo govorili o tem, kako nesmiselno je nadaljevati s pozidavo zemlje, saj stanovanja so. Skoraj v šali je padel predlog naj bi zamenjali "starševska stanovanja" - namesto, da bi se otroci selili k svojim lastnim staršem, bi se lahko selili k nekim drugim, prijateljevim, "ne-svojim" na nekem alternativnem tržišču stanovanj. Tega alternativnega tržišča ni in v projektni skupini smo zaslutili, kako težko ga bo vzpostaviti, saj si študentje sploh niso mogli zamisliti, da bi njihovi starši dovolili takšne zamenjave ali uporabo njihovih stanovanj neki tuji, "ne-lastni" mladi družini.

Morda bi se splačalo preveriti tezo, da na področju reševanja stanovanjskih vprašanj ni nobene skupnostne iniciati-

ve, ki bi se z iniciativo ljudi umestila med privatno in družbeno, zato ker v našem družbenem prostoru ni ženske, feministične akcije.

Reševanje stanovanjskih problemov v današnjih kriznih časih, kot se je pokazalo v predstavljeni pilotski raziskavi, je zgolj ilustracija notranjih rezerv, ki jih družina lahko uporabi, da bi pomagala novi generaciji. Kakšne so stvarne možnosti, da bi se družinske zmogljivosti prelile iz zasebne v neko novo, skupno možnost, nismo raziskali. Dejstvo pa je, da je temeljna motivacija, ki osmišlja družinsko "žrtev" ravno to, da gre za nas, za naše, za zasebno.

Danes še utopične alternative navajamo pač v razmislek o nekih novih možnostih. Problem, ki se postavlja dvema ali trem generacijam, ki se morajo znova naučiti živeti skupaj je, kako oditi, čeprav ostajaš, vzpostaviti meje za lastno neodvisnost, ki razmejujejo in vendar tudi povezujejo.

III.

V tem okviru predstavljam le dva družinsko-psihološka koncepta, ki, po moji sodbi, prispevata k temu, da "bolje vidimo, kaj delamo" (*von Braunnmühl, 1986*), s tem pa predstavljata strokovno izhodišče za reševanje problemov skupnega življenja. Gre za koncept "delovne skupine" *W. R. Biona* in za postavke *Th. Lidza* pa tudi *R. Skynnerja* o nujnosti koalicije oz. zavezništva med roditelji in ohranitve generacijskih razlik oz. jasno razmejenih podsistemov v družinskem sistemu.

Moja teza je, da se družina mora na novo odkriti tudi kot delovni projekt in bolje kot doslej izrabiti tiste možnosti, ki jih ima, da spodbudi svoje člane, da "ne-anonimno" prispevajo k (tudi) zavestno postavljenim ciljem. Tukaj mislim zelo konkretno na odhajanje otrok oz. na ostajanje odraslih otrok doma.

Bionov koncept razvite, prosvetljene ali delovne skupine ponazarja tisti del družinske stvarnosti, ki ga je mogoče - in potrebno - odobriti.

Možno je predpostaviti, da se družinska skupina mora organizirati tudi kot delovna skupina, saj družina potrebuje soočenje z lastnim izkustvom in potrebuje razvoj. Treba je opraviti vrsto nalog, opravil, dolžnosti. Delovna skupina je transparentna, v delovni skupini se omogočajo izkušnje "sposobnosti za konflikt" (Mertens). Bionova postavka o delovni skupini oziroma o delovni funkciji skupine, ki se mora izoblikovati v sleherni družini, odpira možnosti za problematiziranje enega aspekta življenja družine, ki se nam zdi izredno pomemben. Delovna funkcija družine, za družino značilen način zastavljanja in opravljanja nalog, dolžnosti, je del družinske stvarnosti, del, ki je slabo ekspliciran.

V Bionovem pojmovanju deluje družinska skupina v funkciji delovne skupine, ko ravna po principu realnosti. Predstavlja torej zavestno delitev dela, individualizacijo in diferenciacijo med člani za opravljanje tistega, kar je v družini in za družino treba opraviti. V funkciji, ki jo ima posameznik v delovni skupini, se postavljajo pogoji za posameznikovo avtonomijo. Delovna skupina pomeni vpletenost, izpostavljenost, akcijo, poseganje. Predpostavlja postavljanje ciljev ter delo in odgovornost za njihovo uresničitve. Biti delovna skupina pomeni bit živ, biti dejaven, odziven.

V vsakem obdobju svojega življenja družina stoji pred vrsto nalog, ki jih je treba opraviti in vsako novo obdobje v njenem življenjskem ciklusu ji postavlja nove naloge. Osveščенost in zavest o tem - če uporabimo Skynnerjeve pojme - so nezadostni.

V analizi vsakdanjega življenja v družinah (G. Čačinovič-Vogrinčič, 1976), sem ugotavljala, da sicer precizna delitev dela med moškim in ženo ni predmet razprav. Družine so se praviloma s presenečenjem in kot da bi to možnost šele na novo odkrile, lotile samoanalize. Dogovarjanja in skupnega iskanja skoraj ni bilo.

Ker je delovna struktura nereflektirana, otroku ne daje dovolj delovnega izkustva. Lastni prispevek družini ostaja neartikuliran. Iz sfere produkcije izrinjena družina je od-

stopila tudi od tistega, kar ima: od tega, da bi se zavedala in se osveščala o delu, ki ga je v njej in zanjo treba opraviti, od delovne vzgoje ali od vzgoje za delo.

Meni se zdi pomembno *Bionovo* opozorilo, da se odnosi v skupini morajo individualizirati in diferencirati ob delu, ob, kot on pravi, racionalnih, zavestnih ciljih. Družina bi to izkušnjo lahko uporabila.

Pri tem mislim dobesedno na delovno izkustvo, na zavestno in potencialno osveščeno izkustvo o prvi možnosti za sodelovanje v skupini. Že tolikokrat ponovljeni citat *Petre Millhofer* o tem, koliko človeške potrebe po komunikaciji in sodelovanju je politično neproduktivno vezanih v družino (*P. Millhoffer*, str. 1), se sicer nanaša na konflikten položaj družine v družbi, vendar mislim, da bi ga mogli uporabiti tudi za označevanje ravnanja družine samo s seboj. Zavestno spoprijemanje z delovno funkcijo bi pomenilo prispevati k produktivnosti človeka znotraj družine in s tem ustvariti enega od pogojev za ustvarjalno poseganje v družino. Družina potrebuje pomemben projekt za svoj razvoj, ravno tako kot posameznik potrebuje pomembno nalogo v svojem identitetnem razvoju. Ob tem seveda vsak član skupine mora poznati skupen projekt, pomen lastnega prispevka in jasno določeno vlogo v njem. In skupno življenje bi lahko bil pomemben projekt.

Namen tega ekskurza je ponuditi tezo o nujnosti, da družina za svoje vsakdanje življenje skupaj izdela projekt in si omogoči ustvarjalnost in razmejitev. Danes so delovne naloge ostale kot tradicionalno določene naloge posameznika v vlogi otroka, matere, očeta. Pojmujejo se le kot dolžnost, žrtev ali zahteva posameznika, ocenjujejo se kot osebni uspeh ali neuspeh, ki ga spremljajo občutki zadovoljstva, krivde ali sramu.

Skupno življenje se pojmuje kot usoda in ne kot delovne naloge. Delovni projekt družinske skupine je bil jasno formuliran, ko je bila družina proizvodna skupina in umeščena v sfero produkcije. Zdaj ga je treba formulirati zavestno na novo, kot projekt skupnega življenja za to, da se ostane in

za to, da se odide.

V delovnem projektu je treba povezati interes članov v družini z interesi in nalogami, ki jih imajo izven nje. S tem se tudi znotraj družine ustvari možnost za razmejevanje družinskega in družbenega in delovna možnost sodelovanja, ki spodbuja in omogoča samostojnost, avtonomije.

Lidzov koncept zavezništva med roditelji omogoča, da določno formuliramo eno od temeljnih zahtev za strukturo in interakcijo obeh ali morda celo vseh treh generacij, ki živijo skupaj.

Koalicija staršev oz. zavezništvo pomeni, da roditelja drug drugega podpirata v svojih vlogah, da vzajemno povečujeta občutke varnosti in gotovosti. Roditelja v svojem odnosu do otrok upoštevata drug drugega in tako ustvarjata pogoj za to, da se vlogi zakoncev in vlogi roditeljev ne izključujeta, temveč dopolnjujeta.

Ohranitev generacijskih razlik pomeni najprej, da starši v zadovoljevanju svojih potreb ne smejo postati odvisni od svojih otrok, otrok pa potrebuje svojo odvisnost od staršev, da bi mogel odrasti.

V novih družinskih skupnostih je treba na novo izoblikovati odnose med koalicijami. Zgolj iz zavezništva med starši znotraj stare in znotraj mlade družine je mogoče razmejiti nove vloge od starih, spremeniti pravila, postaviti nova. Zavezništvo med zakonci (starši in starimi starši) je pogoj za to, da se posamezne družinske skupine kot celote razmejijo druga od druge. Hči, ki je hkrati žena in mati, mora skupaj s svojim možem raziskati, kdo sta in kako bosta živele skupaj in iz lastnih - ali tudi iz lastnih, novih, posebnih družinskih potreb mlade skupnosti drugače postaviti družinske vezi, tako da se generacijske razlike ohranijo. V matični družini so preprečevale koalicije med staršem in otrokom, zdaj med mlado ženo ali možem in materjo.

IV.

V tezah je mogoče le nakazati problem in možne rešitve.

Ne ponujam zgolj "notranjih rezerv" namesto družbenih sprememb. Vendar stroka lahko pomaga pri iskanju novih rešitev za ta pomemben socialen problem družin in otrok, ki se morajo razmejiti, ne da bi se razšli. Pri tem se staršem in odraslim otrokom postavlja ista naloga - delo za razmejevanje, delo za avtonomijo, sodelovanje v delovni skupini.

Gabi Čačinovič-Vogrinič, diplomirana psihologinja, doktorica znanosti, docentka, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, Ljubljana

DEZINSTITUCIONALIZACIJA KOT PROGRAM PREŽIVETJA

VITO FLAKER

Povzetek

Na osnovi izkušnje akcijskoraziskovalnega dela skupine alternativno usmerjenih prostovoljcev v zavodu Hrastovec je v članku razvita kritika totalne ustanove kot rezidualnega mehanizma za podrejenaje in nadzorovanje. Zanj je značilna marginalnost varovancev, institucionalnega statusa in simbolnega sporočila. Vprašanje obstoja totalne ustanove ni toliko ekonomsko in organizacijsko kot etično vprašanje. Tržna usmeritev prinaša nevarnost enodimenzionalnega obravnavanja kategorij marginalnega prebivalstva in stigmatizacije. Zato se pisec zavzema za sodobnejše oblike tretmana izven tradicionalnih ustanov. V zvezi z dezinstitutionalizacijo imamo opraviti z dvema nasprotnima stališčema: stališčem učinkovitosti in etičnopolitičnim stališčem. Nakazana je možnost sinteze obeh preko dialoga "normalnih" s stigmatiziranimi in z lastno marginalnostjo.

Summary

On the basis of an action-research project and direct work of a group of critically oriented young volunteers with inmates of an institution for severely handicapped mental patients (Hrastovec) a critic of the total institution is worked out. A total institution is a residual mechanism for subjecting and controlling in which three aspects of marginality emerge: marginality of inmates, of institution, and of symbolic message. There is a danger, that market orientation will stress the onedimensional concept of marginal categories of population and their stigmatization. Therefore modern forms of treatment are needed outside traditional institutions. In the debate on the dezinstitutionalization two opposing views dominate: one of economic and organizational effectiveness and the other which stresses the ethical and political dimension. The possibility of a synthesis of these arguments exists through a dialogue of "normals" with "abnormals" and stigmatized, and with one's own marginality.

Nič ni bolj marginalnega kot problem marginalnosti. Brez tega, da pridemo do marginalca, ne more biti vprašanja socialne transformacije, inovacije, revolucionarne spremembe. Vendar, zakaj se zdi, da morajo vedno priti v ospredje Red, Zakon in "Dobra Oblika"?

F. Guattari

Marginalnost totalne ustanove

V svojem prispevku k okrogli mizi izhajam iz naše izkušnje v Hrastovcu, iz izkušnje obravnavanja totalnih in drugih podobnih ustanov v pogojih restrukturiranja družbe in v sklopu teme okrogle mize, se pravi teme preživetja. V zadnjih desetletjih so namreč vse vrste totalnih ustanov pretrpele kritiko in postale na nek način sinonim za državno represijo nad posameznikom, za njegovo koercijo, degradacijo in redukcijo na enodimenzionalno uporabo.

Glavni mehanizem totalnih ustanov predstavlja panoptično zajemanje, nadzorovanje in reteritorializacija deteritorializiranih množic, ki jih je kapitalizem ustvaril, nepovezane z zemljo in nezavezane fevdalnemu gospodarju. Če so bile panoptične ustanove v času svojega masovnega uveljavljanja (v dobi razsvetljenstva) eden od najbolj učinkovitih in pervazivnih mehanizmov uveljavljanja družbene moči in podrejanja sile ljudskih množic kapitalu, pa so s porajanjem drugih mehanizmov podrejanja - semiološke integracije, socializacije delovne sile skozi inkorporacijo njenih lastnih institucij (sindikatoev, delavskih strank ipd.) in masifikacije preko masovnih medijev postale predvsem rezidualni mehanizem, ki služi v svojem neposrednem svojstvu za podrejanje in nadzorovanje tistih, ki ostalim mehanizmom uhajajo.

Tako te ustanove na pol pozabljene bivajo, podobno kot so nekoč bivali angleški aristokrati, na obrobjih družbe (ne samo geografskih), izven mest in izven skupnosti. Pozabljene, kot so pozabljeni tudi milijoni ljudi, ki so jih internirali, kot je pozabljeno tudi dejstvo, da še vedno v spregi z ostalimi mehanizmi ostajajo hkrati tudi mehanizem normalizacije, socializacije ter masifikacije tistih, ki smo ostali zunaj na "svobodi".

Njihova marginalnost ni samo v marginalnem družbenem statusu njihovih varovancev in v njihovem marginalnem položaju znotraj institucionalnega sveta, ampak tudi v obrobnosti

simbolnega sporočila, ki ga za osrednji del družbene arene nosijo. Saj te ustanove so le "zadnje postaje" v karieri tistih, ki se jih ne da disciplinirati drugače. Zadnje in po vsej verjetnosti tudi ključne. Ključne za razumevanje njihove kariere, za razumevanje procesa izločanja, družbenega segmentiranja kot tudi obstoja/preživetja v središču družbe.

Vprašanje obstoja totalnih ustanov in velikih institucionalnih sistemov ni samo vprašanje njihove (ne)učinkovitosti, temveč je tudi etično vprašanje. "Ali smo taka družba, ki hoče imeti te ljudi zaprte, izločene ali pa jih sprejmemo medse?" To vprašanje navsezadnje implicira tudi vprašanje družbenega razvoja in transformacije: "Kakšna naj bo družba brez norišnice, brez zapora, brez kasarne itn.?" V tem smislu vprašanje totalnih ustanov in njihove prihodnosti ni samo vprašanje preživetja njihovih prebivalcev, temveč tudi vprašanje preživetja družbe v pogojih integriranega svetovnega kapitalizma.

Dezinstitucionalizacija

V tem smislu se veliko, tudi na tej okrogli mizi, govori o dezinstitucionalizaciji, o koreniti spremembi velikih institucionalnih sistemov, ki s svojo veliko porabo, neučinkovitostjo, brezosebnostjo ipd. delujejo kot fosili v družbi, ki zahteva gibčnost in prilagodljivost. Vendar pa se termin dezinstitucionalizacija uporablja v več niansiranih pomenih. Na tej okrogli mizi kot tudi že večkrat prej je bil njen pomen skrčen na restrukturiranje odgovorov, na njihovo modernizacijo prilagoditev novemu stanju (ki se pri nas pogosto enači z "uvajanjem tržnega gospodarstva").

Ob konstataciji, da pri govoru o "trgu" ni na prvem mestu uvajanje samih tržnih razmerij, ampak predvsem večanje produkcije, je potrebno postaviti vsaj nekaj vprašanj.

Ali je in na kakšen način je zapiranje (segmentiranje) ljudi v azile ustrezno tržni usmerjenosti družbenega razvoja?

Ali trg s svojim unidimenzionirajočim dejstvom ne predstavlja le privida enakosti, privida, ki temelji na neenakosti informacije, in ali ni tako le ideološka krinka družbenega podrejanja (subjekcije)?

Ob predpostavki, da bo "uvajanje tržnih zakonitosti" pri nas kakor drugje povečalo pas marginalnega prebivalstva, je potrebno pomisliti, ali ne "tržno" razmišljanje povod za nadaljnjo unidimenzionalizacijo posameznih kategorij ne-normalnega prebivalstva in nadaljnjo redukcijo na stigmatizirajoči označevalec?

Ko govorimo o podjetništvu v okviru restrukturiranja in dezinstitutionalizacije odgovorov na socialne probleme, se mi zdi, da je potrebno imeti v mislih zgornja vprašanja. Poznamo namreč že veliko število novih, modernejših oblik, ki obstajajo izven tradicionalnih ustanov (npr. stanovanjske skupine za prebivalce azilov, ki jim je potrebna streha nad glavo, skupine samopomoči za veliko vrst tegob, za katere so doslej obstajali le institucionalni odgovori, oblike vzajemne pomoči itn.) Vendar pa je res, da vse te in druge nove oblike ne zagotavljajo nujno tudi bistveno novih kvalitativnih uslug in odgovorov na potrebe njihovih uporabnikov.

Kot smo že ugotavljali, si namreč glede vprašanja dezinstitutionalizacije stojijo nasproti argumenti učinkovitosti (tako ekonomske kot organizacijsko praktične narave) in etično politični argumenti. Na prvi pogled so si ti argumenti protislovni, saj slonijo argumenti učinkovitosti predvsem na pragmatičnih predpostavkah, medtem ko pa so etični argumenti kategorični. Če naj bi prebivalci azilov živeli med nami, ne pa bili izločeni in zaprti v posebnih ustanovah, je potrebno te ustanove ukiniti in poskrbeti, da bodo ti ljudje lahko živeli med nami.) Vendar je upati, da je to protislovje med tema dvema ravnema le površinskega značaja in da je moč doseči med njimi neko sintezo.

Morda možnost take sinteze obstaja prav na ravni družbenega razvoja, na ravni politike (in estetike). Če vzamemo na primer fenomen stigmatizacije (*Goffman*), smo priča nekemu

stanju subjektivnosti, ki je razcepljeno in sledi dvema tokovoma dojemanja realnosti, kajti stigmatizirani je prisiljen razumeti dogajanja okoli sebe hkrati iz svojega lastnega zornega kota, stigmatizirane identitete, kot tudi s stališča normalnega (v tem smislu so stigmatizirani največji eksperti empirije skupinske dinamike). To pa ne velja tudi za "normalne"; njihova komunikacija s stigmatiziranimi sledi predvsem njihovim stereotipom in iluzijam o naravi stigme (vsakomur, ki je v vsakodnevnem stiku z npr. duševnimi bolniki, je jasno, da je splošno družben stereotip o nevarnosti, ki izhaja iz njihove iracionalnosti, iz trte zvit): Iluzijam in predstavam o stigmi sledijo tudi iluzije in predstave o svoji lastni normalnosti. In te iluzije imajo z realnostjo opraviti ravno toliko, kot imajo z njo opraviti prve. To nas navaja k misli, da je dejanski dialog s stigmatiziranim, z marginalnih nujno potreben za spoznanje svoje lastne realne človeškosti. In prav to je tista vrednost margine in marginalnih (totalnih) ustanov, ki jo je potrebno preudariti.

Konkretni in dejanski dialog z našo lastno marginalizacijo pa je možen le na način singularne obravnave in konkretnih odgovorov posameznih želj in potreb v kontekstu deobjektivizacije, samoorganizacije, kjer se lahko brišejo meje med menjalnimi, uporabnimi vrednostmi in vrednostmi želje.

Zaključki

Sklenil bi rad z naslednjimi tezami:

- dezinstitutionalizacija ni le mogoča, temveč je tudi nujna;
- temeljiti mora na etičnih in politikoestetičnih predpostavkah in ne more biti le sad upravno-tehnične rešitve problema učinkovitosti delovanja tradicionalnih institucij;
- predstavlja naj predvsem konkretne in singularne odgovore na resingularizirane želje in potrebe ljudi namesto standardnih in individualizirajočih odgovorov na standardi-

zirane in posplošene "potrebe" individualiziranih množic;
- vsa prizadevanja za boljšo družbo (npr. "socializem po meri človeka") in po njeni transformaciji morajo v svojih programih vsebovati tudi program dezinstitutionalizacije.

Vito Flaker, diplomirani psiholog, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana

ORGANIZACIOLOŠKI POGLED NA TEMO "SOCIALNI PROGRAM PREŽIVETJA"

MARIJA OVSENIK

Povzetek

Po sistemsko-holističnem nazoru so deli in celota sovisni in vedno znova vzpostavljajo dinamično ravnovesje na novi ravni kot reakcijo na spremembe v njih oziroma v okolju. Socialni problemi pomenijo spremembe v nekaterih delih ("bolezen" delov), ki sprožijo spremembe v drugih. Če hočemo obdržati sistem na optimalni ravni delovanja, moramo pristopiti proaktivno. Socialni problemi niso problemi marginalnih skupin, ampak družbe kot celote. "Socialnost" in "podjetniškost" sta sovisna vidika, ne izolirana in nasprotujoča si, ampak vzajemno pogojujoča se v dobrem in slabem.

Summary

According to the systemic-holistic view parts and whole are interdependent, always reaching the dynamic equilibrium on a new level as a reaction to the changes in them. Social problems are regarded as a change ("illness") in some parts, which trigger the reaction in others. To maintain the system on it's optimal level of functioning a proactive approach is necessary. Social problems should not be regarded as problems of marginal groups but as a complex problems of the whole society. "Sociality" and "business-mindedness" are interdependent aspects, not isolated and opposed but mutually dependent in good and bad.

Organizacijski oziroma boljše organizaciološki pogled/pristop k delovni temi "Socialni program preživetja" je slejkoprej mogoče artikulirati principiuelno na dokaj različne načine.

Tu se nam zdi priročen in tudi poučen zato tudi uporaben predvsem holistični pristop. Vidimo ga v naslednjem:

1. 2 vidika holistične misli je dopustno in poučno primerjati družbo z živim (biološkim) organizmom. Oboje namreč tvori neko celoto, čeprav se seveda le-ta oblikuje na eni strani na ravni živega bitja, na drugi strani pa na ravni družbene skupnosti. Sestav obeh je analogen: živo bitje sestavljajo njegovi organi, družbeno skupnost ali tudi "združbo" pa tvorijo njeni člani. V zvezi s tem holistična misel poudarja, da je v živem organizmu vsak njegov del (organ) povezan oziroma v razmerju z vsakim drugim delom (organom) istega organizma, na primer: če je oziroma kadar je ranjen oziroma prizadet katerikoli izmed delov (organov) živega organizma, to na svojstven način občutijo tudi vsi drugi deli (organi) tega živega organizma. Podobno velja tudi za celoto, ki ji pravimo družbena skupnost kot družbeni oziroma socialni kolektiv - oblikovan na katerikoli ravni združevanja/povezovanja oziroma organiziranja. Ta skupnost oziroma kolektiv/združba obstaja namreč prav po tem, da med ljudmi, ki so njeni člani, obstajajo medsebojne povezave/vezi oziroma razmerja, ki zagotavljajo: (a) obstoj te skupnosti kot celote/enote, (b) ohranjanje prav določenih značilnosti te celote oziroma skupnosti in (c) smotrno uresničevanje v tej celoti oziroma skupnosti usklajenih ciljev (gl. F. Lipovec, 1969, 1974 in 1986). Tu se nam zdi primerno opozoriti na to, da so vsi člani določene družbene skupnosti/kolektiva med seboj povezani prav preko vse troje zagotavljajočih (medsebojnih) razmerij. Tako kot povezave v živem organizmu morajo očitno biti vsesmerne tudi omenjena razmerja oziroma povezave med vsemi deli skupnosti oziroma njenimi člani. Po tej poti je vsem članom družbene (socialne) skupnosti/kolektiva bolje in lažje tedaj, ko gre "dobro" tudi vsem drugim članom iste skupnosti/kolektiva; analogno temu velja tudi za primere, kadar gre komurkoli izmed članov (ki so hkrati tudi členi) iste celote pač "slabo". To pomeni, da si tako dobrote kot tudi težave delijo med seboj prav vsi člani oziroma členi iste celote, to je določene družbene/socialne skupnosti oziroma kolektiva/združbe, saj se

prav s tem kaže in dokazuje obstajanje te skupnosti/kolektiva. V nasprotnem primeru trditev, da določena (socialna/družbena) skupnost kot celota sploh obstaja, ni nič drugega kot prazno govoričenje, fikcija, prevara in zmota in s tem seveda tudi - laž. Če in kadar pa takšna družbena/socialna celota res obstaja, tedaj se tako dobro kot tudi zlo prenašata od vsakogar na vsakogar znotraj iste družbene/socialne skupnosti/kolektiva.

2. Znamenje, izkaz in dokaz, da določeno število ljudi tvori neko družbeno/socialno skupnost kot celoto, so torej prav medsebojna vsestranska razmerja, to je povezanost in odvisnost med vsemi ljudmi - člani te skupnosti kot celote.

Organizacijska teorija nas uči, da so ta razmerja - in s tem seveda tudi vsako posamezno izmed njih(!) - vsebinsko/problemsko kompleksna, sestavljena torej iz številnih različnih komponent/sestavin. Število komponent "organizacijskega razmerja" je v principu verjetno v vsakem posameznem primeru/povezavi/razmerju lahko nepreštevno in tudi kaj malo razvidno. Vendar jih poskušajo različni organizacijski teoretiki/raziskovalci fenomena "organizacije", "organizaciologi", identificirati tako, da omenijo in naštejejo predvsem tiste, o katerih je najmanj dvoma. Angleški teoretik *L. F. Urwick* na primer, poudarja predvsem naslednje štiri: tehnično, ekonomsko, človeško in socialno-politično, medtem ko naš teoretik dr. Filip Lipovec govori o "strukturah", ki so: tehnična, komunikacijska, motivacijska in druge.

3. Lahko domnevamo, da ima vsaka komponenta "organizacijskega razmerja" svojo lastno naravo in način obstajanja oziroma specifični ritem/dinamiko cikličnega nihanja oziroma valovanja, to je dolžino in višino vzpenjanja in padanja svojega relativnega pomena za celoto (komponent v krožni sestavi). V tem smislu lahko v določenem trenutku/fazi/času/obdobju pomembnosti za celoto/skupnost prednjači ena izmed medsebojno komplementarnih komponent, v drugem trenutku/fazi/času/periodi pa stopi v ospredje katera izmed drugih komponent "organizacijskega razmerja" med člani

skupnosti kot celote. Domnevati je mogoče, da je ta dinamika cikličnih kombinacij med vsemi obstoječimi komponentami različnih "organizacijskih razmerij med člani/členi neke celote, (družbene oziroma socialne skupnosti/združbe/kolektiva) lahko v življenju kaj različna, pestra in spreminjajoča se. Zato je stopnja zapletenosti in prepletenosti "organizacijskih razmerij" med člani/členi neke konkretne celote lahko izjemna, problem težavnosti organiziranja pa toliko večji, oziroma ni nujno vedno enak.

4. Če te postavke oziroma spoznanja apliciramo na našo delovno temo socialni program preživetja v naši družbi oziroma tudi na njo same kot celoto, se pokaže, da imamo opraviti z izjemno zapleteno problematiko, kajti v dani celoti morajo biti vse komponente v njej nastajajočih in spreminjajočih se razmerij med njenimi člani/členi vselej v nekem prav določenem medsebojnem dinamičnem ravnovesju. Kadar so ta dinamična ravnanja porušena v živem (na primer, človekovem) telesu/organizmu, tedaj govorimo - ne več o njegovem zdravju - temveč o njegovi (takšni ali drugačni) bolezni. Analogno temu je lahko ali zdrava ali bolna tudi družbena skupnost/združba/kolektiv. Tedaj, ko v družbeni skupnosti prihaja do takšnih dinamičnih neravnovesij, ko določen del njenih članov "zboli" na področju katere izmed v danem času posebej pomembnih komponent medsebojnih "organizacijskih razmerij", to je, ko je del onesposobljen "normalnega" delovanja in/ali življenja v okviru te družbene/socialne celote/skupnosti, pravimo, da gre za "socialni", to je tudi družbeni problem: družba/societas je namreč v nekem svojem delu onesposobljena oziroma bolna.

5. Če zdaj pogledamo na družbeno/socialno realnost, vidimo, da je pravzaprav družba kot celota praviloma vselej v določeni meri ne le "zdrava" temveč hkrati delno tudi "bolna", saj je življenje pač takšno, da imamo vselej med seboj v družbeni/socialni skupnosti tudi takšne člane, ki so bodisi trajno ali pa občasno nesposobni sami poskrbeti in si zadovoljiti določene svoje potrebe in/ali družbene/soci-

alne "pravice". Po zakonu verjetnosti (Gaussova krivulja!) je takšnih članov družbene skupnosti kot celote vedno določen del/odstotek. Smatra se za normalno, človeško in socialno, da za zadovoljevanje potreb tega dela družbene skupnosti, poskrbi preostali "zdravi" del iste skupnosti. To v današnjem času običajno pojmuje pod oznako "sociala".

6. Danes je videti, da nam - spričo sedanjega uveljavljanja načela prednosti gospodarske in delovalne konkurenčnosti, izpostavljene z uveljavljanjem/restavriranjem podjetniškosti grozi, da utegne (tehnološko-proizvodno in s tem tudi ekonomsko) že v bližnji prihodnosti "zboleti" sorazmerno večji del članov družbe kot celote, kot pa smo bili vajeni doslej.

Mogoče je torej pričakovati, da se bo pojav "sociale" sorazmerno močnejše izrazil; pojav "sociale" se utegne razrasti v morda tudi družbeno/socialno le težko obvladljiv "socialni" problem. Celoten zapleten kompleks dinamičnih neravnovesij na področju "organizacijskih" razmerij oziroma povezav med ljudmi - člani naše (družbene) skupnosti utegne namreč zapasti celo v tolikšno stopnjo neravnovesij, da celota ne bo več sposobna - preko teh ("organizacijskih") razmerij oziroma povezav - zagotavljati tistega, kar je bistveno.

Po dr. F. Lipovcu so to (a) (dolgoročni) obstoj naše družbe kot celote, (b) ohranjanje in razvijanje njenih družbeno-ekonomskih in drugih (moralno-kulturnih) značilnosti ter (c) gospodarnega uresničevanja v tej skupnosti/celoti opredeljenih ciljev.

Družba, ki si s svojimi razmerji med ljudmi/člani niti kratkoročno niti dolgoročno ne zmore zagotavljati ravnovesja, je objektivno obsojena na propad, na izgubo ustvarjalno/inovativno sposobnih članov in na izginotje ali vsaj izgubo svoje lastne identitete.

7. "Socialni" problem in s tem vprašanje in program preživetja zato ni predvsem v tem, da se povečuje število oziroma delež tistih članov, ki niso več sposobni sami sebi

zadovoljevati "potreb" in "pravic". Organizaciološko gledano je problem predvsem v nezadovoljivem načinu inovativno-ustvarjalnega spreminjanja/razvijanja in prilaganjanja celotnega kompleksa vsesmernih mnogokomponentnih razmerij med ljudmi. S tem se nam takoimenovani "socialni program preživetja" kaže bolj kot kompleksno "organizacijski" in tudi "organizaciološki" in ne le kot proizvodno-tehnološki ali ekonomsko-finančni problem.

8. In kdo ter na kakšen način lahko tako opredeljen rešuje in obvladuje?

Nekateri eminentni teoretiki organizacije - na primer dr. Mijo Novak - trdijo, da je "organizacija/organiziranje" zavestna človekova dejavnost "iz mnoštva ustvarjati celote". To pomeni, da je "organizacijski problem" kakorkoli in kolikorkoli že zapleten "v rokah človeka in torej članov dane družbe kot celote". Človek pa je umsko/mentalno sposoben inovativnega in ustvarjalnega mišljenja in obnašanja. Umsko "zdrav" delež članov dane družbene skupnosti pa je vsekakor večji kot pa je delež zgolj tehnično-proizvodno in trenutno ekonomsko-finančno nesposobnih ljudi. V tej luči se pokažejo kot resnični in neizogibni "socialni" problem predvsem tisti člani družbe, ki so prizadeti/nesposobni (od rojstva, bolezni, nesreč dalje) umsko. Le-ti niso sposobni (raz)umeti in dojemati niti svojih lastnih niti družbenih situacij in se zato niso sposobni zavestno prilagajati spreminjajočim se razmeram. Predvsem niso sposobni razumeti in dojemati situacij, v katerih se (občasno ali stalno) nahajajo njihovi "zdravi" člani iste družbene skupnosti, niso sposobni prilagajajočega inovativnega in ustvarjalnega (raz)umevanja situacij, v katerih se nahajajo v posameznih trenutkih njihovi sočlani iste družbene skupnosti. To pa pomeni, da jim niso sposobni razumevajoče "stati ob strani" v trenutkih njihovih in svojih lastnih težav; niso jim sposobni nuditi svoje človeške moralne opore. Slednja pa slej ko prej bistveno vpliva na moralno moč v človeku in na to, koliko sicer v svojem telesu nahajajoče se energije je

posamezni človek v posameznih situacijah zmožen "zbrati skupaj". Socialno okolje, v katerem človek živi, dela, in ustvarja pa je prav tako eden izmed bistvenih spodbud za človekov življenjski in delovni optimizem, vero v svoje lastne ustvarjalne moči ter zaupanje v svojo "socialno/družbeno-skupnostno" okolje, da ga le-to ne bo v kritičnih situacijah bodisi nerazumevajoče ali pa tudi sovražno napadlo, temveč nasprotno, da ga bo podprlo v njegovem človeškem in družbeno/socialnem prizadevanju in doseganju temu ustrezajočih rezultatov.

9. Iz navedenega sledi, da meja med "zdravim" in "bolnim" delom družbe kot tudi meja med "socialno vzdrževanim" na eni strani ter "produktivno delovnim (zaposlenim)" prebivalstvom na drugi strani ni tako jasna in ostra, kot se morda zdi na prvi pogled, če upoštevamo samo to, kdo dobiva in kdo ne dobiva (zgolj denarno gledano) "socialno pomoč". Če upoštevamo dejstvo, da "produktivno ustvarjalno delo" ni zgolj fizični napor, temveč prav tako tudi takoimenovano "umsko delo", pridemo do sklepa, da je v resnici tudi meja med delom in nedelom bolj ali manj nejasna. K temu naj dodamo še domnevo, da so medsebojna organizacijska razmerja med ljudmi - člani posameznih družbenih skupnosti težko opisljiva. Dejanska razmerja med ljudmi in njihovimi skupinami so vsebinsko-komponentno izjemno zapletena in tudi nenehno spreminjajoča se. V človekovi (organski) naravi pa se (vključno z razumom) tudi nenehno poraja sposobnost kompleksnega življenja (na primer pojav homeostaze). Toda za človeka kot umno bitje je prav tako značilno, da teži k temu, da bi vse razumel in prav z močjo svojega uma tudi obvladal.

10. Na tej osnovi je torej mogoče razlikovati dvoje komplementarnih si momentov. Na eni strani se nam kaže "socialna in družbena problematika" v vsebinskem smislu, to je tisto, kar privlači našo oziroma človekovo pozornost kot gradivo, na katerega se umsko in ustvarjalno usmerjamo. Na drugi pa je ustavrjalna moč našega razuma. Najpomembnejša njegova značilnost in sposobnost je v moči sklepanja in s

tem odkrivanja in oblikovanja poti od problema do njegove rešitve. To je torej človekova metodološka zmožnost/sposobnost/ustvarjalnost, ki je praktično neizčrpna. Možna je primerjava med "socialno problematiko" na eni strani ter metodološko zmožnostjo zamišljanja vedno novih variacij tako v vsebinsko-spoznavnem kot tudi v metodološko reševalnem pogledu tako, da nam "socialna problematika" predstavlja vsebino kot predmet pozornosti, medtem ko se nam "metodološka zmožnost" kaže kot metoda/način pristopa k vsebini in reševanju problemov kot dinamičnih neskladij. Vsebina in metoda pa sta si medsebojno skladni in združljivi/homologni, ne pa morda medsebojno nasprotni ali protislovni. V tem smislu pa nam je, dalje, mogoče na komplementaren način razpravljati tudi o medsebojnem odnosu med socialnostjo in značilno inovirajočo podjetniškostjo kot kreativnim in vselej z večjo ali manjšo stopnjo tveganja povezanim umsko-aktivnim, ob samopotrjujočih si zmožnostih življenja, zavestnim elanom.

11. Četudi je marsikaj v človekovem in družbenem/socialnem življenju na prvi pogled videti kot med seboj nezdržljivo, nasprotno in protislovno, je moč domnevati, da sta prav človekov um in volja tisto, od česar je odvisno, ali se bo človek pomiril s svojim okoljem, ali pa se bo vselej nanovo odločil spreminjati svet in red v njem.

12. Zgoraj smo govorili o "bolezenskih" stanjih posameznika in družbene skupnosti. S holističnega vidika gledano, nam je hitro prezentno to, da se v primeru občasne ranjenosti/obolenj celoten organizem (do poslednje celice!) preusmeri v to, da bi odpravil ali vsaj čim bolj lokaliziral svojo prizadetost. Moč nam je reči, da je prav podobna dogajanja in reakcije mogoče opaziti tudi na primeru družbene/socialne skupnosti, ki tvori in se obnaša kot celota.

13. Iz tega izhaja, da tako človeški kot družbeni/socialni "organizem" prenašata bolezenske ali drugačne prizadetosti tako, da v takšnih primerih angažirata vse razpoložljive sile za čimprejšnjo ozdravitev celote. Če pa orga-

nizem (človeški ali socialni) ni zmožen zbrati dovolj energije za ozdravitev, se povečuje nevarnost/možnost/verjetnost, da podleže, umre in izgine iz svojega okolja.

14. Bolezenska stanja (tako v socialnem kot tudi človeškem) organizmu so - življenjsko gledano - lahko le lokalna in občasna, torej časovno omejena.

15. Za sklep lahko rečemo: Pri izdelavi "Socialnega programa preživetja" v naši družbi, je sicer mogoče računati še na velike neizkoriščene "notranje rezerve" vendar pri tem ne gre pretiravati, predvsem pa ne v dolgoročnem smislu. Človek je sicer bitje izredno visoke stopnje prilagodljivosti, vendar je res tudi, da njegove življenjske zmogljivosti nikakor niso neomejene, saj je mogoče "prizadeti" tudi njegovo sposobnost vrstne reprodukcije (primer: stopnja zaposlitve ženske delovne sile je v Sloveniji že desetletja dolgo med prav najvišjimi na svetu; dosegla je celo mero, ko je po vsem videzu že prizadeta rodilna sposobnost; stopnja rodnosti in naraščanja prebivalstva v Sloveniji je že desetletja dolgo v upadanju).

Mara Ovsenik, diplomirana kadrologinja, magistra organizacijskih ved, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana

INDIVIDUALNI IN DRUŽINSKI SCENARIJI PREŽIVETJA

BLAŽ MESEC

Povzetek

Na osnovi kvalitativne analize intervjujev priročnega vzorca splošne populacije ($n = 30$) v okviru študentskih eksperimentalnih vaj smo sestavili tipologijo odgovorov posameznikov in družin na družbeno-gospodarsko krizo. Osnovni tipi odgovorov se razvrste vzdolž dimenzije "rast-stagnacija-upad" življenjskega standarda in premoženja z več podtipi. Omejevanje potrošnje kaže značilno prioritarno lestvico potreb, na kateri so kot prvi izpostavljeni krčenju luksuzni izdatki, nazadnje pa bi prišlo na vrsto omejevanje potreb otroka. Predlagan je poskusni eksplanativni model, ki vsebuje kot variable gospodarske potencialne družine, vrednotni sistem in življenjski stil, togost-elastičnost družinske strukture in protektivnost okolja. Intervjuji kažejo na dokaj splošno razširjenost obrambnega reagiranja ob soočenju s prihodnostjo (predvsem mehanizem zanikanja) in pomanjkanje realitetne usmerjenosti in ustvarjalnega razmišljanja.

Summary

The results of an explorative research in the framework of student group project-work are presented. On the basis of the qualitative analysis of interviews of an accidental sample of general population ($n = 30$) a typology of responses of the individuals and families on the socioeconomic crisis had been constructed. The three basic types are ordered along the dimension of "growth-stagnation-decline" of living standard and wealth of the household, and divided in several subtypes which show quite a variety of responses and of living conditions. The limitation of consumption follows the characteristic pattern of priorities from the limitation of luxuries to the limitation of the satisfying of the needs of one's own children on the other extreme. A tentative explanative model of the typology of reactions is proposed with variables such as: growth potential of a family, value-system and life-style, rigidity-elasticity of family-structure, and protectiveness of the environment. The interviews show a quite common defensiveness in confrontation with future, and a lack of reality-based creative thinking.

Dobra volja je najboljša.

Kekec

O prihodnosti ne razmišljam, živim za sedanjost.

(Nič ne razmišljate?) Ne, včasih imam kakšen

preblisk, vendar človek potem

postane slabe volje.

Vprašanka

Tudi ta raziskavica je nastala ob eksperimentalnih vajah na Višji šoli za socialne delavce in ob pomoči skupine študentov, ki so opravili intervjuje in jih tudi poskusno obdelali. Želeli smo zvedeti, kako ljudje doživljajo družbeno in predvsem gospodarsko krizo, kako se znajdejo, da bi ohranili življenjsko raven, predvsem pa, kaj mislijo o prihodnosti in kako bi se znašli, če bi se razmere še poslabšale. Rekli smo, da nas zanimajo "scenariji preživetja". Tega pojma nismo uporabili v strogem pomenu, ki bi se opiral na kako teorijo. Predstavljali smo si, da imajo ljudje pripravljene odgovore na vprašanja kot so: Kaj bi storili, če bi se gospodarske razmere še poslabšale in bi bil ogrožen vaš sedanji način življenja? Kaj bi storili, če bi zgubili službo? Odgovore na taka vprašanja smo nekoliko pretenciozno imenovali "scenariji preživetja".

PROBLEM

Želeli smo ugotoviti, kako ljudje različnih družbenih slojev občutijo krizo, kako nanjo odgovarjajo, to je, kakšni so njihovi gospodarski in socialni ukrepi in reakcije; kakšne so njihove predstave o prihodnosti in kaj bi storili v skrajnem primeru, če bi se razmere zelo poslabšale.

METODOLOGIJA

Poudarili smo že, da je šlo za učno raziskavico, zato jo imamo lahko v najboljšem primeru za eksplorativno, za poskus in tipanje, ki bi ga bilo morda vredno ponoviti pod teoretično bolj utemeljenimi in metodološko strožje načrtovanimi pogoji. Spremenljivk nismo vnaprej jasno opredelili, usmerili pa smo pozornost na občutenje krize, odgovor na krizo (gospodarski in socialni ukrepi in reakcije), predstave o prihodnosti in ravnanje v skrajni sili. Poleg tega so nas zanimali podatki o socialnoekonomskem statusu vprašancev (poklic, izobrazba, premoženje, značilnosti družine). *Populacijo* bi v primeru metodološko strožje izvedene raziskave sestavljali prebivalci SR Slovenije ali kakega njenega

geografsko definiranega dela (kajti to smo imeli v mislih, ko smo govorili, da "ljudje" mislijo in ravnaajo tako in tako), vzorec je bil *priročen* (študentje so spraševali ljudi, ki so jim bili dostopni), pazili pa smo, da smo zajeli ljudi *različnih družbenih slojev*. Opravljenih je bilo 30 intervjujev, v obdelavi pa smo jih upoštevali 21. Rezultatov seveda ne gre posploševati, služijo naj le kot spodbuda in orientacija za podobne raziskave. Študentje so z izbranimi osebami izvedli *nestrukturirane in polstrukturirane* intervjuje na osnovi predloge, ki je vsebovala naslednje točke: (1) doživljanje krize, (2) gospodarski ukrepi v krizi, (3) socialni ukrepi in posledice, (4) predstave o prihodnosti, (5) ravnanje v primeru brezposelnosti, (6) socialnodemografski podatki. Večino oseb sta intervjuvala po dva študenta. Eden se je bolj osredotočil na pogovor, drugi pa je zapisoval. Zapisi intervjujev so bili precej različne kvalitete. Nekateri so bili preskopi, da bi jih lahko upoštevali pri obdelavi. Zapise intervjujev smo *obdelali kvalitativno*. Obdelavo smo razvili v dveh smereh: (1) Vsak zapis smo na osnovi celovitega vtisa ob primerjavi z drugimi klasificirali in tako sestavili *tipologijo* odgovorov na krizo. (O tipologiji govorimo zato, ker gre za svojske splette variabel in ne le za *klasifikacijo* glede na en sam kriterij). (2) Vsak zapis smo razčlenili (dobesedno razrezali) na sestavne dele, ki se nanašajo na posamezne vidike (variable) in sestavili več različnih *klasifikacij*.

POSKUSNA TIPOLOGIJA ODGOVOROV NA KRIZO

Zapise intervjujev smo na osnovi celovitega vtisa razporedili v nekaj razredov. Dimenzije te tipologije niso dane vnaprej in celo še niso naknadno pojasnjene, ampak so v veliki meri *intuitivne* oziroma *implicitne*. Razvidno pa je, da je v ospredju dimenzija rasti premoženja in standarda, stagnacije in upada, ki se prepleta z drugo dimenzijo, ki bi jo lahko imenovali dimenzija življenjskega sloga. Oglejmo si torej to tipologijo.

Tip A: RAST (PREMOŽENJSKA EKSPANZIJA)

Za ta tip je značilno prizadevanje po večanju premoženja, predvsem nepremičnin, dokler razmere dopuščajo, da bi si družina tako zagotovila čim ugodnejši položaj in čim širši maneverski prostor ob nadaljnjem poglobljanju krize ali da bi starši zagotovili otrokom ustrezne pogoje za samostojno življenje. Družine tega tipa že imajo precejšnje premoženje ter druge vire, ki lahko služijo oplajanju premoženja (delovna sila, znanje, zveze).

V okviru tega tipa lahko razlikujemo dva podtipa, ki bi ju lahko imenovali "umno gospodarjenje" in "garanje".

Podtip A a: UMNO GOSPODARJENJE

("Mi smo preveč ustvarjalna družina")

Pri tem podtipu temelji ekspanzija bolj na premišljenem kombiniranju virov, na znanju in obveščenosti, spretnosti, zvezah, družbenem vplivu, to je na pametni politiki in socialni spretnosti kot pa na fizičnem delu. To smo nekoliko eufemistično označili z izrazom "umno gospodarjenje". Primer:

Štiričlanska družina živi ločeno: mož s sinom na deželi na srednje veliki kmetiji, z veliko obdelovalne zemlje, in gozdom, žena s hčerko v mestu v družbenem stanovanju. Žena ni v zakon prinesla nobenega premoženja, mož je bil doma s kmetije in je bil po vojni funkcionar. Sin hodi v službo, prav tako žena, hčerka študira, mož je upokojen. Kmetijo so pred leti kupili, delno s prihranki delno z zasebnimi posojili, in na njej zgradili hišo in hlev. Gojijo živino, nameravajo dozidati hlev. Hrano v glavnem pridelajo sami, nekaj pridelkov odprodajo. Zaradi krize omejujejo nakup oblek, ne potujejo, manj hodijo na izlete. Ona varčuje devize, mož investira v gospodarstvo. Mislijo dokupiti obdelovalno zemljo, predvsem pa bi radi kupili parcelo v mestu, da bi sezidali hišo še za hčerko. Nameravajo odstopiti družbeno stanovanje (vrniti jim ga ni treba), delovna organizacija, ki je njegov la-

stnik, pa bi jim odobrila posojilo za gradnjo.

Podtip A b: GARANJE

("Zidamo novo hišo... Garati je treba")

Čeprav je tudi zgoraj opisana družina zelo aktivna (intervjuvanka pravi: "Mi smo preveč ustvarjalna družina") in vsi člani tudi s fizičnim delom prispevajo h gospodarstvu, le-to vendarle ne temelji v prvi vrsti na fizičnem garanju. Drugi podtip gospodarske ekspanzije pa temelji prav na garaškem delu vseh družinskih članov. Vsi, razen stare matere, ki doma gospodinji, in poleg tega prodaja na trgu, hodijo v službo, poleg tega pa delajo na domači kmetiji. "Saj se ne more preživljat brez službe." Imajo veliko kmetijo. Delajo novo hišo in kmalu bodo začeli delati tudi nov hlev za živino (gojijo prašiče, krave in bike).

Intervjuvanka govori predvsem o sebi, saj se na njenem položaju značilno odraža obremenjenost celotne družine. Mati sama gospodinji. Zjutraj vstane ob pol treh, pomolze krave, in opravi druga jutranja opravila, nato gre na vlak. V Ljubljani na trgu prodaja semena. "Včasih ko smo branjevke končale, smo šle na kosilo. Danes pa si ne moremo tega privoščiti. Tudi v trgovino smo šle, danes pa ne. Ne upamo si nič jesti. Od doma vzamem kos kruha in kozarec vina, pa je." Nato se vrne domov in skuha kosilo za vse. "Ta mlada dobi kosilo na mizo... Zvečer sem zmučena. Ne morem več. Tudi posoda mi ostane včasih za pomit, a jo pustim za zjutraj... Veste, kar fejst je treba delat, če češ, da imaš kaj, a vseeno nimaš nič, zato ker nas okrog prinašajo. Garati je treba. Veste, pridne roke so le pridne roke. Lepo mi je delat doma. Vsa srečna sem, da delam."

Tip B: STAGNACIJA

Za ta tip družin je značilno, da krize ne občutijo izrazito in da živijo podobno kot prej. Svojega premoženja sicer ne povečujejo, ne živijo bolj razkošno, nekaterim

stvarem, ki so si jih včasih privoščili, se morajo sicer odpovedati, vendar pa gre za bolj obrobne omejitve. V glavnem žive tako kot prej, čeprav vsak iz nekoliko različnih razlogov. Glede na to pa lahko razlikujemo tri podtipе.

Podtip B a: DOBRA OSNOVA

("Preživetje ni problem; želim si priti na star stil življenja")

Za ta tip je značilna sorazmerno dobra gmotna osnova, ki se ne širi, omogoča pa življenje brez izrazitega prikrajševanja, posebno ne pri temeljnih potrebah. Ta tip lepo označujejo naslednje besede intervjuvanca: "Imamo, kar imamo in na tem stagniramo." Ne ubada se z vprašanjem preživetja, ampak z vprašanjem, kako spet priti na prejšnjo raven, ki bi omogočila dotedanji življenjski stil.

Učitelj, žena zaposlena, dva otroka, lastniško stanovanje, vikend, avto, čoln. Dohodki po intervjuvančevi lastni sodbi niso slabi, so solidni. Ne privoščijo si več luksuznih reči kot so potovanja, daljši dopust, drag konjiček (filmanje). Ne vlagajo v nepremičnine (vikend), ne kupujejo večjih ali dražjih reči (naprav, športnih rekvizitov), kar vse so počeli prej. Pri hrani, obleki in podobnem se ne omejujejo. Potrebe po dodatnem zaslužku nimajo. Imajo toliko, da bodo starši lahko pomagali otrokoma, kajti "ne morem si predstavljati mladega človeka, da bi lahko dobil stanovanje." "Želim si, da bi prišel na isti nivo kot pred par leti; zaradi luksuza!"

Podtip B b: TRENUTNO ZATISJE

("Imava kar dobre dohodke, otrok pa še ne zahteva veliko")

S to prisposodbo naj označimo tiste družine, ki, podobno kot gornja, živijo v relativnem blagostanju delno zaradi dobrega zaledja (pomoč staršev in dobri dohodki) delno zaradi trenutno ugodnega razmerja med dohodki in stroški, kažejo pa se že prihodnje obremenitve, zaradi katerih bo

potrebno odrekhanje (rešitev stanovanjskega vprašanja).

Zakonca z visoko izobrazbo, oba zaposlena, triletna hčerka; enosobno družbeno stanovanje, dva avtomobila. "Krise bistveno ne čutimo. Oba imava kar velike dohodke, pa tudi otrok je majhen in ne zahteva preveč." Varčujejo za večje stanovanje, občasno jim pomagajo tudi starši, predvsem pri večjih nakupih. "Včasih sva šla večkrat ven jest, zdaj se to zgodi bolj poredko. Južno sadje kupujem zdaj samo še za hčerko. ... V tujino na potovanje ne hodiva, saj je hčerka premajhna. Še vedno kupujeva vse revije in časopise, v kino hodiva manj, saj imava doma videorekorder. Tudi gledališču se ne odrečeva."

Podtip B c: SKROMNOST

("Nikoli nismo živeli potratno")

K temu tipu sodijo tiste družine, ki v svojem življenju ne občutijo bistvenih sprememb zaradi krize, ker imajo sorazmerno visoke dohodke, s katerimi ustrezno gospodarijo, in ki so vedno živele skromno, brez potrate in luksuza. Nimajo kakšnega posebnega gmotnega zaledja, tako da bi na primer brezposelnost enega od staršev resno ogrozila dosežani življenjski slog in načrte.

Zakonca z višjo oziroma visoko izobrazbo, hčerki študirata, nimata štipendije. Stanujejo v družbenem stanovanju, imajo star avto, ki ga malo uporabljajo; varčujejo devize za novega. Nimajo nepremičnin. Ne delajo honorarno. "Križa se trenutno še ne pozna. ... Plača zadostuje, luksuza si nismo nikoli privoščili. ... Revijam se ne odpovedujemo, tudi knjige še vedno naročam. Morda se pozna pri oblekah. Več jemljemo na kredit, kot smo včasih. Kupujemo marke za avto. Tudi počitnice si privoščimo: pozimi v sindikalnem domu, poleti kampiramo. ... Ne, nikoli nismo živeli preveč potratno in tudi sedaj ne."

Tip C: UPAD: BOJ ZA PREŽIVETJE

Značilnost tega tipa, ki ga sestavlja več podtipov, je, da krizo občuti in da opazimo pri teh družinah ukrepe in vedenja, ki jih lahko imenujemo boj za preživetje v ožjem pomenu besede.

Podtip C a: ZAPRTA VRATA

("Službo sem dobila za določen čas, za stanovanje ni perspektive")

V tej kategoriji so mlade družine v začasnem ali nepriemernem stanovanju, z začasno in negotovo zaposlitvijo, brez pomoči staršev ali podobnega "zaledja". Zanje lahko rečemo, da so pred zaprtimi vrati v prihodnost.

Mlada zakonca s poklicno in višjo šolo, trenutno oba zaposlena, en otrok. Podnajemnika. Imata avto. V stanovanju lahko ostaneta le še pol leta, kaj bosta potem, ne veta. Če ga ne bosta mogla kupiti, se bosta morala izseliti. Ona ima službo le še do konca porodniškega dopusta. Mož dela še popoldne, "tako da lažje živimo. ... O drugem otroku ne premišljujeva zaradi finančnih težav."

Podtip C b: GARANJE ZA PREŽIVETJE

("Vsak dinar moramo pravilno obrniti, saj drugače ne bi šlo dolgo")

Nekatere družine se lahko prežive le s skrajnimi napori in odrekanjem vseh družinskih članov. Pri nekaterih to odrekanje še ni zajelo bistvenih razvojnih potreb (npr. hčerki se še ni treba odpovedati študiju), pri drugih pa tudi že te.

Delavsko-kmečka družina s tremi nepreskrbljenimi otroki, (eno dekle študira brez štipendije) in starim očetom. Kmečka hiša, nekaj obdelovalne zemlje, avto. Oče je v službi. Poleg tega dela še za postranski zaslužek in na zemlji. Intervjuvanka (študentka) prinese vso hrano od doma. Občasno dela prek študentskega servisa. "Do sedaj sem morda dvakrat kupila kruh, drugače pa si tudi to

prinesem za cel teden." ... "Marsikaj smo morali omejiti. Naučili smo se bolj varčevati, predvsem pri obleki, časopisih... Pri hrani ne varčujemo. ... V naši družini moramo obrniti vsak dinar pravilno, saj drugače ne bi šlo dolgo daleč. ... V veliko pomoč so nam pridelki."

Podtip C c: OMEJEVANJE IN KOMBINIRANJE

("Za živet je denar, za kaj več ne")

Sem sodijo družine, ki uporabljajo značilne načine boja za preživetje: omejevanje, pridobivanje dohodka iz dodatnih virov, tvegana in tudi nezakonita dejanja.

Hišnik na osnovni šoli, žena zaposlena, dva otroka. Prejema "doklade" za otroka. V šoli ima zastoj kosilo. Popoldne "fuša". Denarja nima dovolj, da bi mogel varčevati s kupovanjem deviz. "Mi sploh ne znese menjavat v marke". Kar se da, kupi na brez-obrestno posojilo. Ne gresta na bolniško, kadar sta otroka bolna. Družina se omejuje pri hrani. "Najbolj se pozna pri hrani." ... Ne igram loto, komaj preživim mesec." Nasilno se je vselil v družbeno stanovanje.

Podtip C č: OMEJEVANJE VITALNIH POTREB

("Če bi imela otroka, ne vem, kako bi ga vzdrževala")

Pri vseh dosedanjih tipih ljudje iščejo dodatne vire dohodkov, za ta tip pa je značilno pasivno samomejevanje in odpovedovanje brez aktivnega prizadevanja za višji dohodek. Čeprav je tako stališče lahko psihološko motivirano (stvar značaja), je vendarle treba poudariti, da ga pogojujejo predvsem objektivne nemožnosti. "Iz nič ni nič" bi lahko rekli.

Prodajalka, samska, enosobno družbeno stanovanje, nima avta, nobenega premoženja. "Vsak mesec dam na stran za stanarino, vodo, elektriko, televizor. Ostanek razporedim za hrano. Kupujem cenejšo hrano. Kadar nameravam kupiti obleko, pazim, da za hrano ne porabim veliko denarja. ...

Krizo zelo občutim. O potovanjih le sanjam, knjig že dolgo več ne kupujem, o lastnem stanovanju pa ne razmišljam. Poročiti se ne mislim, ker to nima smisla. Če bi imela otroka, ne vem, kako bi ga vzdrževala. Če bi ostala brez zaposlitve, bi se morala znajti, a ne vem, kako. O tem ne razmišljam. O naložbah za prihodnost ne razmišljam, ker mi zmanjkuje iz meseca v mesec. Da bi dinarje menjala v devize, je le moja želja, ki pa je neuresničljiva. Od plače mi ostane iz meseca v mesec manj in ne vem, kako bom čez par mesecev plačala stanovanje."

Tip Č: PODALJŠANA ODVISNOST IN PARAZITSTVO

("Mislim, da bom imela isti standard kot do zdaj, če mi bodo starši pomagali")

To je "naslonitveni tip", kamor sodijo predvsem mladi, ki sicer imajo nekatere pogoje za samostojno življenje (svoj poklic, zaposlitev), ki pa vseeno ostajajo pri starših, leti pa jim tudi bolj ali manj pomagajo. Tudi tu gre za kombinacijo zunanjih okoliščin, predvsem pomanjkanja stanovanj, in psihološko pogojene lagodnosti, pasivnosti in nezrelosti. Povsem čistega primera ne moremo navesti, nekaj elementov take ureditve pa zasledimo v naslednjih primerih.

Strugar, samski, zaposlen, avto; Živi pri starših. Namerava se poročiti in se preseliti k dekletovim staršem, ob tem pa bo skušal priti do lastnega stanovanja. Ker je bolehen, ne dela po službi; je tudi veliko v bolnišnici. Fantazira o lastni kmetiji.

Mizar, samski, zaposlen, avto; Živi pri materi, ki je tudi zaposlena. Mami ne daje nič denarja. Ko dobi plačo, da v omaro. Oba jemljeta ven. Ko zmanjka, da mama noter. "Fuša", da bi šel lahko na morje. Čaka, da bo šla mama v pokoj, da se bo preselila na vikend. Če bi začelo iti na bolje, bi si kupil stanovanje, se osamosvojil. Njegova deviza je: "Živi iz dneva v dan in lepo ti bo."

Delovna terapevtka, samska, nezaposlena. Živi tako kot brat pri starših, delavcih. Čaka na zaposlitev. Po lastni

izjavi je zelo odvisna od staršev. Družini ne gre slabo. Starša in brat so zaposleni. Imajo stanovanje v bloku, dober avto, garažo, vrt. "Mislim, da se ni kaj dosti spremenilo, celo nasprotno, zdi se mi, da celo bolje živimo kot smo prej. ... Smo delavska družina z urejenimi razmerami. V pravem času smo si zagotovili materialne dobrine. Kulturno življenje živim sedaj še bolj kot prej. ... Mislim, da bom imela isti standard kot do sedaj, če mi bodo starši pomagali." Fantazira, da bo imela tri otroke, a na koncu doda: "Trenutno si svojega življenja ne predstavljam; nimam še čisto razčiščenih pojmov za prihodnost."

KLASIFIKACIJA ODGOVOROV NA POSAMEZNA VPRAŠANJA

Ko so ljudje odgovarjali na vprašanje, kako doživljajo krizo, so v splošnem navajali različne omejitve, v katere jih je prisilila kriza, tako da v tem prikazu ne navajamo posebej odgovorov o doživljanju, ampak le o ukrepih in ravnanju. Vendar pa je treba omeniti, da so na vprašanje, kako občutijo krizo, odgovarjali od "krize ne občutim" do "krizo zelo močno občutim".

GOSPODARSKI IN SOCIALNI UKREPI

Gospodarske ukrepe oziroma odgovore družin na krizni položaj smo razporedili na štiri večje kategorije z več podkategorijami. Štiri velike kategorije so: omejevanje in varčevanje, iskanje dodatnih virov dohodka in samooskrba, premišljeno gospodarjenje in drugo (sprememba navad).

Omejevanje in varčevanje

Odgovore te vrste smo razporedili od omejevanja razkošja in večjih nakupov ali vlaganj preko omejevanja pri vsakdanjih priboljških ali manj pomembnih potrebah do omejevanja bistvenih življenjskih potreb. Kaže, da je to tudi značilno časovno zaporedje omejevanja: ljudje najprej omejijo stroške za luksuz, se odpovedo večjim nakupom in vlaganjem, kot je

gradnja hiše, nakup avtomobila, nato pa začno krčiti drobne vsakdanje pribojške, se omejevati pri kulturnih in prostoračasnih potrebah, nato pa pri hrani, in vitalnih razvojnih potrebah (študirati, imeti otroka).

Omejevanje večjih vlaganj in nakupov

- "Včasih smo investirali v vikend, čoln, luksuzne stvari... Včasih ni bil problem kupit avto, zdaj je treba ful šparat."

- "Z mozem sva se odločila, da končava z renoviranjem hiše, ker vse skupaj prinese preveč stroškov. Zdaj obnovimo kakšno malenkost od časa do časa."

- "Zidanca je podrtija, ki je ne uspemo obnoviti."

- "Ne moreš več opremljati stanovanja."

- "V Italijo hodimo samo še po čevlje."

- "Že pet let imamo en avto. Včasih smo ga menjavali vsaki dve leti."

Omejevanje potovanj, dopustov, konjičkov

- "Razna potovanja, dopusti so malo skrajšani."

- "Včasih sva veliko potovala sama z mozem."

- "Ne potujemo, manj hodimo na izlete."

- "Prej sem posnel pet filmov, zdaj le še pol."

- "Včasih sva šla večkrat ven jest, zdaj se to zgodi bolj poredko."

- "Dopust bom prvič preživel popolnoma delovno."

- "Na dopust ne hodim že tri leta, j..."

- "Vprašljivo je, ali bomo šli letos na morje, kar smo si seveda prej vsako leto privoščili."

- "O potovanjih le sanjam..."

- "Mama gre delat z avtobusom, oče, ki ima bližje, pa peš."

Omejevanje pri vsakdanjih manj nuinih potrebah in pribojških

- "Človek si precej stvari ne more več privoščiti, na primer olive."

- "Južno sadje kupujem zdaj samo še za hčerko."
- "Oče ni nikoli varčeval. Govoril je: 'Če imamo za hrano, bomo imeli tudi za drugo.' Vendar doma ni več toliko majoneze kot včasih."
- "Ko gledam v trgovini v voziček, napravim majhno selekcijo."
- "Manj hodim na pijačo."
- "Ne hodim več tako pogosto k frizerju. Pred leti sem si frizerja lahko privoščila dvakrat na teden, zdaj le enkrat na dva meseca."

Omejevanje pri nakupu oblek

- "Oblek se manj kupuje. Ne hodimo več v Italijo."
- "Pri obleki varčujemo, ker se ne oblačiva po modi."
- "Naučili smo se bolj varčevati, predvsem pri obleki, časopisih in drugih stvareh, brez katerih se da tudi živeti."
- "Na delo se vozim z avtobusom, kar mi prej še na pamet ni prišlo. Kadim cenejše cigarete."

Omejevanje pri kulturnih potrebah

- "Knjig že dolgo ne kupujem več."
- "Kakšnega s knjigami tudi že odpodim. Pri knjigah bolj pogledam, kaj kupim."
- "Časopisov ne naročamo več."

Omejevanje pri vitalnih potrebah

- "Včasih ko smo branjeveke končale, smo šle na kosilo. Danes pa si ne moremo tega privoščiti. Tudi v trgovino smo šle, danes pa ne. Ne upamo si nič jesti. Od doma vzamem kos kruha in kozarec vina, pa je."
- "Varčujemo tudi pri hrani."
- "Nikoli si nismo nič privoščili, ne pri obleki in tudi ne pri hrani. Zmeraj smo jedli repo in zelje in to jemo še danes. Meso si privoščimo ob nedeljah, pozimi še to redkokdaj, kajti hranimo ga za poletje, ko je več dela na njivi."

- "Kupujem cenejšo hrano. Kadar nameravam kupiti obleko, pazim, da za hrano ne porabim veliko denarja."

- "Ne gremo na bolniško, ni žena ni ja, tudi če so otroci bolani, že kako naredimo."

Iskanje dodatnih virov dohodka in samooskrba

- "Popoldan fušam pri privatnikih."

- "Vrt mam, poleti je vrt, pozimi pa ni nič. V šoli dobimo kosilo."

- "Za živeti je denar; da bi pa delal cele dneve, to pa ne. Čim manj denarja imam, boljše je. Vse zapravim."

- "Saj z možem rada vrtičkariva in veliko prihraniva pri zelenjavi. Zelo drage pa so razne usluge."

- "Orng se plača na fušu, zadnje cajte ni, komaj najdeš. Jaz delam elektriko, dobim včasih, imam dva milijona na uru. Samo se ne dobi."

- "Kupila sem tudi stroj za pletenje, ki ga uporabljam le za lastne potrebe in za družine otrok. S tem, ko pletem, prihranim nekaj denarja tudi otrokom, ki imajo zelo nizke osebne dohodke." (Upokojenka)

- "Ker pa nimam možnosti za pridobitev stanovanja s strani delovne organizacije, sva se bila oba prisiljena zaposliti še honorarno, ob koncu tedna. Tako že skoraj pol leta nimava prostih sobot in nedelj. Ves privarčevani denar vlagava v nakup deviz ali materiala."

- "Šparava marke, ki jih zaslužim pri fušu. Mama ima prijateljico, ki ji rihta meso, nekaj dobijo od sorodnikov."

- "Ne hodim več k frizerju: zamenjala ga je moja žena."

- "Za ta malo dobim dosti od kolegičinih otrok, kdaj kupim tudi kaj na boljšem trgu ali pa sešijem sama."

- "Vedno več mi sešije mama doma."

Premišljeno gospodarjenje

- "Dve leti skoraj na kredit vzamemo. Brez obresti, brez učešča za otroke in za ženo za oblečt."

- "Zdaj več kreditov, zdaj sploh, drugače sploh ne moreš

čez, ampak je taka plača, da ne moreš toliko kupit, ker ti ne morejo toliko trgat."

- "Predvsem kupujemo poceni stvari. Torej gledamo na vsoto. Zato sem se naučila varčevati in shraniti vsak dinar."

- "Varčujemo tako kot v glavnem vsi. Nekaj imamo deviz, drugače pa kupimo kakšno stvar takoj, ko imamo denar, saj so cene iz dneva v dan višje, vrednost denarja pa pada."

- "Denarja ne varčujem, ker ga ne morem. Vse zapravim sproti, ker drugače ne gre. Večkrat si tudi kje kak dinar izposodim."

- "Vodim vsakodnevno evidenco o opravljenih nakupih."

- "Mož vodi knjigovodstvo od prvega dne poroke."

- "Razprodaje redno obiskujemo, oziroma največ kupujemo na razprodajah."

- "Za vsak malo večji nakup se posvetujemo vsi skupaj. Prej se mi zdi, da smo kupovali veliko, ne da bi se pogovorili, ali je to res potrebno."

Drugo (sprememba navad in prestopki)

- "Začela sem drugače kuhati: z EMC posodo. Otrokom ne kuham več po njihovih željah. Kupujem na 3 čeke, ogledam si razprodaje."

- "V službi se krade, da se potem uporabi na fušu."

- "Ja sam u občinsko stanovanje, tako smo ušli, zdaj smo na sodišču. Če letim ven, potem privat, 1000 DM na leto."

Socialne spremembe v družini in medosebnih odnosih

Konkretni odgovori na to vprašanje so bili bolj redki. Kaže, da ljudje niso pozorni na ta vidik, ali pa da ne znajo prav opisati teh sprememb. Nekaj o socialnih posledicah pa se da sklepati tudi iz izjav o gospodarjenju in vzajemni pomoči, ki smo jih navedli zgoraj. Navajamo dva taka odgovora, ki kažeta, da tega vidika vendarle ne gre zanemariti.

- "Današnja situacija, kriza in vse ostalo, kar sodi

zraven vpliva vsekakor tudi na posameznike. Občutim, da sem bolj napeta in tudi ostali v naši družini. Oče je že tako bolj tečne narave, vse te stiske pa vse to še bolj poglobljajo. Tako nastajajo vsekakor tudi spremembe v kohezivnosti družine. Vendar se kar obvladamo. Ne vem, smo ohranili, mislim, da kar iste vezi med člani."

- "Razlika je velika. Več je sovraštva, nevoščljivosti, boja za nadvlado. Boj za materialne dobrine oddaljuje ljudi med seboj. Na zunaj zgleda, kot da krizo mirno prenašajo. Jezijo se, kritizirajo bolj med sabo ne pa toliko javno."

Skrb za otroke

Vprašanci, ki imajo otroke, so poudarili, da bi radi otroke obvarovali pred občutenjem in posledicami krize in da bi jim radi zagotovili osnovne predpogoje za samostojno življenje, predvsem stanovanje. Navajamo nekaj tovrstnih izjav.

- "Za otroke bo težko. Toliko imam rezerv za otroke, da jim bom lahko pomagal. Ne morem si predstavljat mladega človeka, da bi lahko dobil stanovanje."

- "Upam, da bom otrokom lahko kaj priskrbel. ... Hišo (taščino) se da zamenjat za dve manjši enoti. Mogoče bo pa hčerka našla koga, ki bo imel stanovanje."

- "Smilijo se mi vnučki, zase se ne sekiram."

- "Hčerki sta že polnoletni in imata že skoraj preskrbljeno stanovanje. Imata fanta in onadva imata stanovanji."

- "Sebi odrekam, hčeri pa privoščim, kolikor je v moji moči."

- "Nočem, da bi otroci občutili krizo."

- "Na počitnice gremo seveda zaradi otrok, ker želim, da vso to krizo čim manj občutijo. Mogoče že drugo leto ne bomo zmogli."

PRIHODNOST

Skoraj vsi vprašani so povedali, kako gledajo na prihodnost (upoštevali smo tudi nekatere intervjuje, ki smo jih

pri prejšnji obdelavi zaradi nepopolnosti izločili). Zelo grobo lahko razdelimo te izraze od bolj pesimističnih do bolj optimističnih (v glavnem na osnovi samoopredelitve vprašancev), pri tem pa je tudi nekaj nevtralnih. Očitno je tudi, da so nekateri mislili bolj na svojo prihodnost in prihodnost svoje družine, drugi pa bolj na prihodnost naroda in države. Razdelili bi jih lahko tudi na tiste, ki o tem več razmišljajo in tiste, ki razmišljajo manj ali nič, ali pa se razmišljanju o tem izogibajo, ker "jih spravi v slabo voljo". Opazimo tudi, da razmišljajo nekateri bolj prizadeto, drugi povsem ravnodušno. Zdi se tudi, da so tisti, ki o zadevi ne razmišljajo, optimisti; tisti, ki razmišljajo, pa pesimisti. "They think too much", bi rekli prosto po Shakespearu. Izjave so seveda precej protislovne in se v njih lepo vidi psihološki obrambni mehanizem zanikanja preteče nevarnosti. Zato na te izjave ne gre gledati preveč moralistično, čeprav gredo morda bolj politično mislečemu človeku lasje pokonci. Hkrati nam te izjave odkrivajo, da so tudi "optimisti" skriti "pesimisti", ki se gredo skrivalnice sami s seboj, da lažje preživijo. To pa je tudi za nas nov razlog za - pesimizem. (Navajamo izbor izjav).

Pesimisti

- "Zame je prihodnost ena ogromna temna luknja. Bojim se prihodnosti. Veliko razmišljam o njej. ... Na kratko povedano, bojim se za vsak dan naprej. In ko pomislim na vojsko, nesreče. Kaj naj rečem. Ob vsem tem me strese mraz. Groza me je."

- "Ne razmišljam dosti. Prihodnosti pravzaprav ne vidim. Imam tudi malo časa za razmišljanje, saj je tempo življenja prehitro. Če začnem razmišljati, postanem slabe volje, saj človek kamorkoli pride, sliši samo slabe stvari. Politični in gospodarski položaj je slab, skratka pozitivne prihodnosti ne vidim."

- "Prihodnost družine? Težko si jo predstavljam. Če o tem preveč razmišljam, postanem slabe volje, saj pomislim na vse

to od časa do časa. Nastradali bodo tisti, ki so seveda najmanj krivi."

- "Ničesar se ne veselim. Ko pogledam v prihodnost, ne vidim nobenih velikih dogodkov, ki bi jih z veseljem pričakovala. Veselila se bom lahko samo majhnih trenutkov."

- "Vojna bo. No, mislim, da se zavedamo posledic, zato upam, da bo zmagal razum. V Jugoslaviji bo prišlo do globalnih sprememb. Sicer pa se za politiko ne zanimam."

- "Seveda se bojim za prihodnost. Bojim se vojne. Če bo mir, se bo dalo živeti, čeprav ob krompirju in korenčku."

- "Najbolj se bojim, da ne bom imela stanovanja. Zdi se mi, da nimam nobene možnosti, da bi ga dobila. Ostalo se bo že nekako uredilo. Na splošno pa se bojim prihodnosti naše države. Ali centralizem ali demokracija."

- "Malo razmišljam o tem. Kar bo pa bo. Zdaj se ne ukvarjam s tem. Glede prihodnosti naše družbe sem pesimist. Vse bo še slabše. Zamenjat bi se moral sistem."

- "Bojim se ekološke katastrofe."

- "Seveda se bojim, saj mi od plače ostane iz meseca v mesec manj in bojim se, da se bo to še stopnjevalo. Ne vem, kako bom čez par mesecev plačala stanovanje."

- "Strah nas je prihodnosti vseh - ker ne vemo, kaj bo. Za preživet pa bo. Bolj se bojim politične nesigurnosti, kot zgolj za preživetje, kajti osnovno imamo."

Nevtralni

- "Moje življenje bo potekalo tako kot do sedaj, brez drastičnih sprememb. Nekako mirno valovanje, prilagajanje brez velikih vplivov od zunaj. Edino, kar bi lahko zelo vplivalo na moje življenje, je država (posredno ali neposredno)... vojna ... Umrta od lakote sigurno ne bom, razen v primeru gladovne stavke."

- "Če bi bil drugačen sistem, drugačna politika, bi bilo tudi vse drugače. Jaz se v bistvu ne bojim ničesar, vem, da ne bo vojne; skrbi me za dekleta, otroke, kako bo s službo, to edino me skrbi. Glede družine pa ne."

- "Tudi mislim, da kakšnih bistvenih premikov v ekonomiji ne bo. Ne bo slabše, vedno se bo tako flikal, jasno, standard bo padel, ampak ko bo prišlo na ivico, bo spet kakšna injekcija, pa bo."

- "Mislim, da bomo preživel. Ni še potrebe po dodatnem zaslužku, želja pa je, da pridem na isti nivo kot pred par leti; zaradi luksuza."

- "Ni me strah, kako bom preživela, ker imamo kmetijo. Bojim se zaostritve političnega položaja."

- "V prihodnost še ne investiramo. Mislim, da bom otrokom lahko priskrbel stanovanje."

Optimisti

- "Verjamem, da bo v družbi med ljudmi zmagala volja do življenja. Sigurno bo še nekaj časa težko, vsem nam je in bo še težje, toda verjamem, da si bom tudi jaz lahko enkrat privoščil potovanje v Grčijo ali kam drugam. Ni prav, da so takšne razlike v standardu ljudi. ... Tudi revnejši naj bi bogatejši postali."

- "Ne vidim brezizhodnosti, ker mi gre dobro; imam upanje. Trenutno si svojega življenja ne predstavljam, nimam še čisto razčiščenih pojmov za prihodnost."

- "Živim z optimizmom. Nekoč bo prav gotovo bolje. Več si o prihodnosti ne bi upala reči."

- "Zaenkrat me še ne skrbi. Čakam, da bo šla mama v penzijo in da se bo preselila na vikend. Ne razmišljam, kako bo naprej. 'Živi iz dneva v dan in lepo ti bo.' Brez veze, da bi se že zdaj sekiral za prihodnost."

- "Ne razmišljam o prihodnosti. Če bi o tem razmišljal, bi mi bilo hudo zaradi otrok. Jaz sem optimist in mislim, da bo šlo še dobro."

- "Glede prihodnosti sem optimist. Upam, da bo Marković kaj zrihtal. Pomanjkanja denarja se ne bojim, Srbov pa toliko, kolikor ne znam biti tiho. A bojim se, da bi zato morali pokasirati tudi moji otroci."

- "Seveda sem optimist, toda ne bi rad, da bi prišlo do

kakšne vojne, ker človek potem ne more živeti, kot bi želel. Jezi me, da ljudje tako nasedajo politiki in zraven nič ne delajo."

- "Upam, da bo bolje. Veliko slabše je bilo po vojni, ko smo dobili le na karte. Če bo zdravje, bomo preživel. Bojim se le vojne. Mislim, da če bo mir in zdravje, bo že nekako šlo. Menim, da kdor tarna, je lenuh. Ker če si zdrav, se lahko lotiš dela in ne bo ti treba tarnati."

PROGRAM ZA BREZPOSELNOST

Vprašanju o prihodnosti smo dodali bolj določno vprašanje o tem, kaj bi kdo storil, če bi izgubil službo. Odgovori so prav presenetljivi. Veliko jih je, ki na to možnost še niso pomislili, če pa so že pomislili, tedaj je ne jemljejo resno. Tisti pa, ki jo dopuščajo kot verjetno možnost, se zaradi morebitne brezposlenosti ne sekirajo. Pravi, da bi že nekako preživel. Le eden od vprašanih je že bil brez dela in pravi, da se tako ne da živeti;

- "Ja sam bio skoro nezaposlen dva i po meseca, delal privat. Ne bi zneslo ostat brez službe, z eno plačo (ženino) ne bi mogel preživeti."

Ostale smo razporedili na tri skupine: na tiste, ki so zaskrbljeni za zaposlitev in dojemajo nezaposlenost kot realno možnost v bližnji prihodnosti; na tiste, ki so pomislili na možnost, da bi bili brezposelni in se jim zdi to težak položaj, težko obvladljiva življenjska obremenitev; na tiste, ki so pomislili na možnost, da bi bili brezposelni, a se jim zdi, da je to obvladljiva situacija; na tiste, ki na to še niso pomislili in se jim to zdi malo verjetno ali nemogoče.

Zaskrbljeni za zaposlitev

- "Službo sicer imam, vendar samo do konca porodniškega dopusta. Zaenkrat še ne vem, kje naj bi dobila drugo službo. Porodniški dopust mi poteče čez sedem mescev."

- "Sprušujem se samo to, koliko let bom morala čakati, da

bom lahko začela opravljati svoj poklic. Tudi tega me je strah. Mislim, da bom lahko vesela, če bom dobila zaposlitev v tovarni za navadnega delavca. Sem šele v prvem letniku, kaj bo čez štiri pet let, ko bom končala študij, pa ne vem."

Razmišljajo o tej možnosti kot o težko obvladljivi situaciji

- "Mislim, da bi šla zdaj zelo težko na slabše. Ne zdi se mi ponižujoče, vendar v sebi čutim, da bi šla zelo težko na slabše (da bi bila medicinska sestra sedaj, ko sem naredila delovno terapijo); mi mestni ljudje, ki smo navajeni samo 'kruha in meda'."

Razmišljajo o tej možnosti kot o obvladljivi situaciji

- "Privat ne bi mogla iti, ker nič ne znam. Če bi zgubila službo, bi že kaj počela, se ne bojim. Pazila bi otroke, pospravljala. Preživela bi. Kar dosti bi morala spremeniti."

- "Z možem bi delala zobotrebce in živelale ob zelju."

- "Tudi do tega so me pripravili, ja, tudi o tem razmišljam. Zdaj tudi ob delu študiram višjo šolo. Mislim pa, da če dobro delaš, delo težko izgubiš. Pripravljena pa sem prijeti za kakršnokoli delo."

- "Delo dobit me ne skrbi, jaz bom šel delat karkoli, kar mi bodo dali, če zgubim službo. Neki bom že delal, vraga. Tisti, ki bo kvaliteten, bo tudi delo dobil. To bi bilo pravilno. Naj dela tisti, ki je kvaliteten."

- "O, še za vsakega se je kaj našlo, pa bo tudi zame kaj. Upam."

- "Če bi ostala brez zaposlitve, bi se morala znajti, toda ne vem, kako. O tem ne razmišljam, vendar imam vtis, da kdor hoče delat, da dobi delo."

Ne razmišljajo

- "Ne, to pa nisem še nikoli premišljevala. Ne, ne vem, kaj bi bilo. Morali bi se preseliti v manjše stanovanje, hčerki bi morali prenehati s študijem."

- "O tem pa res še nisem nikoli razmišljala. Zdi se mi,

da bi bilo finančno bolj slabo. Predvsem, ker imava majhnega otroka in nimava rešenega stanovanjskega vprašanja. Bi šlo, toda odpovedati bi se morala marsičemu. Za enkrat ne kaže na to, da bi ostala brez službe. (Če bi oba izgubila službo?) Ja, za to pa je še manj možnosti.

- "O tem res ne razmišljam, ker se mi zdi nemogoče. Na vsak način bom nekaj delala."

- "To, da ne bi dobil službe, se mi zdi nemogoče."

SKRAJNA MOŽNOST

Kaj bi storili, če bi se razmere še bolj zaostrole; če bi se gospodarski položaj še poslabšal, za vas osebno ali za vašo družino? Tako smo vprašali in odgovore bi lahko razvrstili v dve skupini: eni bi pač poprijeli za vsako delo (nekaj teh odgovorov smo že navedli v prejšnjem odstavku ob odgovorih o možni brezposlenosti), drugi pa - tisti, ki imajo to možnost - bi se vrnili k zemlji, na kmetijo staršev, starih staršev, nekateri na svoje lastno posestvo.

Kakršnokoli delo

- "Če pa zgubim službo, potem bo težje, ne vem, če bi delal sploh še kaj, mogoče honorarno, vrtove bi štilhal, pa liter vina pod pajsko."

- "Poprijel bi za vsako delo, ni me sram nobenega dela."

- "Ja se bom znajdu. Hrana je u šoli."

Kmetijstvo

- "Če bi zgubila službo, bi šla živet na kmetijo. Za golo preživetje bi že bilo."

- "Potem bi šel doma, bi imel za kruh, zemlja je, stanovanje zastonj."

- "Tolažim se s tem, da ima babica zemljo; to mi daje občutek varnosti."

- (Se smeje): "Morda bi šla živet k najinim ali moževim staršem. Najini starši imajo hišo in tudi nekaj zemlje. Moj oče pa se poleti ukvarja tudi s turizmom, saj živi ob

morju."

- "Če se bo vse poslabšalo, bi se morali preseliti na deželo."

RAZPRAVA

1) Tipologija odgovorov na krizo. Izdelana tipologija ni sama sebi namen, ampak vodi od vprašanja, kako ravnaajo ljudje v družbeni krizi, do vprašanja, zakaj tako ravnaajo in kakšna je globlja logika njihovega ravnanja. Kako torej pojasniti te tipe odgovorov? Najprej pa: kaj pravzaprav je treba pojasniti? Osnovna dimenzija te tipologije je dimenzija *ekspanzija - stagnacija - upad*. Na to dimenzijo gledamo kot na odvisno variabla, iščemo pa neodvisne variable, s katerimi bi lahko pojasnili variacije na odvisni. Pojasniti moramo torej, zakaj se nekatere družine v kriznih časih vržejo v ekspanzijo, druge "prezimujejo" in tretje skrajno omejijo zadovoljevanje svojih potreb, tako da so ogrožene že njihove osnovne potrebe preživetja. V tem sestavku bomo to analizo le nakazali in zato navedli le najpomembnejše variable. Te so:

- *Gmotni in človeški potenciali*. Ti se izražajo predvsem v *dotedanjem družbenoekonomskem statusu*. Mislimo na družbeno ekonomski status pred začetkom krize, predvsem na naslednje njegove dimenzije: dotedanje premoženje in dohodki; izobrazba, znanje, veščine; družbeni položaj (poklic, funkcija); ali krajše *kapital*, s katerim razpolaga gospodinjstvo oziroma *možnosti*, ki jih ima. Očitno se naši tipi razlikujejo po tej prvi dimenziji, saj segajo od družin, pri katerih se kombinirajo veliko premoženje, visoka izobrazba in spretnost ter visok družbeni položaj do družin oz. posameznikov, pri katerih se kombinirajo neugodna nasprotja prej omenjenih značilnosti. Lahko torej postavimo prvo domnevo: čim višji je izhodiščni družbenoekonomski status, kar vključuje večje možnosti in prepostavke razvoja, tem verjetneje bo družina na krizne razmere odgovorila z ekspanzijo, to je s širjenjem materialnih in nematerialnih

pogojev svojega obstoja in razvoja.

- *Življenjski slog in vrednotni sistem.* Čeprav je v našem gradivu ta vidik le malokrat izrecno omenjen, je pa vendarle poudarjen in pomemben. Nekateri so odgovorili, da ne čutijo krize, ker so vedno živelj skromno. (Primer pri podtipu B c) Tak življenjski slog ni le posledica in izraz manjših možnosti, ampak tudi vrednot družine. V konkretnem primeru to pomeni, da starša z visoko izobrazbo in dobrimi dohodki "investirata" v izobrazbo otrok (hčerki obe študirata); družina se odpoveduje luksuznemu trošenju ali vlaganju v premoženje. Gmotni položaj in vrednotni sistem sicer vplivata drug na drugega, vendar ju je dobro razlikovati. Ne vemo, kakšna konkretna dejanja se skrivajo za besedo "skromno". Opazimo pa protislovje med nedvomno visokim statusom in dohodki, ki so gotovo povsem primerljivi gotovinskim dohodkom družine iz prve kategorije, in resnično skromnim premoženjem. Kje je razlika? Ni je tako težko odkriti: študirajo dve hčerki, hranijo marke za nov avto, se ne odpovedujejo ne kulturi ne počitnicam. Beseda "skromnost" torej pomeni, da ne zapravljajo denarja nepremišljeno, da pa zadovoljujejo vso pahljačo potreb, uravnoteženo brez ekscesivnih zahtev. Ob tem pa imajo vedno rezervo prihrankov. - Tip A a in tip B c pa se razlikujeta predvsem po tem, da prvi kot družina proizvaja (kmetija), drugi pa le troši, čeprav je del te potrošnje dolgoročna naložba v znanje, del pa ima značaj potrošnje za osebno rast in razvoj (kulturna potrošnja). Tako bi bilo morda treba pri drugem poskusu tipologije upoštevati dimenzijo proizvodnje-potrošnje kot osnovno. Usmeritev v eno ali drugo pa je po naši domnevi bolj stvar vrednotne opredelitve kot posledica objektivnih okoliščin. Podeželsko-mestna družina iz prvega primera bi lahko žvela mestno potrošniško. Mestna družina iz primera B c bi si morda lahko kupila zemljo in jo obdelovala. Da ne ena ne druga družina tega ni storila, je njihova odločitev. Da gre za odločitev torej za vrednotni izbor, je posebno lepo razvidno iz prvega intervjuja, ko je

družina prešla iz enega sloga v drugega. Lahko postavimo domnevo: gospodarska ekspanzija družine je bolj verjetna pri tistih družinah, ki imajo *proizvodno-gospodarski* vrednotni sistem (poslovno miselnost) in manj verjetna pri tistih družinah, ki imajo *potrošniške* vrednote (uživanje) ali pa jim je vrednota *osebnostna rast in razvoj* s kulturnimi dejavnostmi, izobraževanjem ipd. - V okviru vrednotne usmerjenosti so možne tudi druge tipologije, npr. *usmerjenost na pridobivanje proti omejevanju*. Lahko bi to dimenzijo imenovali tudi *dimenzijo aktivnosti-pasivnosti*. Ti tipi so že tesneje povezani z osebnostno strukturo in strukturo družine in nimajo več značaja vrednotne usmerjenosti v ožjem pomenu.

Struktura družine: togost-gibkost. O tej dimenziji imamo v naši raziskavi najmanj podatkov, ker je tudi najmanj izrecnih izjav o tem pomembnem vidiku. Zelo grobo pa bi vendarle lahko na osnovi dostopnih indikatorjev razlikovali družine, kjer je struktura bolj toga, od družin, kjer je bolj gibka. K togi strukturi sodijo npr. nespremenljivost vlog posameznih članov, njihovih pozicij in statusov, enosmerno komuniciranje, neizmenjujoče vodenje, izrazita nadrejenost-podrejenost, simbiotičnost. Očitno je, da je za družino iz primera A a značilna bolj gibka struktura kot na primer za družino iz tipa C c ("*garanje za preživetje*"). Pri prvi je očitno, da imajo posamezni družinski člani veliko osebnega prostora, slutimo, da je med možem in ženo enakopraven odnos z veliko mero razumevanja, zaupanja, spoštovanja in medsebojnega upoštevanja (družina živi med tednom ločeno), veliko skrbi drug za drugega in družinske solidarnosti (sprememba življenjskega sloga je bila odločitev v dobro sina) ter kljub veliki različnosti članov (oče-upokojenec-kmet, sin-delavec, mati-družbena delavka, hči-studentka) delo za skupni družinski cilj. V družini tipa C c pa kaže, da gre za bolj togo strukturo tradicionalne družine, kjer je veliko breme odgovornosti za družino na očetu-garaču (ki je bolj sitne narave), kjer težnje po

osamosvajanju spremljajo občutki krivde, kjer se napetosti "obvladujejo" (potlačijo?). Solidarnost v družini tudi tu ni navidezna, manjka pa ji poleta. Domnevamo, da deluje družinska struktura predvsem kot olajševalec ali zaviralec sprememb življenjskega sloga. Družine z gibko strukturo bodo na izzive okolja (krizo) bolj verjetno reagirale s spremembami svojega življenjskega stila kot družine s togo strukturo. To bi pomenilo, da iz družinske strukture ne moremo napovedati ekspanzije ali omejevanja napovemo pa lahko spremembo k tistemu ravnanju, ki je za družino bolj oziroma manj funkcionalno, naj bo to ekspanzija ali ne. Poleg omenjenega so zelo verjetno pomembni tudi drugi vidiki strukture, npr. že zgolj velikost družine, sestava itd.

- *Neposredno okolje (mikrookolje): zaščitniško-ravnodušno-sovražno.* Pomembna določilnica ravnanja družine je zadržanje njenega neposrednega okolja. Družina se bo drugače odzivala v okolju, ki je zaščitniško, suportivno, kot v okolju, ki je viharo (turbulentno) ali agresivno. V tej raziskavi imamo predvsem primere zaščitniškega okolja povsod tam, kjer starši pomagajo mladi družini. Tudi vloga okolja ni enoznačna, ampak deluje po domnevi v interakciji s strukturo družine in njenimi vrednotami. Tako lahko zaščitniško okolje omogoči družini, da ustvari ali zbere svoje potenciale in jih usmeri v samostojno produktivno izražanje, tako da potreba po zaščitništvu odpade. Lahko pa jo razvadi, naredi odvisno in pasivno, kar je v dobri meri odvisno od "značaja" družine. Nasprotno je lahko agresivno ali sovražno okolje spodbuda za produktivno usmeritev družine, bodisi da se zavaruje pred motnjami iz okolja (težnja k samozadostnosti) bodisi da skuša vplivati na okolje, ga spremeniti ali izkoristiti. Lahko pa ima tako ravnanje okolja negativne posledice za družino.

V tem smislu bi lahko nadaljevali konstruiranje eksplanativnega modela, vendar bi se s tem preveč oddaljili od empiričnega gradiva, ki vendarle ni pretirano bogato.

2) *Odgovori na posamezna vprašanja.* Očitno je, da

prevladuje omejevanje potrošnje kot reakcija na znižanje realnih dohodkov. Omejevanje poteka po implicitnem "seznamu" prioritet oziroma v koncentričnih krogih, vendar ta rang potreb glede na pomembnost ni pri vseh družinah enak, ampak je odvisen od zgoraj omenjenih značilnosti družine in njenega okolja. Če bi vzeli hipotetično sredinsko družino, potem bi bil ta rang videti nekako takole: najprej se odpovedo velikim vlaganjem, kot so nakup nepremičnin, gradnja, adaptacija in podobno; nato sledi omejevanje potovanj, izletov, dopustov; omejevanje vsakdanjih priboljškov (južno sadje, delikatese); omejevanje kulturnih aktivnosti in nakupa kulturnih dobrin (časopisi, knjige, obiskovanje gledališča, kina); omejevanje pri obleki, kozmetiki; omejevanje pri hrani in drugih vitalnih potrebah (imeti otroka); skrajna meja omejevanja pa so potrebe otroka. Dokler se lahko starši čemu odpovedo, do tedaj ne prikrajšujejo otrok. Prikrajšati otroka je znamenje skrajne stiske.

Ta rang prioritet je odvisen od gmotnega položaja družine in njenega življenjskega stila, zavarovanosti ter od trenutno perečih potreb. Družina, ki vidi izhod v gospodarski ekspanziji in ne zgolj v štednji, se bo odpovedala neproduktivnemu trošenju (luksuz), da bi lahko investirala v razvoj gospodarstva. Podobno bo ravnala družina, ki nima druge možnosti, kot da si sama kupi ali zgradi stanovanje. Če le more, se bo lotila tega in bo podredila vse druge potrebe tej.

Med odgovori na ostala vprašanja pa vzbudi pozornost dejstvo, da precej vprašancev še ni pomislilo na brezposelnost, ali pa se jim zdi le malo verjetno, da bi mogli zgubiti delo, čeprav bo prav to ena gotovih posledic uveljavljanja tržnega gospodarstva. Zanimivo je tudi, da precej vprašancev vidi skrajni izhod (za nekatere pa to sploh ni skrajni izhod ampak zaželeni način življenja) v ukvarjanju s kmetijstvom. To morda pomeni tudi, da postaja življenje na podeželju in kmetovanje vse bolj priljubljeno, in pametno bi bilo, ko bi te težnje ljudi znali izkoristiti

pri prestrukturiranju gospodarstva.

Morda najbolj značilno in do neke mere presenetljivo pa je, da je za pogled ljudi v prihodnost značilna bodisi zaskrbljenost in potrtost bodisi lahkomišelnost, sorazmerno malo pa je realističnega predvidevanja in načrtovanja.

Blaž Mesec, diplomirani psiholog, višji predavatelj, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana

ZIVLJENJSKE RAZMERE PREJEMNIKOV DENARNIH POMOČI

Posebno kategorijo občanov, ki jim v resnici gre za preživetje, sestavljajo prejemniki družbenih denarnih pomoči, saj so to ljudje, katerih sredstva so daleč pod dogovorjeno ravniyo socialne varnosti in še dalj od minimalnih živiljenjskih stroškov, kot jih izračunavajo ekonomske raziskovalne ustanove. Živiljenjske razmere te kategorije ljudi obravnavajo nekatere seminarske naloge v okviru specializacij na VŠSD, pa jih bomo na kratko povzeli.

Nada Rebolj je v svoji analizi živiljenjskih razmer prejemnikov denarne pomoči kot edinega vira preživiljanja (v občini Škofja Loka) zajela vseh 28 prejemnikov te pomoči v občini. Ugotovila je, da gre pretežno za stare ljudi; skoraj vsi so stari 60 let ali več, tri četrtine 70 let ali več in polovica 80 let ali več. Kar polovica jih je, ki so bili v aktivnem obdobju svojega živiljenja kmečki delavci (hlapci ali dekle), precej je bilo čipkaric ali šivilj (10), vendar je za vse te značilno, da si niso pridobili pravic iz dela. V glavnem so to samski ljudje, le dobra četrtina je bila poročenih in so danes vdoveci. Le 5 jih ima otroke. V tem nezavidljivem položaju pa se znajdejo tudi gospodinje, ki so po smrti zakonca ostale brez sredstev za preživiljanje. Tri četrtine žive na vasi oziroma v hiši na samem, le četrtina v mestu oziroma trgu. Petina jih živi še v svojih hišah, ki so stare, mnogokrat nefunkcionalne; nekateri so sami v najemnih stanovanjih, v glavnem pa žive pri svojcih. Raziskovalka je ocenila, da jih tri petine živi v ustreznih stanovanjih, ostali pa v neustreznih. Tri petine (17 oseb) živijo skupaj z otroki ali drugimi svojci (od tega eden s tujimi ljudmi), ostali pa sami. Družinske skupnosti, v katerih živijo, so majhne, v glavnem štejejo 2-3 člane.

Velika večina prejemnikov pomoči je - presenetljivo - izjavila, da jim ta pomoč zadošča za preživiljanje. V skladu z družbenim dogovorom dobijo kot nezaposlene in nepre-skrbljene osebe 43 odstotkov povprečnega mesečnega čistega dohodka zaposlenih v SR Sloveniji. Po podatkih Inštituta za ekonomske raziskave je ta denarna pomoč pokrivala le 53 odstotkov minimalnih živiljenjskih stroškov (v letu 1987). Skoraj ves ta denar porabijo za prehrano. Privoščijo si kak par čevljev na leto, nekateri imajo naročen časopis Gorenjski glas ali pa plačujejo naročnino za radio. Le dve prejemnici denarne pomoči plačujeta stanarino, ostali pa so med ugodnostmi, ki zmanjšujejo živiljenjske stroške, navedli, da imajo zastoj stanovanje ali pa so lastniki hiš. Dve prejemnici prejmeta še dodatek za tujo nego in pomoč, ker

ju negujejo druge, plačane osebe. Poleg denarne pomoči jih je polovica deležna sosedske pomoči (ki pa v poročilu ni podrobneje opisana), petina pomoči v gospodinjstvu in petina hišne nege. Ostali (dobra četrtina) pravijo, da ne potrebujejo nobene druge pomoči. Nekateri imajo zastonj kosilo (pri svojcih), elektriko, nekateri opravljajo še lažja kmečka dela in si s tem pridobijo svojo ozimnico ipd.

Med skrbmi in težavami, ki jih tarejo, navajajo v glavnem bolezni, na drugem mestu so "vsakdanje manjše težave", nato pa osamljenost. Da so njihove skrbi povezane s prejemnimi dohodki pravijo le trije od 28. Ker gre v glavnem za stare ljudi, jim je bilo zastavljeno tudi vprašanje, če bi šli v dom. Tri petine so odgovorile, da ne; dobra petina da morda kasneje, če bo potreba, ostali pa pravijo, da bi šli v dom.

Pokazalo se je, da bi marsikdo poleg denarne pomoči potreboval tudi druge oblike pomoči, predvsem kot sosedsko pomoč in družabništvo.

Miranda Vrh je proučila razmere tistih občanov, ki so upravičeni do dveh ali več socialnovarstvenih pomoči (v občini Ilirska Bistrica). (Problem kopičenja teh pomoči smo v našem glasilu že obravnavali: gl. B. Mesec, I. Kapun, *Socialno delo*, 24, 1985, 2: 348-369). Samoupravne interesne skupnosti ugotavljajo upravičenost do socialnovarstvenih pomoči s pomočjo enotne skupne evidence prejemnikov socialnovarstvenih pomoči. Upravičenost do socialnovarstvenih pomoči se ugotavlja na podlagi stvarnih dohodkov in dogovorjene ravni socialne varnosti. Med stvarne dohodke štejemo vse dohodke in prejemke iz preteklega leta in socialnovarstvene pomoči iz tekočega leta, in sicer za oba zakonca in otroke, dokler so jih starši dolžni preživljati. Dogovorjena raven socialne varnosti znaša za delavce in druge delovne ljudi ter za učence in študente, ki uveljavljajo pravico do štipendije, 55 odstotkov od povprečnega čistega osebnega dohodka na zaposlenega v SR Sloveniji v preteklem letu, 50 odstotkov za zmerno, težje in težko prizadete osebe in 43 odstotkov za nezaposlene in nepreskrbljene osebe. Višina socialnovarstvene pomoči se določa na osnovi razlike med stvarnimi dohodki in dogovorjeno ravni po posamezne družine. Če je občan upravičen do več vrst socialnovarstvenih pomoči, se dodeli najprej tiste, ki izvirajo iz dela, druge pa le tedaj, če občanu še ni zagotovljena dogovorjena raven socialne varnosti. Samoupravni sporazum o urensiževanju socialnovarstvenih pravic določa tudi vrstni red zagotavljanja socialnovarstvenih pomoči. Analiza je skušala ugotoviti življenjske razmere prosilcev, ki že prejemajo kako socialnovarstveno pomoč. Populacijo je sestavljalo 86 prosilcev, evidentiranih pri enotni skupni evidenci Centra za socialno delo Ilirska Bistrica, ki od 1. 5. 1988 dalje prejemajo vsaj dve ali več vrst socialnovarstvenih pomoči. Iz te populacije je bil izbran sistematičen 25 odstoten vzorec 21 oseb. Kar takoj naj opozorimo, da je slika povsem

drugačna kot pri kategoriji prejemnikov socialnovarstvene pomoči kot edinega vira preživljanja, ki smo jo obravnavali zgoraj. Med anketiranimi je dve tretjini moških, ki so skoraj vsi stari nad 40 let. Ženske so v povprečju nekoliko mlajše. Vsi moški so poročeni, med ženskami pa prevladujejo samske, razvezane in vdovele nad poročenimi. Med moškimi je več kot polovica nekvalificiranih in kvalificiranih delavcev, ostali so upokojenci. Tudi upokojenci so pred upokojitvijo delali v glavnem kot nekvalificirani delavci, zato so imeli nizko osnovo za obračun pokojnine. Pri ženskah je polovica delavk, drugo polovico sestavljajo upokojenke in nezaposlene. Za to nezaposlenostjo se v resnici skriva kmetijska dejavnost, čeprav nimajo statusa kmeta; anketiranke so izjavljale, da obdelujejo zemljo za lastne potrebe. Nekateri teh "obdelovalcev zemlje", ki niso kmetje, imajo določen katastrski dohodek, vendar si ne plačujejo prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zdravstveno zavarovanje pa imajo urejeno po zaposlenem zakoncu. V Ilirski Bistrici so po priporočilu skupne strokovne službe zdravstva in socialnega varstva Slovenije takim družinam povečali dohodek za 20 odstotkov povprečnega osebnega dohodka iz preteklega leta. Med zakonci prejemnikov prevladujejo nezaposleni oziroma nepreskrbljeni. Vse anketirane družine imajo otroke, in sicer ima 21 anketiranih skupaj 46 nepreskrbljenih otrok, največkrat po dva otroke. Po enega nepreskrbljenega otroka imajo v glavnem samohranilke. V nekaterih družinah so nekateri otroci že zaposleni, njihov dohodek pa se ne šteje med družinske dohodke, saj po zakonu niso dolžni prispevati za nepreskrbljene brate in sestre. Kljub temu pa je anketiranje pokazalo, da prispevajo in da njihov prispevek veliko pomeni pri družinskem proračunu. Večina nepreskrbljenih otrok hodi v poklicno ali srednjo šolo, ki jo bodo v letu ali dveh končali in se, kot upajo, zaposlili.

Najpogostejši vir dohodkov (brez socialnovarstvenih pomoči) je osebni dohodek anketiranih (tega prejema 12 od 21 oseb), sledi dohodek iz kmetijske dejavnosti (8 od 21) in kadrovska štipendija (8 od 21), nato pokojnina (7 od 21), zakončeva pokojnina (4 primeri), zakončev osebni dohodek (3 primeri), priznavalnina in preživnina (po en primer). Žal iz analize ni razvidno, iz koliko virov prejema dohodek posamezne družine, da pa se izračunati, da ima vsaka družina v povprečju dva vira dohodkov, ne da bi pri tem upoštevali socialnovarstvene pomoči, ki pa jih tudi prejema po dve ali več! Kljub temu pa te družine ne dosegajo (ali pa komaj dosegajo) pri nas dogovorjeno raven socialne varnosti, to se pravi tudi ne ravni minimalnih življenjskih stroškov in kljub svojemu in družbenemu "krpanju" dohodka iz vseh možnih virov živijo na meji revščine!

Analiza kaže, da imamo opraviti z gospodarsko aktivnimi družinami in posamezniki in da vzrok za slabe gnotne razmere teh družin, zaradi katerih so upravičene do socialnovarstvenih pomoči, ni ne nezmožnost za delo ne veliko

Število otrok, kot bi kdo menil, ampak izredno nizki dohodki iz dela oziroma iz "minulega dela". Čeprav prejemajo družine dohodke iz več virov, je njihov skupni dohodek še vedno na pragu revščine. Glede na zaostrene gospodarske in družbene razmere se število upravičencev do socialno-varstvenih pomoči povečuje in pričakujemo lahko, da se bo še povečevalo. Najbolj so ogrožene družine z doraščajočimi otroki. To tudi pomeni, da se bo še povečal pritisk na sklade samoupravnih interesnih skupnosti; nekatere so že lani poslovale z izgubo, pričakujemo pa lahko, da se jim bodo letos pridružile še druge.

Posebno kategorijo prejemnikov socialnovarstvenih pomoči sestavljajo tisti občani, ki imajo dohodke tudi iz kmetijske dejavnosti. Jožica Lukan je proučila socialne in gmotne razmere prosilcev, ki imajo dohodke iz kmetijske dejavnosti in ki prosijo za družbene pomoči otrokom (v občini Radovljica). V občini je od 578 prosilcev za socialno-varstvene pomoči 70 prosilcev ali 12 odstotkov takih, ki imajo dohodek iz kmetijske dejavnosti; razen enega, ki mu je to edini dohodek, imajo vsi ostali dohodke tudi iz nekmetijstva, saj so zaposleni kot delavci ali pa so upokojenci. Dobra polovica družin ima dohodek od lastne zemlje, ostali pa od zemlje, ki je last sorodnikov ali tujih oseb. Mesečni dohodki iz vseh virov (osebni dohodek in katastrski dohodek) ne dosega dogovorjene ravni socialne varnosti pri nobeni družini. Dve tretjini prosilcev so mlajši ljudje, stari od 25 do 45 let. Več kot tri četrtine družin imajo štiri ali več družinskih članov. Tretjina družin ima po štiri ali več nepreskrbljenih družinskih članov, nadaljnja slaba polovica pa po tri nepreskrbljene člane. Večina vlagateljev je iz bohinskega kota, kar odraža težke gospodarske razmere kmečke in kmečkolavke populacije. Približno četrtina družin vlagateljev že prejema pomoči, v glavnem družine upokojencev (varstveni dodatek, stipendije). Glede na socialno problematiko je največ družin z nizkimi dohodki (36 %) brez druge problematike, z nezaposlenimi zakonci (23 %), z nepreskrbljenimi družinskimi člani (23 %), v 18 % pa gre za invalidnost ali bolezen.

Tu imamo torej opraviti s populacijo, ki ima sicer dva vira dohodka, toda tudi veliko nepreskrbljenih družinskih članov. Gmotne razmere so v splošnem skromne, osnovni vir dohodka je delovno razmerje, kmetijstvo pa predstavlja manj kot polovico dohodka. Te podatke pa moramo obravnavati previdno, saj so povzeti iz vlog za pomoči. Morda so gmotne razmere teh družin v resnici boljše, kot je razvidno iz šestetih dohodkov (iz delovnega razmerja in katastrski dohodek), zato bi morali podatke dopolniti z anketiranjem na terenu. Ugotoviti bi bilo treba, kateri dohodek je v resnici osnovni in kakšne so stvarne socialne razmere družine poleg tistih, ki so dokazljive z listinami.

DELITEV DRUŽBE

Vjeran Katunarić, Dioba društva, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, 1988, 180 str.)

Čeprav knjiga v svojem podnaslovu pove, da gre za prikaz socialne fragmentacije v ameriški, sovjetski in jugoslovanski družbi, je temu namenjena le druga polovica knjige, ki je zgolj eksplikacija njene centralne teme - fragmentacije sodobnih družb s sociološkega vidika. Avtor izhaja iz dejstva, da družbeni razvoj moderne in postmoderne epohe ne pritrjuje nobeni do sedaj razviti sociološki teoriji oz. pričakovanjem njenih avtorjev (danes se "obračata v grobu" tako Marx kot Stalin, tako funkcionalisti kot drugi konservativci, nihče ne bi bil zadovoljen). Kot je tudi res, da se drobci teh preteklih teoretskih vizij (med sabo večinoma izključujočih), v sodobnosti potrjujejo ter soobstajajo, čeprav s to razliko, da so se danes prisiljeni odreči svojim temeljnim ambicijam.

Tu se pojavi vprašanje, kaj to pomeni za sociologijo kot vedo o družbah in njihovi dinamiki, če se pa nobena od (med sabo izključujočih) socioloških teorij ni pokazala za bistveno boljše ali bistveno slabšo od druge, saj niti ena ni v celoti pravilna ali povsem napačna. Avtor vidi odgovor v tistem, kar je bistveno za postmoderno: če je njena značilnost kot umetnostne epohe to, da gre za "odsotnost dominantnega stila in nespoštovanje strogih meja med umetnostjo in mediji vsakdanjega življenja", potem bi "postmoderna" v sociologiji morala pomeniti nekaj podobnega - odsotnost strogih meja med različnimi teoretičnimi usmeritvami in potrebo po takšni metodi miselne sinteze, ki bi sestopila z ravni različnih ideologij ter akademskih teorij (značilnih za preteklo stoletje) v konkretno družbeno realnost. Tak pristop je v knjigi prepričljivo argumentiran.

Pravzaprav bi lahko pričakovali podoben iztek v "postmoderno" pri skoraj vsaki od družboslovnih, humanističnih in naravoslovnih znanosti in ne le pri sociologiji (seveda, če so se prisiljene ukvarjati s tem). Kako pa socialno delo? Ali ne stojimo pred podobnimi vprašanji tudi takrat, ko razmišljamo o socialnem delu bodisi v teoretskem (interdisciplinarnost) ali pa v metodičnem smislu (skupnostno socialno delo)? Ko se na primer vprašamo, kaj socialno delo lahko "dobi" od sociologije oziroma do kod je sociološki vidik za socialno delo nepogrešljiv, od kod naprej pa se ga lahko pušča v oklepaju; ko socialni delavec kot akter

v skupnosti začuti, da včasih potrebuje določena znanja, ki jih lahko dobi le izven lastne stroke; ko mu tisočkrat uspešno uporabljena veščina odpove, ker ne pozna konteksta, v katerem jo je uporabil itd.?

Z vidika tovrstnih vprašanj je Katunaričeva knjiga zlasti zanimiva tam, kjer govori o solidarnosti, ki je osrednji pojem tako socialnega dela kot tudi klasične sociologije, v kateri ima moralna problematika središčno mesto (kar velja tako za Durkheima kot za Marxa). Lahko rečemo, da tako kot je osrednja tema socialnega dela (re)integracija posameznika v neposredno družbeno okolje, tako je osrednja tema sociologije - socialna fragmentacija. Prav to so poskušale različne sociološke teorije različno razložiti in prav tu so doživele svoj neuspeh.

Durkheim se prvi temeljito spopada z najtežjo snovjo v zgo-dovini družboslovnih znanosti, tj. z vprašanjem, zakaj slabijo dani najboljši pogoji za njihovo vzpostavljanje (krepi se skupno delo, večje so komunikacijske zmožnosti itd.). In daje odgovor, da je to zaradi slabljenja družbenih vezi v procesu razpadanja segmentarne družbe; ker pa ta proces še ni popolnoma končan, še ni vzpostavljen novi tip družbe ter s tem tudi ne nova družbena solidarnost (t.i. organska solidarnost, ki izhaja iz delitve dela). Za stari tip družbe je namreč značilna segmentacija, za novi tip pa fragmentacija. Prva označuje utopljenost posameznika v kolektiv, s katerim je brezpogojno (mehansko) solidaren, z razvojem trgovine in rokodelske specializacije (v srednjeveških evropskih mestih) pa nastaja profesionalna organizacija dela, zaradi katere presegajo ljudje stare lokalne bariere ter postajajo gibljivi (k organizacijam pristopajo prostovoljno, status v njih regulirajo z dogovori itd.), kar povzroča njihovo medsebojno odvisnost v največji meri.

Namesto brezpogojne solidarnosti, karakteristične za družbeni segment, nastopi s fragmentacijo pogojena oz. dogovorna solidarnost, ki izhaja predvsem iz prostovoljnega karakterja članstva v organizaciji. Zato je boljši izraz za solidarnost v fragmentarni družbi - soglasnost (kot npr. politična soglasnost med različnimi strankami, kjer je država posrednik in koordinator med njimi). Kot so stranke okostje političnega sistema, tako so profesionalne in strokovne organizacije okostje družbe, torej njeno moralno žarišče. Na ta način Durkheim ne razlaga razvoja gospodarstva (trga, konkurence) in države (kot korektorja) skozi potek družbenih nasprotij, iz katerih je šele možno oblikovanje sporazumov in soglasij. Njemu je soglasje samo po sebi predpostavka. On je prepričan, da delitev dela poraja novo solidarnost (ne pa razkola) in v posamezniku utrjuje "zavest o svoji odvisnosti od družbe", isto zavest pa naj bi imele tudi skupine. Zato konflikte interpretira kot moralno krizo in jih ima za disfunkcijo v družbi, za nepravilnosti. Politični spori, štrajki, samomori, razveze, vse to za Durkheima sicer niso patološki pojavi, pač pa deviacije, ki ne vodijo nikamor. Zato

tudi npr. prve svetovne vojne ne moremo razložiti z Durkheimovim pojmom anomije, pač pa kot posledico imperialističnih nasprotij (kdor namreč dominira nad svetovnim tržiščem, lahko popusti le kot vojni poraženec).

Medtem ko Durkheim pričakuje od družbene fragmentacije nov tip solidarnosti, pa Max Weber napoveduje nepovratno izginjanje solidarnosti s prevlado formalne racionalnosti. Izvor solidarnosti je po Webbru v "hišni skupnosti" kot proizvodni in potrošni skupnosti, na kateri temelji družina in zakonske zveze. Ker sta slednji za svoje pripadnike dolžnjanjski in trajni, je le v njih možen čisti tip solidarnosti. V agrarnih družbah se solidarnost lahko razširi še na sosedstvo in podobne prostorske skupnosti, kjer pa je že šibkejša in začasna. Za razliko od Durkheima sodi Weber, da so vse izvensorodstvene in izvensosedske oblike solidarnosti vprašljive. Solidarnost se lahko pojavlja v vseh skupinah, kjer obstajajo pogoji "skupnostnega delovanja" (ekonomski, jezikovni, vojne situacije ipd.), vendar pa se skupine (kot npr. razred, etnija, narod) organizirajo kot skupnosti samo, če se čutijo ogrožene. V normalnih okoliščinah ne delujejo enotno. Rasa, etnična skupnost, narod, nacija, imajo obeležje svoje skupnostne pripadnosti zato, da z njimi označijo meje v odnosu na druge tvorbe iste vrste. Če kakšna skupina ogroža to mejo glede na drugo skupino, se pojavi solidarnost, ki se lahko izrazi agresivno ali obrambno. Podobno je tudi z razredom, le da se takšna skupnost formira na trgu (npr. solidarnost delavcev napram kapitalistom kot njihovim skupnim nasprotnikom). Tako kot je tržišče razdeljeno z mejami (ki jih določajo interesi monopolističnih skupin), tako je družba razdeljena na politične skupnosti. V obeh primerih raste število skupin in s tem število posrednih odnosov med njimi. Od tod vse večji pomen gospodarske in politične birokracije, ki s svojo birokratsko proceduro vsiljuje formalno racionalnost, kar pomeni nepovratno propadanje družbene solidarnosti, iz česar ni izvzeta nobena skupina.

Pri K. Marxu pa problem solidarnosti nastopi kot temeljna zadrega. Zaradi tega, ker jo je težko opredeliti, je tudi njegova opredelitev delavskega razreda neprecizna. Pojem delavskega razreda zastavi na solidarističen način, saj ga koncipira glede na tisto solidarnost, ki je predhodna industrijskim razredom ter značilna za tradicionalne skupnosti. Toda solidarnost v tradicionalnem smislu izvira iz družinske skupnosti in kot taka lažje funkcionira kot pa razredna solidarnost, saj gre pri tradicionalnih skupnostih za trdnjše meje, katerih slabljenje poveča občutek ogroženosti posameznih skupnosti ter mobilizacijo njihovih članov na principu solidarnosti. Res je, da je skupna ogroženost centripetalni dejavnik tudi pri delavskem razredu v kapitalizmu in podobno kot se kapitalisti uspešno solidarizirajo, ko jih ogrožajo delavski interesi, podobno je tudi Marx pričakoval, da se bodo tudi delavci solidarizirali proti kapitalistom (v končni instanci na državni ravni je dikta-

tura proletariata). Vendar je dejstvo, da razredna solidarnost uspešno funkcionira, ko gre za kapitaliste (čeprav so si sicer konkurentni na trgu), ko pa gre za spodnje razrede, praviloma ne. Ob tem ima Marx tudi vse konflikte in nasprotja med delavstvom za od zunaj vsiljene (s strani kapitalističnega sistema); iz tega Lenin sklepa, da se delavstvo, ker se ga razdružuje od zunaj, lahko tudi združi le od zunaj (od zgoraj), iz tega pa izvirajo znane posledice.

Skratka, že pojem solidarnosti je primer, kako se velike sociološke teorije prejšnjega stoletja pokažejo za nezadostne. "Drobljenje družb na množstvo skupin in torišč, v katerih se odvijajo spori med skupinami in posamezniki, nujno zahteva spremembe v sociološki teoriji. Vsi glavni pristopi k proučevanju družbe - marksistični, funkcionalistični in mikrostrukturalistični (mikrointerakcionistični) - imajo danes svoje mesto. Vendar pa se mora brez obžalovanja zavreči tisto, kar je v njih odvečnega." (str. 174)

Sodobna družbena fragmentacija daje vtis, da se majhne skupine vse bolj instrumentalizirajo z vidika individualnih interesov, kar je usoda mestnih skupnosti. Kot poudari John Macdonald, je prav prijateljstvo edina oblika medsebojnih zvez v smislu t.i.m. primarne mreže, ki funkcionira kot nadomestek tradicionalne oblike skupnosti. Lahko bi rekli, da je nasploh družbena mreža usoda skupnosti v industrijski družbi. Mreža je namreč tista socialna dimenzija, ki posreduje med individualnimi odnosi in družbenim sistemom, med lokalnim in nacionalnim nivojem. Analiza mreže (verige oseb, s katerimi nek akter vzdržuje kontakte) odkriva neskončen izvor oblasti v družbi, pri čemer so zlasti pomembni ljudje, ki živijo od znajdenja v mrežah kot posredniki med posamezniki, skupinami, institucijami in celo kulturami. Ti posredniki zavzemajo mesto, ki je pomembno središče zbiranja (npr. pivnice) in imajo večjo kontrolo nad pomembnimi dejavniki kot so denar, ugled, pozicija v politični organizaciji, poznanstva, sorodstva itd. Nekateri vidijo cilj mrežne analize v odkrivanju "jakosti slabotnih vezi" (Mark Granovetter): slabost vzdrževanja "močnih vezi" je namreč v odvisnosti, zaprtosti do drugih, v večjih časovnih stroških za vzdrževanje zveze in večji negiblivosti. Nasprotno so ljudje s "slabotnimi zvezami" (poznavstva!) bolj pripravljeni k spremembam okolja in vzpostavljanju novih vezi, s tem pa so prav "slabotne zveze" močan most med malimi in zaprtimi skupinami ter družbo. Tu se lahko vprašamo, kaj to pomeni za našo družbo, ko sorazmerno z ekonomsko krizo (vse večja nezaposlenost, siromaštvo...) raste tudi pomen "močnih vezi" (npr. med najožjimi družinskimi člani; gl. prispevek G. Čačinovič-Vogrinič v tej številki).

Pojem mreže zahteva tudi drugačno razumevanje tistega, kar razumemo pod osnovno skupino. Pri njeni opredelitvi je treba izhajati iz interakcije, ne pa iz strukture. Družina, skupina vrstnikov, profesionalna združba itd. (kot tradici-

onalne družbene skupine) so zgolj deli interakcijskih mrež, ki prežemajo strukturalno opredeljene skupine. Razlike med strukturalno opredeljenimi skupinami in interakcijsko mrežo je namreč tem večja, čim večja je giblјivost ljudi v neki družbi. Ker vsaka industrijska družba (v perspektivi) poveča giblјivost ljudi, se morajo spremeniti tudi kriteriji za to, kaj so osnovne skupine - to pa pomeni, da si s korporacijami (Durkheim) razredi (Marx), z družino (Comte), družbenim organizmom (Spencer), verskimi skupnostmi (Weber) ne moremo več razložiti sodobne družbene dinamike, saj so kolektivistični kriteriji nezadostni. Zato teoretiki mrež predlagajo, da se iz nepreglednega mnoštva mrež izpostavijo tisti deli, ki imajo večjo gostoto interakcij ("točke", "bloki"), te tvorbe pa lahko glede na njihovo večjo interakcijsko gostoto (napram drugim delom mreže) imamo za relativno zaprte sestave - skupine. Take skupine nimajo tako ostrih obrisov kot jih imajo primarne skupine (npr. družina), ne moremo pa jih tudi reducirati nanje, saj taka osnovna skupina lahko zajema tudi neformalne vezi z ljudmi, ki ne spadajo v družinsko ali delovno skupino. Vse to hkrati kaže tudi na potrebo po drugačnem načinu preučevanja družbenega življenja. Osnovne skupine namreč postajajo v fragmentarni družbi vse bolj anonimne in jih s klasičnimi tipi ne moremo zaobjeti. Od tod tudi Katunaričev poudarek, da se vsi klasični tipi skupin - "nahajajo na mapah ideologij, od družine do nacije. Središča osnovnih skupin so pomaknjena stran od središč nominalnih skupin in tu vznika spor med ideološkim in znanstvenim pristopom. Ideologije nudijo ljudem kognitivne mape, ki kažejo sfero vidnega, do koder seže zdravi razum, tisto, kar pa je pomembno in bistveno, pa zakrivajo." (str. 58)

To je le nekaj poudarkov, zaradi katerih je omenjena knjiga zanimiva tudi iz vidika socialnega dela. Tako kot sociologija zgublja iluzijo o vseмогоčnosti svojih teoretičnih konceptov, katerih aplikacija naj bi ponovno vzpostavila izgubljeno družbeno enotnost, solidarnost, smisel itd., tako se tudi socialno delo mora odreči iluziji, da lahko že zgolj kot večščina nudi pomoč in vzpostavlja solidarnostne odnose. Večkrat se namreč praktična uporabnost metode (skupnostno delo npr.) konča že s tem, da nekaj spoznamo in bolje razumemo in že to je njen uspeh, saj je prav to nujen korak do tistega, kar naj bi šele spreminjali, uvajali, odpravljali. Vsekakor je treba najprej razumeti, potem spreminjati, pa naj gre za mehanika, zdravnika, socialnega delavca ali sociologa. V sklepni misli npr. avtor pravi, da sociologi mogoče res lahko razumejo, kaj je to med ljudmi, kar jih v sodobnih družbah vse bolj oddaljuje med sabo, kot tudi fiziki razmejo, zakaj se nebesna telesa medsebojno vse bolj oddaljujejo. Toda tako sociologi kot fiziki ne razumejo smisla tega procesa. Za tovrstno razumevanje je sociologu potrebna še neka dodatna senzibilnost, ki je ne more dobiti zgolj iz svoje stroke (tu mu lahko koristi npr. sodobna književnost). Zdi se, da je ta problem pri socialnem delavcu še večji, saj se z vprašanjem smisla

tistega, kar stoji pred njim kot problem, sooča takorekoč vsak dan. Če ga ignorira, je slabo, če misli, da ga poseduje (kot strokovnjak), je še slabše.

Srečo Dragoš

OTROCI KRIZE - OTROCI BREZPOSELNIH

Günther Ludwig, Kinder der Krise - Kinder von Arbeitslosen,
Theorie und Praxis der sozialen Arbeit, 1988, 9, 333-339

Učinki brezposelnosti na brezposelne same so v svetovni literaturi sorazmerno dobro obdelani, le malo pozornosti pa je bilo deležno vprašanje, kako brezposelnost staršev vpliva na njihove otroke. Zato je organizacija delavskega skrbstva v ZR Nemčiji (Bundesverband der Arbeiterwohlfahrt) posvetila enega svojih zasedanj (novembra 1987) prav temu vprašanju in s tem zbudila veliko pozornost javnosti.

Po podatkih zvezne ustanove za delo brezposelnih (Bundesanstalt für Arbeit von Arbeitslosen, september 1984) je bilo med prijavljenimi brezposelnimi, ki jih je bilo 2,1 miliona, 35 odstotkov takih, ki so v svojem gospodinjstvu imeli otroke. To pomeni v absolutnih številkah 1 296 026 otrok. Od teh je bila tretjina mlajših od šest let, tretjina starih od šest do 15 let in tretjina 15 let in več. Nekaj manj kot sedem odstotkov (6,7 %) vseh otrok v Zvezni republiki Nemčiji je tedaj imelo vsaj enega starša brezposelnega. Vendar so ti podatki nekoliko podcenjeni, ker statistika ne registrira vseh brezposlenih, tako da so to spodnje meje resničnih števil.

Predvsem dolgotrajno brezposelni in prejemniki pomoči za brezposelne imajo nadpovprečno veliko otrok. Pri poročenih brezposelnih moških je očitna zveza med trajanjem brezposelnosti in številom otrok: čim dalj so brezposelni, tem več otrok imajo. Kaže pa, da je materialna socialna varnost najslabša prav pri dolgotrajno brezposelnih z veliko otroki.

Med brezposelnimi je treba razlikovati naslednje kategorije:

- Samske brezposelne ženske - med njimi so pogoste samohranilke z otroki, mlajšimi od 14 let - imajo najnižji dohodek.

- Le nekoliko višji je dohodek brezposelnih moških z nizko kvalifikacijo (priučeni delavci).

- Pri moških in ženskah, ki so brezposelni dalj kot eno leto, je dohodek gospodinjstva za 720 DEM nižji od dohodka, ki so ga imeli, preden so zgubili delo. Ti imajo tudi največ otrok.

- Od vseh dolgotrajno brezposelnih moških ima le še 7 odstotkov nadomestilo za brezposelnost (Arbeitslosengeld),

60 odstotkov jih ima pomoč za brezposelnost (Arbeitslosenhilfe), 13 odstotkov jih ima socialno pomoč, 20 odstotkov pa ne prejema nobene pomoči. Brezposelnost torej v prvi vrsti močno prizadene tiste brezposelne in njihove družine, ki so bile že pred brezposelnostjo socialno ogrožene.

Kakšne so posledice brezposelnosti za družine? Po neki anketi so tri četrtine vprašanih izjavile, da so morali omejiti izdatke, polovica je odgovorila, da so morali odložiti načrtovana vlaganja, nekaj manj kot polovica, da so začeli posegati v prihranke.

Dolgotrajna brezposelnost prizadene predvsem tiste kategorije prebivalstva, ki so bile že pred brezposelnostjo na spodnjem robu dohodkovne lestvice. Prav pri teh kategorijah pa že malenkostno zmanjšanje dohodka lahko povzroči težke posledice za preživetje. Ne gre več le za omejevanje pri potrošniških in luksuznih dobrinah, ampak je ogrožen obstoj. Vedno več brezposelnih prejema socialno pomoč za golo preživetje. Tako živi danes okoli 25 do 50 odstotkov vseh gospodinjstev brezposelnih blizu eksistenčnega minimuma. Pri zakonskih parih z otroki je ta delež še bolj neugoden.

Tako stanje bi prav ustrezno označili kot "novo revščino". Reven je tisti, ki mora shajati s sredstvi, ki so ravno na eksistenčnem minimumu ali pod njim. Eksistenčni minimum, kot je zakonsko opredeljen (pri nas: minimum socialne varnosti) bi lahko imenovali tudi "meja revščine". To torej ni meja med revnimi in bogatimi, ampak meja med revnimi in bolj revnimi. Reven pa je tudi tisti, ki ima manj življenjskih možnosti, slabšo kvaliteto življenja, manj samospoštovanja, kot je po sodbi družbe normalno. Zato ni revščina samo vprašanje gmotnega pomanjkanja in socialne odvisnosti, ampak temeljni problem ekonomske in družbene neenakosti. Prav zato so posebej prizadete razvojne možnosti otrok.

Kakšne so posledice brezposelnosti za otroke? Ekonomska prikrajšanost, ki je posledica brezposelnosti, visoko korelira s trajanjem brezposelnosti in s socialnim položajem prizadetih. Praviloma je njena posledica poglobljajoče se psihosocialno obubožanje. Kazalci ekonomske prikrajšanosti so: uporaba prihrankov, zadolževanje, veliko omejevanje potrošnje, omejevanje osnovnih življenjskih dobrin (hrana, stanovanje, obleka ipd.). Dejstvo, da se je v Zvezni republiki Nemčiji zelo povečalo število dolgotrajno brezposelnih (od 38 % v letu 1983 na 46 % v letu 1987), zasluži vso pozornost socialne politike.

Brezposelnost, posebno še dogotrajna, povzroči obsežne spremembe življenjskih razmer prizadetih družin. Zaradi zmanjšane dohodka se mora družina omejevati na vseh bistvenih področjih življenja: pri hrani, obleki, kvaliteti stanovanja, zdravstvenem varstvu, prostem času, počitku, izobraževanju. Posledica brezposelnosti je razgraditev

osebne in socialne identitete, ne le brezposelnega samega, ampak tudi družinskih članov. Vse to pa vodi v socialno izolacijo in stigmatizacijo družin brezposelnih.

Telesno in duševno zdravje otrok, njihovo celovito doživljanje življenja, motivacija, življenjska perspektiva, socialna integracija v vrstniških skupinah, izobraževalnih ustanovah in v družbi nasploh so na kompleksen način odvisni od zanesljivosti in kvalitete vzgoje in vzreje, ki jo lahko nudijo starši; od emocionalnih, kognitivnih, moralnih in socialnih spodbud v družini do gmotnih in prostorskih pogojev.

Ker se starši čutijo nemočne in ne morejo več obvladovati naraščajoče stiske, popuščajo družinske norme, red v družini, nič več ne načrtujejo vsakdanjega življenja. Tudi otroci doživljajo to kot nemoč, vse skupaj pa jim onemogoča, da bi oblikovali ustrezno identiteto, ker v svoji družini nimajo pravih vzorov. V teh družinah je vse več identitetnih kriz staršev in otrok, družine se v vse večjem številu izolirajo, občutek lastne vrednosti družinskih članov je vse šibkejši in vse bolj ogrožen, vse več je konfliktov, družina pa je vse manj funkcionalno sredstvo za zadovoljevanje življenjskih potreb njenih članov.

Posebna težava je v tem, da skušajo prizadeti skrivati svojo brezposelnost, s tem pa tudi otežujejo pomoč. To velja tudi za otroke. Učitelji niso vedeli za otroke, katerih starši so brezposelni in so se šele potem, ko so bili opozorjeni, da je v razredu gotovo kak tak otrok, spomnili dogodkov, ko se je otrok izgovoril, da na primer ne more na izlet, ker ima nujne družinske obveznosti. Po podrobnem pregledu pa se je izkazalo, da je v vsakem razredu nekaj takih otrok. Šolski izleti in potovanja so za te otroke poseben problem, saj niso poceni. Zato se jih navadno ne udeležijo. Eden od funkcionarjev Zveze za varstvo otrok (Kinderschutzbund) meni, da bi moral razred solidarnostno omogočiti tem otrokom udeležbo na izletu ali pa se izletu odpovedati.

Otroci brezposlenih staršev se morajo močno omejevati pri nakupu učnih pripomočkov. Otroci sami nočejo v šolo z neprimerno obleko; v šoli so vse bolj potisnjeni ob rob. Marsikateri starši ne morejo več plačevati vrtca, pa ostane otrok brez varstva. To pa pomeni, da se tem otrokom jemlje edina zatočišča pred družinsko bedo in se jih potiska nazaj v deprivirano in deprimirano družino s skrajno zoženimi možnostmi in pogoji za zdrav psihosocialni razvoj otrok.

Najpreretseljivejše je, kadar se mora družina izseliti iz stanovanja, bodisi v skromnejše ali pa v zatočišče za brezdomce. Veča se število primerov otroškega dela. Večje je število primerov šolske neuspešnosti. Toda šola se je doganje v družini ne zanima, otroci pa o tem tudi ne govorijo, ker jih je sram.

Nakazane posledice brezposlenosti za otroke naj bi senzibilizirale za ta vprašanja vse tiste, ki imajo posredno ali neposredno opraviti z otroki. Brezposlenost namreč nima samo neposrednih posledic za otroke, ampak tudi posledice za ustanove, ki se ukvarjajo z otroki: šole, vrtce, svetovalnice, prostočasne organizacije in druge.

Blaž Mesec

- 192 Personal Experiences
193 Book Reviews
194 News and Views
195 Richard Gandy and George J. Gandy
196 Group Work with Gay Men with AIDS
197 Alex Givens
198 Young Professionals' Anxiety and Depression
199 M. Virginia Jorgens, Michael J. Jorgens and Kenneth Wright Jr.
200 Psychological Effects after the Death of a Significant Other
201 Joan Dutton
202 Criticism of Policies for Intensive Investigation
203 Raymond L.
204 Relationship: The Connection between Intensive Investigation
205 Kathryn Gandy, Kevin and Anne L. Gandy
206 Belief Systems and Social Work Practice
207 Gwendolyn W. Hogg
208 Prison in Germany: A Half-Century's History
209 Journal 70
210 Journal 71
211 Journal 72
212 Journal 73
213 Journal 74
214 Journal 75
215 Journal 76
216 Journal 77
217 Journal 78
218 Journal 79
219 Journal 80
220 Journal 81
221 Journal 82
222 Journal 83
223 Journal 84
224 Journal 85
225 Journal 86
226 Journal 87
227 Journal 88
228 Journal 89
229 Journal 90
230 Journal 91
231 Journal 92
232 Journal 93
233 Journal 94
234 Journal 95
235 Journal 96
236 Journal 97
237 Journal 98
238 Journal 99
239 Journal 100
240 Journal 101
241 Journal 102
242 Journal 103
243 Journal 104
244 Journal 105
245 Journal 106
246 Journal 107
247 Journal 108
248 Journal 109
249 Journal 110
250 Journal 111
251 Journal 112
252 Journal 113
253 Journal 114
254 Journal 115
255 Journal 116
256 Journal 117
257 Journal 118
258 Journal 119
259 Journal 120
260 Journal 121
261 Journal 122
262 Journal 123
263 Journal 124
264 Journal 125
265 Journal 126
266 Journal 127
267 Journal 128
268 Journal 129
269 Journal 130
270 Journal 131
271 Journal 132
272 Journal 133
273 Journal 134
274 Journal 135
275 Journal 136
276 Journal 137
277 Journal 138
278 Journal 139
279 Journal 140
280 Journal 141
281 Journal 142
282 Journal 143
283 Journal 144
284 Journal 145
285 Journal 146
286 Journal 147
287 Journal 148
288 Journal 149
289 Journal 150
290 Journal 151
291 Journal 152
292 Journal 153
293 Journal 154
294 Journal 155
295 Journal 156
296 Journal 157
297 Journal 158
298 Journal 159
299 Journal 160
300 Journal 161
301 Journal 162
302 Journal 163
303 Journal 164
304 Journal 165
305 Journal 166
306 Journal 167
307 Journal 168
308 Journal 169
309 Journal 170
310 Journal 171
311 Journal 172
312 Journal 173
313 Journal 174
314 Journal 175
315 Journal 176
316 Journal 177
317 Journal 178
318 Journal 179
319 Journal 180
320 Journal 181
321 Journal 182
322 Journal 183
323 Journal 184
324 Journal 185
325 Journal 186
326 Journal 187
327 Journal 188
328 Journal 189
329 Journal 190
330 Journal 191
331 Journal 192
332 Journal 193
333 Journal 194
334 Journal 195
335 Journal 196
336 Journal 197
337 Journal 198
338 Journal 199
339 Journal 200
340 Journal 201
341 Journal 202
342 Journal 203
343 Journal 204
344 Journal 205
345 Journal 206
346 Journal 207
347 Journal 208
348 Journal 209
349 Journal 210
350 Journal 211
351 Journal 212
352 Journal 213
353 Journal 214
354 Journal 215
355 Journal 216
356 Journal 217
357 Journal 218
358 Journal 219
359 Journal 220
360 Journal 221
361 Journal 222
362 Journal 223
363 Journal 224
364 Journal 225
365 Journal 226
366 Journal 227
367 Journal 228
368 Journal 229
369 Journal 230
370 Journal 231
371 Journal 232
372 Journal 233
373 Journal 234
374 Journal 235
375 Journal 236
376 Journal 237
377 Journal 238
378 Journal 239
379 Journal 240
380 Journal 241
381 Journal 242
382 Journal 243
383 Journal 244
384 Journal 245
385 Journal 246
386 Journal 247
387 Journal 248
388 Journal 249
389 Journal 250
390 Journal 251
391 Journal 252
392 Journal 253
393 Journal 254
394 Journal 255
395 Journal 256
396 Journal 257
397 Journal 258
398 Journal 259
399 Journal 260
400 Journal 261
401 Journal 262
402 Journal 263
403 Journal 264
404 Journal 265
405 Journal 266
406 Journal 267
407 Journal 268
408 Journal 269
409 Journal 270
410 Journal 271
411 Journal 272
412 Journal 273
413 Journal 274
414 Journal 275
415 Journal 276
416 Journal 277
417 Journal 278
418 Journal 279
419 Journal 280
420 Journal 281
421 Journal 282
422 Journal 283
423 Journal 284
424 Journal 285
425 Journal 286
426 Journal 287
427 Journal 288
428 Journal 289
429 Journal 290
430 Journal 291
431 Journal 292
432 Journal 293
433 Journal 294
434 Journal 295
435 Journal 296
436 Journal 297
437 Journal 298
438 Journal 299
439 Journal 300
440 Journal 301
441 Journal 302
442 Journal 303
443 Journal 304
444 Journal 305
445 Journal 306
446 Journal 307
447 Journal 308
448 Journal 309
449 Journal 310
450 Journal 311
451 Journal 312
452 Journal 313
453 Journal 314
454 Journal 315
455 Journal 316
456 Journal 317
457 Journal 318
458 Journal 319
459 Journal 320
460 Journal 321
461 Journal 322
462 Journal 323
463 Journal 324
464 Journal 325
465 Journal 326
466 Journal 327
467 Journal 328
468 Journal 329
469 Journal 330
470 Journal 331
471 Journal 332
472 Journal 333
473 Journal 334
474 Journal 335
475 Journal 336
476 Journal 337
477 Journal 338
478 Journal 339
479 Journal 340
480 Journal 341
481 Journal 342
482 Journal 343
483 Journal 344
484 Journal 345
485 Journal 346
486 Journal 347
487 Journal 348
488 Journal 349
489 Journal 350
490 Journal 351
491 Journal 352
492 Journal 353
493 Journal 354
494 Journal 355
495 Journal 356
496 Journal 357
497 Journal 358
498 Journal 359
499 Journal 360
500 Journal 361
501 Journal 362
502 Journal 363
503 Journal 364
504 Journal 365
505 Journal 366
506 Journal 367
507 Journal 368
508 Journal 369
509 Journal 370
510 Journal 371
511 Journal 372
512 Journal 373
513 Journal 374
514 Journal 375
515 Journal 376
516 Journal 377
517 Journal 378
518 Journal 379
519 Journal 380
520 Journal 381
521 Journal 382
522 Journal 383
523 Journal 384
524 Journal 385
525 Journal 386
526 Journal 387
527 Journal 388
528 Journal 389
529 Journal 390
530 Journal 391
531 Journal 392
532 Journal 393
533 Journal 394
534 Journal 395
535 Journal 396
536 Journal 397
537 Journal 398
538 Journal 399
539 Journal 400
540 Journal 401
541 Journal 402
542 Journal 403
543 Journal 404
544 Journal 405
545 Journal 406
546 Journal 407
547 Journal 408
548 Journal 409
549 Journal 410
550 Journal 411
551 Journal 412
552 Journal 413
553 Journal 414
554 Journal 415
555 Journal 416
556 Journal 417
557 Journal 418
558 Journal 419
559 Journal 420
560 Journal 421
561 Journal 422
562 Journal 423
563 Journal 424
564 Journal 425
565 Journal 426
566 Journal 427
567 Journal 428
568 Journal 429
569 Journal 430
570 Journal 431
571 Journal 432
572 Journal 433
573 Journal 434
574 Journal 435
575 Journal 436
576 Journal 437
577 Journal 438
578 Journal 439
579 Journal 440
580 Journal 441
581 Journal 442
582 Journal 443
583 Journal 444
584 Journal 445
585 Journal 446
586 Journal 447
587 Journal 448
588 Journal 449
589 Journal 450
590 Journal 451
591 Journal 452
592 Journal 453
593 Journal 454
594 Journal 455
595 Journal 456
596 Journal 457
597 Journal 458
598 Journal 459
599 Journal 460
600 Journal 461
601 Journal 462
602 Journal 463
603 Journal 464
604 Journal 465
605 Journal 466
606 Journal 467
607 Journal 468
608 Journal 469
609 Journal 470
610 Journal 471
611 Journal 472
612 Journal 473
613 Journal 474
614 Journal 475
615 Journal 476
616 Journal 477
617 Journal 478
618 Journal 479
619 Journal 480
620 Journal 481
621 Journal 482
622 Journal 483
623 Journal 484
624 Journal 485
625 Journal 486
626 Journal 487
627 Journal 488
628 Journal 489
629 Journal 490
630 Journal 491
631 Journal 492
632 Journal 493
633 Journal 494
634 Journal 495
635 Journal 496
636 Journal 497
637 Journal 498
638 Journal 499
639 Journal 500
640 Journal 501
641 Journal 502
642 Journal 503
643 Journal 504
644 Journal 505
645 Journal 506
646 Journal 507
647 Journal 508
648 Journal 509
649 Journal 510
650 Journal 511
651 Journal 512
652 Journal 513
653 Journal 514
654 Journal 515
655 Journal 516
656 Journal 517
657 Journal 518
658 Journal 519
659 Journal 520
660 Journal 521
661 Journal 522
662 Journal 523
663 Journal 524
664 Journal 525
665 Journal 526
666 Journal 527
667 Journal 528
668 Journal 529
669 Journal 530
670 Journal 531
671 Journal 532
672 Journal 533
673 Journal 534
674 Journal 535
675 Journal 536
676 Journal 537
677 Journal 538
678 Journal 539
679 Journal 540
680 Journal 541
681 Journal 542
682 Journal 543
683 Journal 544
684 Journal 545
685 Journal 546
686 Journal 547
687 Journal 548
688 Journal 549
689 Journal 550
690 Journal 551
691 Journal 552
692 Journal 553
693 Journal 554
694 Journal 555
695 Journal 556
696 Journal 557
697 Journal 558
698 Journal 559
699 Journal 560
700 Journal 561
701 Journal 562
702 Journal 563
703 Journal 564
704 Journal 565
705 Journal 566
706 Journal 567
707 Journal 568
708 Journal 569
709 Journal 570
710 Journal 571
711 Journal 572
712 Journal 573
713 Journal 574
714 Journal 575
715 Journal 576
716 Journal 577
717 Journal 578
718 Journal 579
719 Journal 580
720 Journal 581
721 Journal 582
722 Journal 583
723 Journal 584
724 Journal 585
725 Journal 586
726 Journal 587
727 Journal 588
728 Journal 589
729 Journal 590
730 Journal 591
731 Journal 592
732 Journal 593
733 Journal 594
734 Journal 595
735 Journal 596
736 Journal 597
737 Journal 598
738 Journal 599
739 Journal 600
740 Journal 601
741 Journal 602
742 Journal 603
743 Journal 604
744 Journal 605
745 Journal 606
746 Journal 607
747 Journal 608
748 Journal 609
749 Journal 610
750 Journal 611
751 Journal 612
752 Journal 613
753 Journal 614
754 Journal 615
755 Journal 616
756 Journal 617
757 Journal 618
758 Journal 619
759 Journal 620
760 Journal 621
761 Journal 622
762 Journal 623
763 Journal 624
764 Journal 625
765 Journal 626
766 Journal 627
767 Journal 628
768 Journal 629
769 Journal 630
770 Journal 631
771 Journal 632
772 Journal 633
773 Journal 634
774 Journal 635
775 Journal 636
776 Journal 637
777 Journal 638
778 Journal 639
779 Journal 640
780 Journal 641
781 Journal 642
782 Journal 643
783 Journal 644
784 Journal 645
785 Journal 646
786 Journal 647
787 Journal 648
788 Journal 649
789 Journal 650
790 Journal 651
791 Journal 652
792 Journal 653
793 Journal 654
794 Journal 655
795 Journal 656
796 Journal 657
797 Journal 658
798 Journal 659
799 Journal 660
800 Journal 661
801 Journal 662
802 Journal 663
803 Journal 664
804 Journal 665
805 Journal 666
806 Journal 667
807 Journal 668
808 Journal 669
809 Journal 670
810 Journal 671
811 Journal 672
812 Journal 673
813 Journal 674
814 Journal 675
815 Journal 676
816 Journal 677
817 Journal 678
818 Journal 679
819 Journal 680
820 Journal 681
821 Journal 682
822 Journal 683
823 Journal 684
824 Journal 685
825 Journal 686
826 Journal 687
827 Journal 688
828 Journal 689
829 Journal 690
830 Journal 691
831 Journal 692
832 Journal 693
833 Journal 694
834 Journal 695
835 Journal 696
836 Journal 697
837 Journal 698
838 Journal 699
839 Journal 700
840 Journal 701
841 Journal 702
842 Journal 703
843 Journal 704
844 Journal 705
845 Journal 706
846 Journal 707
847 Journal 708
848 Journal 709
849 Journal 710
850 Journal 711
851 Journal 712
852 Journal 713
853 Journal 714
854 Journal 715
855 Journal 716
856 Journal 717
857 Journal 718
858 Journal 719
859 Journal 720
860 Journal 721
861 Journal 722
862 Journal 723
863 Journal 724
864 Journal 725
865 Journal 726
866 Journal 727
867 Journal 728
868 Journal 729
869 Journal 730
870 Journal 731
871 Journal 732
872 Journal 733
873 Journal 734
874 Journal 735
875 Journal 736
876 Journal 737
877 Journal 738
878 Journal 739
879 Journal 740
880 Journal 741
881 Journal 742
882 Journal 743
883 Journal 744
884 Journal 745
885 Journal 746
886 Journal 747
887 Journal 748
888 Journal 749
889 Journal 750
890 Journal 751
891 Journal 752
892 Journal 753
893 Journal 754
894 Journal 755
895 Journal 756
896 Journal 757
897 Journal 758
898 Journal 759
899 Journal 760
900 Journal 761
901 Journal 762
902 Journal 763
903 Journal 764
904 Journal 765
905 Journal 766
906 Journal 767
907 Journal 768
908 Journal 769
909 Journal 770
910 Journal 771
911 Journal 772
912 Journal 773
913 Journal 774
914 Journal 775
915 Journal 776
916 Journal 777
917 Journal 778
918 Journal 779
919 Journal 780
920 Journal 781
921 Journal 782
922 Journal 783
923 Journal 784
924 Journal 785
925 Journal 786
926 Journal 787
927 Journal 788
928 Journal 789
929 Journal 790
930 Journal 791
931 Journal 792
932 Journal 793
933 Journal 794
934 Journal 795
935 Journal 796
936 Journal 797
937 Journal 798
938 Journal 799
939 Journal 800
940 Journal 801
941 Journal 802
942 Journal 803
943 Journal 804
944 Journal 805
945 Journal 806
946 Journal 807
947 Journal 808
948 Journal 809
949 Journal 810
950 Journal 811
951 Journal 812
952 Journal 813
953 Journal 814
954 Journal 815
955 Journal 816
956 Journal 817
957 Journal 818
958 Journal 819
959 Journal 820
960 Journal 821
961 Journal 822
962 Journal 823
963 Journal 824
964 Journal 825
965 Journal 826
966 Journal 827
967 Journal 828
968 Journal 829
969 Journal 830
970 Journal 831
971 Journal 832
972 Journal 833
973 Journal 834
974 Journal 835
975 Journal 836
976 Journal 837
977 Journal 838
978 Journal 839
979 Journal 840
980 Journal 841
981 Journal 842
982 Journal 843
983 Journal 844
984 Journal 845
985 Journal 846
986 Journal 847
987 Journal 848
988 Journal 849
989 Journal 850
990 Journal 851
991 Journal 852
992 Journal 853
993 Journal 854
994 Journal 855
995 Journal 856
996 Journal 857
997 Journal 858
998 Journal 859
999 Journal 860
1000 Journal 861
1001 Journal 862
1002 Journal 863
1003 Journal 864
1004 Journal 865
1005 Journal 866
1006 Journal 867
1007 Journal 868
1008 Journal 869
1009 Journal 870
1010 Journal 871
1011 Journal 872
1012 Journal 873
1013 Journal 874
1014 Journal 875
1015 Journal 876
1016 Journal 877
1017 Journal 878
1018 Journal 879
1019 Journal 880
1020 Journal 881
1021 Journal 882
1022 Journal 883
1023 Journal 884
1024 Journal 885
1025 Journal 886
1026 Journal 887
1027 Journal 888
1028 Journal 889
1029 Journal 890
1030 Journal 891
1031 Journal 892
1032 Journal 893
1033 Journal 894
1034 Journal 895
1035 Journal 896
1036 Journal 897
1037 Journal 898
1038 Journal 899
1039 Journal 900
1040 Journal 901
1041 Journal 902
1042 Journal 903
1043 Journal 904
1044 Journal 905
1045 Journal 906
1046 Journal 907
1047 Journal 908
1048 Journal 909
1049 Journal 910
1050 Journal 911
1051 Journal 912
1052 Journal 913
1053 Journal 914
1054 Journal 915
1055 Journal 916
1056 Journal 917
1057 Journal 918
1058 Journal 919
1059 Journal 920
1060 Journal 921
1061 Journal 922
1062 Journal 923
1063 Journal 924
1064 Journal 925
1065 Journal 926
1066 Journal 927
1067 Journal 928
1068 Journal 929
1069 Journal 930
1070 Journal 931
1071 Journal 932
1072 Journal 933
1073 Journal 934
1074 Journal 935
1075 Journal 936
1076 Journal 937
1077 Journal 938
1078 Journal 939
1079 Journal 940
1080 Journal 941
1081 Journal 942
1082 Journal 943
1083 Journal 944
1084 Journal 945
1085 Journal 946
1086 Journal 947
1087 Journal 948
1088 Journal 949
1089 Journal 950
1090 Journal 951
1091 Journal 952
1092 Journal 953
1093 Journal 954
1094 Journal 955
1095 Journal 956
1096 Journal 957
1097 Journal 958
1098 Journal 959
1099 Journal 960
1100 Journal 961
1101 Journal 962
1102 Journal 963
1103 Journal 964
1104 Journal 965
1105 Journal 966
1106 Journal 967
1107 Journal 968
1108 Journal 969
1109 Journal 970
1110 Journal 971
1111 Journal 972
1112 Journal 973
1113 Journal 974
1114 Journal 975
1115 Journal 976
1116 Journal 977
1117 Journal 978
1118 Journal 979
1119 Journal 980
1120 Journal 981
1121 Journal 982
1122 Journal 983
1123 Journal 984
1124 Journal 985
1125 Journal 986
1126 Journal 987
1127 Journal 988
1128 Journal 989
1129 Journal 990
1130 Journal 991
1131 Journal 992
1132 Journal 993
1133 Journal 994
1134 Journal 995
1135 Journal 996
1136 Journal 997
1137 Journal 998
1138 Journal 999
1139 Journal 1000
1140 Journal 1001
1141 Journal 1002
1142 Journal 1003
1143 Journal 1004
1144 Journal 1005
1145 Journal 1006
1146 Journal 1007
1147 Journal 1008
1148 Journal 1009
1149 Journal 1010
1150 Journal 1011
1151 Journal 1012
1152 Journal 1013
1153 Journal 1014
1154 Journal 1015
1155 Journal 1016
1156 Journal 1017
1157 Journal 1018
1158 Journal 1019
1159 Journal 1020
1160 Journal 1021
1161 Journal 1022
1162 Journal 1023
1163 Journal 1024
1164 Journal 1025
1165 Journal 1026
1166 Journal 1027
1167 Journal 1028
1168 Journal 1029
1169 Journal 1030
1170 Journal 1031
1171 Journal 1032
1172 Journal 1033
1173 Journal 1034
1174 Journal 1035
1175 Journal 1036
1176 Journal 1037
1177 Journal 1038
1178 Journal 1039
1179 Journal 1040
1180 Journal 1041
1181 Journal 1042
1182 Journal 1043
1183 Journal 1044
1184 Journal 1045
1185 Journal 1046
1186 Journal 1047
1187 Journal 1048
1188 Journal 1049
1189 Journal 1050
1190 Journal 1051
1191 Journal 1052
1192 Journal 1053
1193 Journal 1054
1194 Journal 1055
1195 Journal 1056
1196 Journal 1057
1197 Journal 1058
1198 Journal 1059
1199 Journal 1060
1200 Journal 1061
1201 Journal 1062
1202 Journal 1063
1203 Journal 1064
1204 Journal 1065
1205 Journal 1066
1206 Journal 1067
1207 Journal 1068
1208 Journal 1069
1209 Journal 1070
1210 Journal 1071
1211 Journal 1072
1212 Journal 1073
1213 Journal 1074
1214 Journal 1075
1215 Journal 1076
1216 Journal 1077
1217 Journal 1078
1218 Journal 1079
1219 Journal 1080
1220 Journal 1081
1221 Journal 1082
1222 Journal 1083
1223 Journal 1084
1224 Journal 1085
1225 Journal 1086
1226 Journal 1087
1227 Journal 1088
1228 Journal 1089
1229 Journal 1090
1230 Journal 1091
1231 Journal 1092
1232 Journal 1093
1233 Journal 1094
1234 Journal 1095
1235 Journal 1096
1236 Journal 1097
1237 Journal 1098
1238 Journal 1099
1239 Journal 1100
1240 Journal 1101
1241 Journal 1102
1242 Journal 1103
1243 Journal 1104
1244 Journal 1105
1245 Journal 1106
1246 Journal 1107
1247 Journal 1108
1248 Journal 1109
1249 Journal 1110
1250 Journal 1111
1251 Journal 1112
1252 Journal 1113
1253 Journal 1114
1254 Journal 1115
1255 Journal 1116
1256 Journal 1117
1257 Journal 1118
1258 Journal 1119
1259 Journal 1120
1260 Journal 1121
1261 Journal 1122
1262 Journal 1123
1263 Journal 1124
1264 Journal 1125
1265 Journal 1126
1266 Journal 1127
1267 Journal 1128
1268 Journal 1129
1269 Journal 1130
1270 Journal 1131
1271 Journal 1132
1272 Journal 1133
1273 Journal 1134
1274 Journal 1135
1275 Journal 1136
1276 Journal 1137
1277 Journal 1138
1278 Journal 1139
1279 Journal 1140
1280 Journal 1141
1281 Journal 1142
1282 Journal 1143
1283 Journal 1144
1284 Journal 1145
1285 Journal 1146
1286 Journal 1147
1287 Journal 1148
1288 Journal 1149
1289 Journal 1150
1290 Journal 1151
1291 Journal 1152
1292 Journal 1153
1293 Journal 1154
1294 Journal 1155
1295 Journal 1156
1296 Journal 1157
1297 Journal 1158
1298 Journal 1159
1299 Journal 1160
1300 Journal 1161
1301 Journal 1162
1302 Journal 1163
1303 Journal 1164
1304 Journal 1165
1305 Journal 1166
1306 Journal 1167
1307 Journal 1168
1308 Journal 1169
1309 Journal 1170
1310 Journal 1171
1311 Journal 1172
1312 Journal 1173
1313 Journal 1174
1314 Journal 1175
1315 Journal 1176
1316 Journal 1177
1317 Journal 1178
1318 Journal 1179
1319 Journal 1180
1320 Journal 1181
1321 Journal 1182
1322 Journal 1183
1323 Journal 1184
1324 Journal 1185
1325 Journal 1186
1326 Journal 1187
1327 Journal 1188
1328 Journal 1189
1329 Journal 1190
1330 Journal 1191
1331 Journal 1192
1332 Journal 1193
1333 Journal 1194
1334 Journal 1195
1335 Journal 1196
1336 Journal 1197

Social Casework

The Journal of Contemporary Social Work

Volume 70 Number 3 March 1989

Articles

- 131 Person-in-Environment: A Tri-Level Practice Model
Genevieve de Hoyos

- 139 Belief Systems and Social Work Practice
Katherine Gordy Levine and Anita Lightburn

- 146 Relationship: The Cornerstone of Clinical Supervision
Raymond Fox

- 153 Certification of Patients for Involuntary Hospitalization
Joan Dworkin

- 159 Psychological Changes after the Murder of a Significant Other
M. Virginia Sprang, John S. McNeil, and Roosevelt Wright, Jr.

- 165 Testing Professional Authority and Boundaries
Alex Gitterman

- 172 Group Work with Gay Men with AIDS
Richard Gambe and George S. Getzel

180 News and Views

Children Exposed to Wife Abuse: An Intervention Model
Susan Kaye Wilson, Sheila Cameron, Peter Jaffe, and David Wolfe

185 Book Reviews

WORKING WITH VIOLENT FAMILIES: A GUIDE FOR CLINICAL AND LEGAL PRACTITIONERS, by Frank G. Bolton and Susan R. Bolton. *Reviewed by Richard P. Barth.*

VIOLENCE IN THE BLACK FAMILY: CORRELATES AND CONSEQUENCES, edited by Robert L. Hampton. *Reviewed by Edith A. Lewis.*

THE PERSONAL LIFE OF THE PSYCHOTHERAPIST: THE IMPACT OF CLINICAL PRACTICE ON THE THERAPIST'S INTIMATE RELATIONSHIPS AND EMOTIONAL WELL-BEING, by James D. Guy. *Reviewed by Helen Land.*

CHILD SEXUAL ABUSE: AN INTERDISCIPLINARY MANUAL FOR DIAGNOSIS, CASE MANAGEMENT, AND TREATMENT, by Kathleen Coulborn Faller. *Reviewed by Frances Sued Waters.*

BOOKS RECEIVED

192 Personnel Vacancies

Social Casework is published by Family Service America, since 1911 the leadership organization on behalf of family service agencies throughout the United States and Canada.

The British Journal of Social Work
Volume 19 Number 2 April 1989

CONTENTS

ANNE WORRALL: Working with Female Offenders	77
ANDREW SACKVILLE: Thomas William Cramp, Almoner	95
KATE WILSON and ANNE RIDLER: Marriage in Literature	111
IRENE DOOHER: Research Note	129
TERESA SMITH: Literature Review	137
IAN SHAW: Abstracts (Social Policy)	149
COLIN ROBERTS: Abstracts (Criminology)	152
COLIN WHITTINGTON: Abstracts (Social Work Education)	158
BOOK REVIEWS	165
BOOKS RECEIVED	173

The British Journal of Social Work
Volume 19 Number 1 February 1989

CONTENTS

FAITH GIBSON, ANNE MCGRATH and NORMA REID: Occupational Stress in Social Work	1
GALE BURFORD and STEPHEN F. CASSON: Including Families in Residential Work: Educational and Agency Tasks	17
WILLIAM E. POWER: Residential Care for Elderly People: Characteristics of Patients Admitted to Residential and Nursing Home Care from Hospital	39
MERYL ALDRIDGE: Abstracts (Sociology)	53
ALAN RUSHTON: Abstracts (Psychiatry)	58
BOOK REVIEWS	65
BOOKS RECEIVED	73

Inhalt

np 1/89

Johannes Münder	Der Referentenentwurf 1988 für ein Jugendhilfegesetz	1
Christian von Wolffersdorff-Ehlert/Vera Sprau-Kuhlen/ Joachim Kersten	Geschlossene Unterbringung in Heimen	11
Ingrid Krieger/Birgit Pollmann/ Bernd Schlfke	»So wie Sie hingehen, so wie Sie auftreten, so werden Sie verdammt noch mal behandelt«	24
Matthias Windisch/Norbert Pasquay/Dagmar Bubenheim	Beschäftigungssituation und -perspektiven von Sozialarbeitern/Sozialpädagogen	38
Dieter Goll/Ulrich Metzmacher/Peter Sauer	Arbeitsmarktchancen besser als ihr Ruf?	54
Wolfgang Kroner/Stephan Wolff	Professionelle Dominanz – eine These und ihr empirischer Gehalt	64
Bernd Dewe/Norbert Wohlfahrt	Zu einigen methodologischen Problemen empirischer Sozialarbeitsforschung	73
Essay		
Brigitte Rauschenbach	Im Winter, im Winter, da ist die schönste Zeit	89
neue praxis aktuell		
Harald Hottelet	Kommentar: Jugendhilfegesetz	96
	Dokumentation: BSHG – Neues Instrument der Asylantenpolitik (S. 99); Forum (S. 101); Information (S. 102); Tagungshinweise (S. 102); Aktuelle Materialien (S. 104)	

Abstracts about the Articles*

Résumé des Contributions*

*Erscheinen in Heft 2/89

Frank Nestmann	Förderung sozialer Netzwerke – eine Perspektive pädagogischer Handlungskompetenz?	107
Wilhelm Mader	Vergessen und Erinnern: Zur Dynamik des Erzählens im Alter	123
Christian v. Wolffersdorff-Ehlert/Vera Sprau-Kuhlen/ Joachim Kersten	Geschlossene Unterbringung in Heimen – Ein Streitfall der Jugendhilfe (II)	130
Rolf Driebold	Kriminalpolitik von unten? Empfehlungen zur Entkriminalisierung und ihre Umsetzbarkeit	147
Essay		
Burkhard Müller	»Das Persönliche ist politisch« – Über kritische Theorie und Psychoanalyse als Orientierungsmuster	160
Kurzdiskussion		
Werner Nickolai	Sozialarbeit im Strafvollzug	167
Forschungsnotiz		
Projektgruppe	Professionelle und administrative Voraussetzungen einer präventiven Jugendhilfe	173
Bernhard Rohde	Sozialpädagogische Hochschulausbildung	178
neue praxis aktuell		
Werner Geest	<i>Kommentar: Rentenreform</i>	181
	<i>Dokumentation: Wohnungspolitik der Bundesregierung führt zur Obdachlosigkeit</i>	184
	<i>Aktuelle Materialien (S. 188); Tagungshinweise (S. 190)</i>	
	Abstracts about the Articles	192
	Résumé des Contributions	193

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

Jutta Nöldeke	
Ende der Durststrecke bei den BSHG-Regelsätzen?	
- Statistikmodell jetzt beschlußreif	82
Therese Neuer-Miebach	
Sterilisation geistig behinderter Menschen	
- Hilfe oder Zwangseingriff?	
Diskussionsstand und Überlegungen der Bundesvereinigung Lebenshilfe	90
Bernd-Otto Kuper	
Vormundschaftsrechtsreform und Sterilisation Behinderten	
- Diskussionsstand des Deutschen Caritasverbandes	97
Hilde von Balluseck	
Erwerbsarbeit und soziale Arbeit	
- ein Modell zur Integration	102
Gertrud M. Backes	
Soziales Ehrenamt - Alternative für Frauen in der Krise?	107
Stellungnahme der Arbeiterwohlfahrt	
Eckdaten der AW zur Rentenstrukturreform	112
INFORMATIONEN UND MATERIALIEN	
70 Jahre Arbeiterwohlfahrt	114
AW-Kursreihe über »Leitung und Teamarbeit in Kindertageseinrichtungen«	114
Bedenkliche Novellierung des Strafvollzugsgesetzes	115
Weniger Sozialhilfe für Asylsuchende?	117
u. v. a. m.	
LESERFORUM	
NEUE FACHBÜCHER	119
AUTORENVERZEICHNIS	120

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

Redaktion: Heinz Niedrig Technische Redaktion: Doris Arft
Redaktionsbeirat: Rolf Ackermann, Hermann Buschfort, Eilfriede Eilers, Hannelore Fojut,
Richard Haar, Horst Koffke, Percy Lüth, Paul Saatkamp, Eva Sommer, Hans Trees, Helga Zeitler

THEORIE UND PRAXIS DER SOZIALEN ARBEIT

INHALT

Sven Borsche Jugendhilfegesetzgebung – was nun? – Versuch einer Zwischenbilanz	122
Dieter Greese Vom Nutzen kommunaler Kinderbeauftragter	130
Eberhard de Haan Konzentration auf einen Gegner – Rechtsradikalismus und Fremdenhaß	133
Frank Nieslony Alleinerziehend – Zur Lebenssituation von Einelternfamilien	138
Blanka Hruby / Horst von Brauck Eßverhaltensstörungen bei Kindern und Jugendlichen und ihre Behandlung	144
Barbara Salewski / Renate Simmedinger Frauenkriminalität und straffällige Frauen	147
Stellungnahme der Arbeiterwohlfahrt Für einen besseren Umgang mit straffälligen Frauen	152
INFORMATIONEN UND MATERIALIEN	
Arbeiterwohlfahrt und IG Metall wollen aufeinander zugehen	155
Arbeiterwohlfahrt verabschiedet neuen Tarifvertrag für Beschäftigte in Einrichtungen der Altenhilfe	155
Internationaler Hauspflege-Kongreß	156
Auswirkungen des Gesundheitsreformgesetzes auf Altenheimbewohner	156
Kurzergebnisse der BMJFFG-Publikation »Zur Situation der Frauen von Inhaftierten«	157
NEUE FACHBÜCHER	158
AUTORENVERZEICHNIS	160

Herausgeber:
Arbeiterwohlfahrt
Bundesverband e. V.
Bonn

Redaktion: Heinz Nieding Technische Redaktion: Doris Arlt
Redaktionsbeirat: Rolf Ackermann, Hermann Buschfort, Elfriede Eilers, Hannelore Fojut,
Richard Haar, Horst Kottbus, Percy Lüth, Paul Saatkamp, Eva Sommer, Hans Trees, Helga Zeidler

=====

IZ UREDNIŠKE ZASNOVE

Socialno delo je slovenski časopis za teoretična in praktična vprašanja strokovnega socialnega dela, socialnega varstva in socialne politike ter sorodnih strokovnih področij in ved, kolikor obravnavajo vprašanja, ki so pomembna za socialno delo, socialno varstvo in socialno politiko. Njegov smoter je prispevati k razvoju socialnega dela kot stroke in vede, k oblikovanju in uveljavljanju razumne socialne politike in k razvijanju in delovanju ustreznega sistema socialnega varstva. Časopis naj prispeva k povezovanju strokovnih in družbenopolitičnih prizadevanj na področju socialnega varstva; k razvoju kulture strokovnega mišljenja in občevarstva; k razvoju empiričnega raziskovanja; k povezovanju med strokovnimi delavci, njihovimi organizacijami in ustanovami doma in v tujini.

Časopis je odprt za prispevke različnih teoretičnih, svetovnonazorskih in političnih usmeritev. Odraža raven teoretične misli in empiričnega raziskovanja ter praktične veščine na področju socialnega varstva v Socialistični republiki Sloveniji in v širšem slovenskem kulturnem prostoru, odprt pa je tudi za prispevke iz drugih delov Jugoslavije in iz tujine. Objavlja teoretične razprave z omenjenih strokovnih področij, poročila o empiričnih raziskavah, metodične napotke in poročila o praktičnih izkušnjah domačih in tujih strokovnjakov, omogoča izmenjavo različnih nazorov o posameznih vprašanjih, objavlja prikaze in recenzije domače in tuje strokovne literature in obvešča o dogajanjih v stroki.

=====

Socialno delo - časopis za teorijo in prakso

Izdajajo:

Skupnost socialnega varstva Slovenije
Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo
Zveza društev socialnih delavcev Slovenije
Višja šola za socialne delavce v Ljubljani

Izdajateljski svet:

Marinka Hasenbichel (predsednica), Meta Mencej, Danica
Ošljaj, Pavla Rapoša-Tajnšek, Vlasta Rozman

Uredništvo:

Dr. Franci Brinc, Marija Cigale, Franc Hočevar, Blaž Mesec,
Jože Valenčič

Glavni in odgovorni urednik:

Blaž Mesec

Pri urejanju te številke je sodelovala:

Mag. Marija Ovsenik

Lektorica:

Alenka Gložančev

Naslov uredništva in uprave:

Ljubljana, Šaranovičeva 5, tel. 316-370, 311-250

Časopis izhaja štirikrat letno, praviloma ob koncu
vsakega četrtertletja v nakladi 600 izvodov

Naročnina:	za leto 1988	za leto 1989
za ustanove	50.000.-	100.000.-
za posameznike	25.000.-	50.000.-
za študente	10.000.-	20.000.-

Ti zneski veljajo, če so vplačani do 31. 7. 1989. Račun:

50100-603-40199 Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva
5, 61000 Ljubljana (za Socialno delo)

Cena posamezne številke v prodaji 10.000.- 25.000.-

social
work

slovenian review for theory and practice of social work

Volume 28

Ljubljana 1989

No. 2

UDK 304 + 36

UDC 304 + 36

C O N T E N T S

CONTRIBUTIONS TO

THE SOCIAL PROGRAM OF SURVIVAL

INTRODUCTION 105

ARTICLES

- Bernard Stritih
Searching for the possibilities of restructuring
of social help 107
- Ciril Klajnšček
Toward the modern social policy 125
- Pavla Rapoša-Tajnšek
Social care is the basis of the developmental
social policy 145
- Andreja Kavar-Vidmar
The social program of survival 156
- Srečo Dragoš
Why there are no social programs? 161
- Gabi Čačinovi-Vogrincič
Social program of survival: family in times of
crisis 189
- Vito Flaker
Disinstitutionalization as a program of survival 197
- Marija Ovsenik
A view on the social program of survival from the
point of view of organisational science 203
- Blaž Mesec
Individual and family scenarios of survival 212

REPORTS

- Life conditions of the users of social aids
(Nada Rebolj, Miranda Vrh, Jožica Lukan, Blaž Mesec) 240

NEW BOOKS

- Partition of society
(Vjeran Katunarić, Dioba društva, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb 1988) 244
- Srečo Dragoš

FROM FOREIGN PERIODICS

- Children of crisis - children of unemployed
(Blaž Mesec) 251

DOCUMENTATION

- Signal informations about foreign periodics 255

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

1904

1904

1904

***social
work***

Vol. 28, 1989

No. 2

Slovenian review for theory and practice